

**КРАЄВИД
З МЕНТОЛОВИМ
АРОМАТОМ**

КРАЄВИД З МЕНТОЛОВИМ АРОМАТОМ

**УЛАДЗІМЕР
АРЛОВ**

З білоруської переклав *Олександр Ірванець*

Львів
Видавництво Старого Лева
2021

УДК 821.161.3-3

A 82

Уладзімер Арлов

A 82 Краєвид з ментоловим ароматом [Текст] : коротка проза / Уладзімер Арлов; пер. з білор. Олександра Ірванця. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2021. — 280 с.

ISBN 978-617-679-914-6

Уладзімер Арлов – білоруський письменник, автор численних прозових, поетичних книжок, історичних нарисів та есе.

До цієї збірки вміщено містичну історію кохання «Краєвид з ментоловим ароматом», антиколоніальну «Сибірську повість», біографічну коротку прозу з циклу «Полоцькі оповідання» та іронічну антиутопію «Орден Білої Миші».

Біографічні тексти, списані з дитинства та студентства автора, – це мандрівка в часі та просторами радянської Білорусі, а деякі їхні герої, попри те, що це знайомі, друзі, сусіди чи однокласники автора, ніби зійшли із колонки кримінальної хроніки. Ці спогади з минулого, а також антиутопія «Орден Білої Миші» допоможуть зрозуміти, які процеси відбуваються у сучасній Білорусі, в якому стані нині білоруська мова, чи мають громадяни вибір та свободу слова.

Натомість «Краєвид з ментоловим ароматом» майже позбавлений персонажів. Це езотерична історія про ідеальну жінку, за кохання до якої чоловік мусить дорого заплатити.

УДК 821.161.3-3

© Уладзімер Арлов, текст, 1993–2001
© Олександр Ірванець, переклад, 2021
© Іван Шкоропад, обкладинка, 2021
© Видавництво Старого Лева,
українське видання, 2021

ISBN 978-617-679-914-6

Усі права застережено

КРАЄВИД

З МЕНТОЛОВИМ АРОМАТОМ

Рукопис, надісланий у зеленому конверті

Тепер, звісно, можна стверджувати що завгодно: зіставляти дату поштового штемпеля з таємничою смертю одного літератора, котрого в ті ж самі дні знайшли повішеним у власному помешканні; сперечатись, жіночій чи чоловічій руці належить буйний округлий почерк, яким не було написано зворотної адреси на пухкому зеленому конверті; брати на кпини мою знайому, яка й досі переконана, що той конверт і справді зберігав запах добрих ментолових сигарет, хоча непрямі деталі дають змогу датувати рукопис кінцем 80-х чи самим початком 90-х років... Що ж до відомого психіатра, якому я пропонував виступити в ролі експерта, то він, повертаючи мені ці чотири десятки дрібненько списаних сторінок, обмежився тьмяною фразою про суму випадкових величин, де допускається буквально все. Можливо, саме ця подробиця й переконала мене, що необхідно опублікувати рукопис без жодних купюр та коментарів.

Останнім часом я постійно повертаюся до своєї появи тут, у цій старій однокімнатці, яка... Мені хотілось написати щось на зразок «яка відіграла у моїм житті таку роль», однак ця роль грається й надалі, і я можу помилитись у визначенні порядкового номера дії. Врешті, сама засмальцьована метафора театру здається тут недоречною, хоч я й маю підстави назвати господаря помешкання актором. Але тепер, коли події того дня, а точніше, тієї розмови, відреставровані до півтонів і неначе записані в пам'яті на відеоплівку, яку можна зупиняти, прокручувати назад чи пускати у сповільненій швидкості, я можу сказати, що актор був з нього кепський. Вже те одне налякане здригання, коли на кухні увімкнувся холодильник... Або мізансцена з третьою парою ключів... Хоча це ще як подивитися...

Він стояв ось там, коло мого єдиного вікна. Невже намагався затерти сліди, залишені на підвіконні мотуззяною драбиною? Чи, може, сподівався заховати їх від самого себе, як до речі, й залишеного мені у спадщину програвача? Взагалі, тепер мені здається, що – осмислено чи інтуїтивно – він пересувався по квартирі ретельно визначеним маршрутом, завдяки якому міг не зірватися й довести розмову до кінця, аби ніколи більше зі мною не зустрічатися.

Він був приблизно мого віку, мав нервові обличчя й ранню сивину. Чомусь мені подумалося, що такі люди схильні до інфарктів. Додати до цього невиразного портрета мені практично нічого. Ну, можливо, іще його худизну, яку я, пригадую, спершу подумки прихильно назвав шляхетною.

Зустрівшись з ним на вулиці, я, мабуть, пройшов би повз – не впізнавши чи не захотівши впізнавати.

Квартира, яку я вирішив винайняти, розташована була в районі, де з сучасною забудовою сусідили зелені островці старого патріархального міста. Нерівна бруківка з чередою кіз і дотепер сприймається там натуральніше, аніж асфальт із тролейбусами. Певно, міська географія і стала головним аргументом, бо в ті дні я мав твердий намір плекати свою самотність і передусім шукав спокою.

– Там, за парком, – господар квартири показав у вечірне вікно, – межа міста.

– Мене це не лякає. Вольтер писав, що літератор повинен жити поблизу кордону, щоб зручніше було рятуватися.

– Ви літератор? – не підтримавши мого тону, він все ж таки позірно зацікавився.

Вилаявши себе подумки за таке легковажне розсекречення свого інкогніта, я невпевнено кивнув. Згадування про рід моїх занять, безумовно, було зайвим.

– У такому разі... – з побляклою усмішкою промовив він і не закінчив.

Його манера говорити починала мене дратувати. Гроші вже лежали в його кишені, а кільце з ключами – у моїй. Я міг безперешкодно користуватися книгами й постарався запам'ятати кілька неминучих у таких випадках дрібних порад стосовно замків, віконних защіпок і книжки за електроенергію.

Усі ці інструкції були проказані скоромовкою, заплачені мною гроші лишилися неперерахованими. Іще хвилину тому він мав вигляд людини, яка хоче чимшвидше

розв'язатися з не надто приємним клопотом. Та раптом зазвучала нова, незрозуміла мені нота.

– Восени парк просто чарівний. Особливо клени...

Мешкаючи тут, він мусив би знати, що це не зовсім парк, а старі лютеранські могилки, по яких років зо двадцять тому пройшлися бульдозери. Хоч я не вважав за потрібне ділитися своїми знаннями, та впевнився, що розмова ще трохи потриває.

– Ви збираєтеся жити один? – спитав раптом він і попросив дозволу запалити.

Прохання підкреслювало мій новий статус і тому сподобалось, а запитання – ні.

Він узяв з книжкової полиці масивну металеву попільничку – похмуру чортячу голову з відбитим рогом і глибокими порожніми очницями.

– А це для вас суттєво? – повернувся я до запитання, з ким збираюся жити.

– У всякому разі не такою мірою, як для вас, – відповів він і, миттєво усвідомивши разючу невідповідність ситуації, перепросив.

Якраз тоді й увімкнувся холодильник. Він зацьковано здригнувся і, сплотнівши, випустив з пальців цигарку. Цього вистачило, аби вся моя настовбурченість зникла, і я, як це часом у мене трапляється при зустрічі з людською слабкістю, відчув такий приплив жалю, що не вигадав нічого ліпшого, аніж повідомити про своє розлучення і прагнення самотнього спокою.

– Як ви сказали? Не хочеться проживати чуже життя? – з дивною інтонацією повторив за мною він і струсив попіл

в одну з порожніх чортових очниць. У його тонких пальцях ще не припинилося тремтіння. – Ну, тоді у вас...

Дотримуючись своєї звички, він знову обірвав фразу й несподівано вийняв другий комплект ключів.

– Знаєте, я вам залишу і їх. Можливо, у вас хтось таки з'явиться.

Після моїх слів про пошуки спокою таке припущення прозвучало не зовсім логічно, однак значно нелогічнішим був його наступний вчинок. У нервових пальцях з'явилося вже третє кільце з ключами. Господар потримав їх на долоні й простягнув мені.

– Нехай усі ключі будуть у вас. Надокучати вам візитами я не збираюся. Коли знадоблюсь, потелефонуйте. Зараз тільки березень, значить, зосталося... Не думаю, що ви зауважите щось таке...

Я співчутливо вислухав його безтямно-плутане бурмотіння і майже не звернув на останні слова уваги. Що я мав би зауважити? Що він має проблеми з психікою?

Опускаючи два додаткові комплекти ключів до кишені, я не сумнівався, що мій візаві почуває з цього приводу полегшення. Розгадка могла бути досить простою: важкі спогади, пов'язана з цією квартирою особиста драма... Чи не звідти, подумав я, і ця рання свинина.

Якими наївно-тривіальними є мої тодішні пояснення сьогодні...

– Ну ось, здається, й усі формальності. – Погасивши недопалка в чортовій очниці, він підвівся з канапи, однак невпевнений тон свідчив, що його запас дивнуватих запитань та пропозицій ще не вичерпаний.

У таких ситуаціях передчуття мене рідко обманюють. Він пройшовся вздовж стіни з книжковими полицями, провів рукою по запилюжених корінцях і, вдаючи, неначе тільки зараз щось пригадав, знову заговорив:

– Скажіть, а ви маєте програвача?

– Ні, я віддаю перевагу магнітофонові.

– Програвач теж хороша річ. – У його голосі відчувався відтінок прохання.

– Звісно, – сухо погодився я. До мене поверталось роздратування.

– Я хочу залишити вам програвача. Вважайте це подарунком.

Я стримано подякував і обвів кімнату очима, однак сподіваного подарунка ніде не зауважив.

Нічого не з'ясовуючи, я виразно подивився на годинника, потім на дві валізи з господаревим скарбом і запропонував піднести їх до тролейбусної зупинки. Він відмовився.

Сплачені за рік наперед гроші давали мені право знову кинути підкреслений погляд на годинника.

Він зважив у руках валізи й замість того, аби рушити до виходу, знову поставив їх на підлогу.

– Скажіть... ви любите... Шопена?

Важко було повірити, але в його словах почувся страх.

– Ви композитор? – холодно уточнив я. Усі ці необов'язкові запитання із затягнутими паузами й прихованою емоційністю суттєво підвищували градус мого роздратування.

– Композитор?.. Не зовсім. Я просто хотів...

– У Шопена мені подобаються прелюдії, але дуже прошу нічого більше мені не дарувати.

Звідки я міг знати, що саме в ті хвилини було сказане найбільш істотне за весь вечір?

Перед дверима господар іще раз опустив валізи на підлогу.

– Він там, у шафі.

– Хто? – у мені вже підіймався колючий клубок злості.

– Програвач, – вибачливо, навіть якомось улесливо пояснив він. – Там, у настінній шафі, коло ліжка.

Я раптом відчув те саме, що й у ситуації з ключами: невідь-чому він хотів залишити цього програвача в старій квартирі.

Зачинивши нарешті двері, я сів за стіл, поклав перед собою всі три комплекти ключів і з потамованою радістю подумав, що тепер принаймні рік буду позбавлений візитів чоловіка, який має схильність без жодної на те причини дарувати програвачі й запитувати, чи любите ви Шопена.

Назавтра я перевіз таксіркою сумки зі своїми речами, а ввечері, відкоркувавши пляшку сухого хересу, віддався умиротвореним мріям про те, як за цей рік перечитаю тут штабель чужих книжок і напишу одну свою. Я передчував, що це буде збірка оповідань вільного сорокалітнього чоловіка, який своєчасно звів порахунки з минулим. Пам'ятаючи Борхесове попередження про непередбачуваність цього віку для чоловіка взагалі та для письменника зокрема, далі зазирати не хотілося.

Вино скінчилося несподівано швидко. Допиваючи останній ковток, мені натрапила на очі латунна статуетка

Шіви на книжковій полиці. Це чотирируке створіння й підкинуло мені ідею провести в новому помешканні інвентаризацію.

Намагаючись не згадувати самого господаря, я таки визнав, що інтер'єр його квартири міг би претендувати на певну неординарність, найперш завдяки стіні, яку від стелі й до підлоги займала мапа Європи. Причому вона, ця жовто-зелено-брунатна з плямами блакиті мапа, була не просто наклеєна на тиньк на кшталт звичайних шпалер, а взята, немов живописне полотно, у різьблену дерев'яну раму, яка на кілька пальців виступала над поверхнею, створюючи цим своєрідну перспективу. Мапа немов відкривалася оку з широкого вікна, куди не вмістилися лише Піренейський півострів ліворуч та Уральський хребет праворуч.

Унизу лінія відрізу проходила точно по широті Криму, під яким і стояв розкладний стіл-книжка. По правий бік від цього «вікна» тяглася стіна, цілковито зайнята саморобними полицями з книгами та трьома дюжинами порожніх різнокаліберних пляшок, вкритих різноманітними наліпками, – пляшки займали весь верхній ярус. На третій згорі полиці в оточенні різнокольорових бляшанок з-під пива саме й отаборився череватий багаторукий божок з підступним виразом круглого лискучого обличчя. Шіва позирав у справжнє вікно. Сусідній будинок стояв дуже близько, тож щільна чорна штора, яка спадала нижче від підвіконня, не була зайвою.

Чільне місце в кімнаті належало широкому ліжку-каналі ліворуч від дверей. Стіну над ліжком прикривали панелі

з бордової шкіри (тоді я не звернув уваги, що шкіра там-сям подряпана чимось гострим, на зразок котячих pazурів). Збоку від вікна, над спальним куточком, стіну прикрашав годинник у дерев'яному корпусі з віконцями й вежками. Щоправда, сам годинник був електронний і відміряв час не стрілками, а зелененькими цифрами.

Не підіймаючися з ліжка, можна було натиснути на кілька вставлених у панель жовтих клавiш. Перша вмикала старенький чорно-білий телевізор, друга – люмінесцентну лампу над письмовим столом поміж вікном і мапою, третя – вентилятор на столику-книжці. Дві наступні клавiші своїх функцій ніяк не виявили, а остання з них принесла приємну несподіванку: десь біля самої підлоги увімкнулась м'яка підсвітка мапи. Коли все інше світло було вимкнуте, «вікно в Європу» мало особливо мальовничий вигляд.

Двері кімнати мали матове скло і відчинялися досередини. Вихід до під'їзду вартував, сидячи на запилуженій антресолі, помаранчевий плюшевий песик. Я вийшов на сходовий майданчик і натис на гудзик дзвінка. Песик застрибав і зайшовся веселим гавкотом. Двері зачинялися на три замки й на ланцюжок. Я подумав, що це занадто, й вирішив користуватися двома. У суміщеній з туалетом ванній нічого прикметного, окрім величезного павука, мені не трапилося.

Все, що я пишу зараз, може видатися занудливо-неістотним, та я відчуваю потребу зафіксувати всі ці деталі, бо невдовзі буквально кожна з них набуде величезного значення.

До кінця вечора було ще довго, тож я приступив до ближчого ознайомлення з речами, покинутими аматором Шопена.

У настінній шафі біля ліжка лежали дві ковдри й дві подушки. На нижній полиці стояв подарований програвач. Набір платівок був досить строкатий: Вівальді, середньовічна музика для лютні, *The Beatles*, сонати Чурльоніса, «Пісняри» і два маленькі диски дитячих казок. Записів Шопена всупереч очікуванню не виявилось.

На додаток до мапи й годинника у квартирі була ще одна річ з претензією на оригінальність. Поміж дверима та книжковими полицями стояла окута міддю скриня, зроблена, вочевидь, не сільським майстром, а міським імітатором, якому не вистачило смаку й він прибив на передній бік свого виробу п'ять мідних літер: *SEZAM*. (Світлі подряпини на фарбованій дерев'яній підлозі, які свідчили, що цю частину обстави – й то не раз – підтягали до дверей, я зауважу значно пізніше.)

Скриня була під саме віко наладована різним залізничам та інструментами, поверх яких лежала мотузяна туристична драбина з гаками-зачіпами. Судячи з її вигляду, навряд чи вона встигла взяти участь у серйозних мандрівках. Покрутивши знахідку в руках, я помітив заводську заклепку з довжиною – 10 м – і механічно відзначив, що цього якраз вистачає, аби спуститися з мого третього поверху.

Облишивши скриню, я взявся до книжок. Перед сном заманулося почитати, і я взяв з полиці лимонного кольору томик Акутагави Рюноске. Між сторінками «Життя ідіота» знайшовся аркуш з учнівського зошита в клітинку. Дитяча

рука фломастером намалювала на ньому п'ятиповерхівку з жіночим обличчям у вікні третього поверху. Малюнок не мав у собі нічого незвичного, а от підпис мене збентежив і навіть трохи занепокоїв.

ЦЕ НЕ МОЖЕ БІЛЬШЕ ТРИВАТИ НЕ МОЖЕ

Слова, в яких чаїлася тривога, а може, й розпач, вочевидь належали не дитині, хоча й були написані великими друкованими літерами, які товпились і, неначе сліпці, наштовхувались одна на одну. Так міг написати чоловік дуже п'яний або ж вкрай схвильований. Тут, безумовно, крилася якась таємниця, і це легке моторошне передчуття обіцяло перетворитися на сюжет, а потім – на новелу.

Полежавши кілька хвилин у темряві, я повернувся до стіни-мапи й увімкнув підсвітку. На жовто-зелених просторах швидко вдалося відшукати Париж, а за ним – Лондон і Стокгольм. Будинок від вулиці був так далеко, що шум транспорту сюди не долітав. Чорні цятки з назвами європейських столиць зрушили з місця й закружляли в хороvodі. Я дрімотно натис клавiшу на панелі й, засинаючи, ще встиг утішено подумати, які тихі вечори чекають на мене попереду.

Другий комплект ключів знадобився набагато швидше, аніж я міг сподіватися. Я винайняв це помешкання в березні, а на початку наступного місяця воно вже почуло жіночий голос.

Як і абсолютна більшість таких знайомств, наше – від зустрічі на стоянці таксі до залишеного номера телефону – було набором банальних слів і вчинків. Правда, номер я дав свого, справжнього, – не лише тому, що Наталка відразу мені сподобалася, але й із причини безнадійно сумного мовчання мого білого телефонного апарата.

Я не вельми втішав себе сподіваннями на прорив цієї блокади, та за два дні телефон заговорив Наталчиним голосом.

Вона стала моєю у свій найперший візит сюди й потім зізнавалася, що сильно через це переживала. У ті дні наші стосунки вже дозволяли мені пояснити Наталці, що вона просто довірилась жіночій інтуїції, а та нашіптувала, що новий знайомий не буде витрачати часу на дії, які колись один його друг назвав танком павича. Моя приятелька погодилася. Її русява голівка з двома підкрученими біля скронь довгими кучериками лежала в мене на плечі. Чорна штора затуляла нас від денного світла й решти світу. З програвача, якому після Наталчиної появи я призначив місце на столику біля мапи, лилася музика лютні, а на підлозі при ліжку стояла пляшка червоного вина.

Наталка сказала, що ні в чому не розкаюється, і, не підводячись, наповнила склянки. За вікном був травень, і на ставку біля колишніх лютеранських могилок у сутінках розпочиналися жаб'ячі концерти.

Назвати той час щасливим було б неширо. Але як окреслити його докладніше?.. Він повнився життєвою енергією. Він був дарунком долі, хоч я часом і підозрюю, що таємні сили, які невдовзі затягли мене у свій бурхливий вир, тоді

всього лиш вирішили дати мені короткий перепочинок перед близькими майбутніми випробуваннями.

На відміну від деяких літературних героїв, я не жив від зустрічі до зустрічі. Вранці я сідав до столу й писав три, а як щастило, то й чотири сторінки майбутньої книги. За тиждень чернетка оповідання була зазвичай готова, і, згідно з давньою звичкою, перед тим, як переписати опус начисто, я читав його сам собі уголос.

Останнє оповідання, точніше його чернетка, так і залишиться на столі непрочитаним...

Ну навіщо це недоречне «останнє»? Хіба ж те, до чого я готуюся, не дозволить мені?.. Звідкіля беруться сумніви, якщо подорожі не дають для них жодної підстави? А може, це я лише переконую сам себе, старанно колекціонуючи сприятливі докази й заплющуючи очі на те, що не хоче вкладатися у схему?..

Ні, зараз я мушу повернутися в той травень, до Наталки, до жаб'ячих концертів і бузку на майже сільській сусідній вулиці. Якщо не помиляюся, я ще не згадував, що після розлучення звільнився зі служби. Гонорару за попередню книжку, за моїми розрахунками, мало вистачити на рік-півтора, а на довше я дав собі слово нічого в житті не планувати.

Отож я щоранку писав свої обов'язкові три сторінки. Потім виходив на прогулянку, обираючи для цього тихі вулички з доглянутими квітниками, дерев'яними лавками й віконницями. Прикордонним стовпом поміж цими вуличками й новим містом служив дев'ятиповерховий будинок із гастрономом, де я на зворотному шляху купував кілька пляшок сухого вина.

Мої відносини зі сусідами обмежувалися знайомством із колишнім електромонтажником Льоною, який будував високовольтні лінії й, повернувшись одного разу з відрядження, угледів свою дружину в обіймах щасливого суперника. Льоня вигнав невірницю з дому, а сам запив, зірвався з монтажної щогли і невдовзі по тому отримав пенсію по інвалідності. Заходячи позичити чергову п'ятірку, Льоня повторював свою історію в різних варіантах, але ніколи не забував шляхетно відзначити, що жінка зрадила йому не з першим-ліпшим аматором амурних пригод, а з капітаном далекого плавання. Мені імпонувало те, що Льоня швидко засвоїв, у який саме час не варто турбувати помаранчевого песика, бо він вартує нас із Наталею.

Песик вітав мою нову подругу таким веселим гавкотом, немов чекав її разом зі мною. Однак невдовзі він уже мусив демонструвати радість лише зблиском очей-намистинок, бо я вручив Наталці ключі.

За її приходами можна було звіряти годинника. О пів на п'яту за нею замикалися двері, а о 16:35 ми вже кохалися. П'яти хвилин саме вистачало на те, щоб випити по келиху вина і скинути з себе все, що перешкоджало нам ловити довгі миті насолоди.

Наталка походила зі щасливого племені тих жінок, які ніколи не повторюються, і для цього вони не докладають зусиль, бо все виходить само собою, незалежно від їхньої волі.

Її поява не тільки змінила мій розпорядок, а й урізноманітнила раціон, бо та ж сама інтуїція підказала їй, що коханець таємно схильний до гурманства. Потому як ми, повертаючись до реальності після першого зближення, допивали

у ліжку нашу першу пляшку вина, Наталка йшла до кухні, аби зготувати на вечерю щось цікавіше за мою чергову яєчню чи (у кращому разі) смажені колдунці*.

Кухня бачила Наталку в шляфроку, який вона принесла зі собою і акуратно повісила на плічках в одне з перших, іще насторожених своїх відвідин. Я написав «кухня бачила» і подумав, що використав цей вислів неусвідомлено, та зовсім не випадково. У ті дні я нізащо не написав би так. Тоді моя однокімнатка впевнено грала роль звичайної квартири на околиці міста.

Ага, шляфрок. Той зелений, з буйними шипшиновими квітами шляфрок спочатку (я й досі це пам'ятаю) вколов мене думкою про те, де ж висіла ця спокуслива одежина раніше.

Мені подобалося допомагати Наталці біля плити й збирати на стіл, який ми створили з двох табуреток, зсунутих до купи біля ліжка. Нова зустріч наших тіл була забарвлена вже не гострою жагою, а взаємопритягальними пестощами. Задовольнивши першого разу спрагу, тепер ми ніби допивали залишені наостанок ковтки, пильнуючи, щоб запасу жадання одне одного вистачило до завтрашньої чи післязавтрашньої о пів на п'яту.

Шляфрок займав своє місце у шафі, коли електронний годинник у дерев'яному корпусі показував за чверть восьму. Дорогою до тролейбусної зупинки я брав Наталку за руку й любив раз по раз стискати її сухі теплі пальці, відчуваючи долонею їхню відповідь. Коли назустріч нам траплялась

---

* Колдунці – «калдунци» – білоруська страва, деруни з м'ясом. – *Прим. пер.*

юна парочка, моя приятелька висмикувала руку, кажучи, що молоді буде смішно: такі старенькі, а тримаються за ручки. Вона кокетувала, бо й сама чудово знала, що абсолютна більшість цих жовторотих дівчаток могла б лише позаздрити її молодому, гнучкому й такому талановитому тілові, яке, здавалось, мало намір ніколи не підкоритися невблаганному часові.

Уламок минулого, вже майже чужого життя...

Бузковий травень непомітно перетік у ясиновий червень; у липні Наталка поїхала на два тижні у відпустку, але й така тривала розлука нічого не змінила: у призначений день я нетерпляче, ніби хлопчак, чекав на неї, і ключ повернувся у шпарині рівно о пів на п'яту.

Усе почалося наприкінці серпня, коли слідом за спекою кудись зникли й цілі рої метеликів-кропив'янок, які лиш недавно окупували все довкола, залітаючи в розчинене вікно й безсоромно опускаючись на нас, куди їм тільки заманеться.

Як недавно і як давно це було!.. Часом я і справді ностальгую за тим життям, але це схоже на ностальгію мешканця Атлантиди, якому пощастило врятуватися, коли його материк загинув. Мое минуле життя поглинуло хвили. Написано, звичайно ж, занадто гарно, аби бути правдою. Просто я відчуваю, що дороги назад немає.

Та чи можу я з певністю стверджувати, що врятувався?..

У кожному разі я чудово пам'ятаю дату події, яка стала передвістям... Та який зараз сенс займатися пошуками евфемізмів? Передвістям **приходів**. Точнішого визначення я не знайшов, як не вигадав і нічого ліпшого за **подорожі**.

Подорожі стануть другою стадією.

Прошу вас відкинути підозри й не шукати тут жодних симптомів. Приготуйтеся читати далі більш уважно, і це переконає вас у ясності мого розуму, яку він таки зберіг, всупереч усьому, що на нього наринило.

Того дня на прогулянці після трьох ранкових сторінок мені пригадався господар мого помешкання. Вже пів року він не ошчаслилював мене новими подарунками, не з'ясував, чи люблю я Шопена, і взагалі ніяк не нагадував про себе, за що я був йому безмірно вдячний, як, до речі, й за програвача, що прикрашав наші з Наталкою зустрічі.

Результатом цього спогаду стали зміни у маршруті, які привели мене до музичної крамниці.

Я вибрав платівку *Led Zeppelin* з моїми улюбленими «Сходами на небеса», капризи для скрипки Паганіні й, уже прямуючи до виходу, зауважив на стелажі романтичний профіль Шопена. Пам'ять була напоготові: «Скажіть... ви любите... Шопена?» – «Мені подобаються прелюдії, але дуже прошу більше нічого мені не дарувати...» Тоді я відповів щиро, а на диску, який зараз тримав у руках, були якраз вони, знамениті «Двадцять чотири прелюдії» – від радісного пориву першої до трагічних басових фігурацій завершальної.

Удома я послухав «Сходи на небеса» і поставив Шопена. Обертання платівки почалося з прелюдії №15, яку Жорж Санд, попри протести Фредеріка, називала «прелюдією в краплинках». Ця пасторальна п'єса з рисами ноктюрна знову привела мене до письмового столу, надихнувши на ще одну сторінку чернетки.

Від рукопису мене відірвав дух ментолових сигарет. Точніше, я відчув його трохи раніше, але певний час перо ще бігало папером, а приємний запах існував на периферії сприйняття, народжуючи туманні обриси тонкої руки, неяскраво підведених уст, білої сигарети з рожевим кільцем, залишеним помадою... Та невдовзі я відчув легке здивування і підвів голову. На тлі книжкових полиць пливли сизі пасемка диму.

Трохи заінтриговано я підійшов до розчиненого вікна й подивився униз. Внизу сидів на лавці колишній електро-монтажник Ляоня, який зроду не палив нічого іншого, окрім «Астри». Пасемко диму зникло з видноколу, але пах виявився стійкішим, неначе палили десь зовсім близько, в сусідній кімнаті, якої в мене не було. Я подумав, що Наталці такі аромати могли бути не до душі, й на всяк випадок відчинив двері на сходи. З під'їзду звично тягнуло котами. Значить, причиною всьому було вікно й тутешня химерна ружа вітрів.

Початок вечора не був прикметний нічим, окрім того, що ми слухали нові платівки, причому на Шопена часу не вистачило. Чудово пам'ятаю, що навіть був поставив прелюдії на програвача, однак Наталка вже розчісувалася перед нашим великим овальним дзеркалом, і я не став опускати голку на диск.

Я повертався в тому настрої, який Ляоня навчився визначати абсолютно безпомилково. Вдячний за отриману п'ятірку, він поволікся слідом, на мій третій поверх. На майданчику при дверях Ляоня запалив, і я мимохіть відзначив у нього в руках пожмакану пачку «Астри».

Саме в цей момент мені й здалося, ніби з-за дверей чується музика. Я напружив слух і розпізнав «прелюдію краплинок». У перші миті – чи то від безжурного настрою, чи тому, що поруч стояв Льоня, – це відкриття я зробив зовсім спокійно. Я обернув ключа в замку, попрощався з сусідом і опинився у своєму тісному коридорчику. У помешканні плавало закінчення музичної фрази. Це, поза сумнівом, була прелюдія №15. Тільки тут до мене дійшла суть того, що відбувається. Відчуваючи під серцем неприємний протяг, я ривком відчинив двері й клацнув вимикачем.

У кімнаті нікого не було, програвач мовчки стояв на місці, але в повітрі тягло ментоловим сигаретним димом. Я перевірів кухню, ванну й обидві вбудовані шафи, а потім сів на неприбране ліжко й засміявся.

Не скажу, що той мій сміх лунав цілком переконливо.

Музика за дверима, звісно, причулася, та що було робити з запахом? Десь я читав про специфічні нюхові галюцинації, але тоді звідки взялася блакитна хмарка, яка тяглась на тлі чорної штори до відчиненої квартирки?.. Чи не багато галюцинацій?

Я налив повну склянку вина й, випивши його маленькими ковтками, розпочав аналіз ситуації.

Найприроднішою відповіддю на всі запитання була б недавня присутність у цих стінах людини з сигаретою. Та заразом таке пояснення виглядало б і найбільш хистким. Якщо у квартирі й справді хтось перебував, він мав усього хвилин з п'ятнадцять поміж нашим з Наталкою відходом та моїм поверненням. За цей час любитель ментолових

сигарет мусив би, по-перше, в якийсь спосіб потрапити до помешкання, а по-друге, встигнути піти до мого приходу. Але з якою метою? Аби випалити сигарету й так залишити свідчення свого незаконного перебування? Версія була досить сумнівною, хоча й залишала простір для подальшого розпрацювання.

Згідно з елементарною логікою, потрапити до квартири, маючи лічені хвилини, міг передусім чоловік з ключами. Один комплект лежав у мене в кишені. Другий Наталка тримала в косметичці. Третій я пів року тому поклав у верхню шухляду письмового столу.

По дорозі до столу погляд спинився на попільничці, яка стояла поміж Шівкою і томом Акутагави. Однорогий чорт заспокоїв відсутністю будь-яких слідів попелу. Верхня шухляда так само не підвела. Я налив собі вина й увімкнув телевізора. Йшов французький детектив. Упевнившись, що жертва мертва, вбивця спускався по стіні, обплетеній диким виноградом. Я відчинив скриню. Мотузяна драбина лежала на місці, проте мені все одно захотілось перемкнути телеканал.

Наталчин чоловік, знахідка ключів у косметичці, виготовлення дублікатів *etc...* Від цієї гіпотези я рішуче відмовився. Окрім усіх інших «натяжок», ані Наталка, ні її чоловік не палили.

Роздуми неминуче наводили на господаря квартири. Я прокручував у пам'яті нашу першу й останню розмову, і вона мені дедалі більше не подобалася. Сцена з ключами... На додаток до трьох так дбайливо вручених мені комплектів безумовно існували ще три або навіть і тридцять три.

А запитання, чи сам я збираюся жити... Плюс той обережний і, можливо, тонко продуманий натяк, що я можу зауважити щось таке...

Мною заволоділо несамовите відчуття, ніби мене втягають або у блазенський розіграш, або, навпаки, у добре спланований експеримент. У кожному разі мені було, м'яко кажучи, дискомфортно, бо сценарій цей вочевидь створювався без моєї участі хоч би як консультанта. Правда, десь на узбіччі раз по раз впливало з туману те дивнуватонаполохане господареве запитання про Шопена, але який, скажіть, здоровий розум здатен був тоді пов'язати його в один ланцюжок із придбаною мною сьогодні з власної волі платівкою в чорно-зеленому конверті й тим більш з димом ментолових сигарет?

Як показало надзвичайно близьке, можна сказати, за таєне за дверима майбуття, саме логіка була тут найменш потрібною.

Лаштукуючися вже до сну, я вперше зачинив вхідні двері на всі три замки. Тоді я ще не знав, що в довгій низці наступних ночей ця виявиться чи не найспокійнішою.

Ранок, як звичайно, вніс у вечірні оцінки свої корективи. Зрештою, інших висновків, окрім найпрямішого – безпосередньої чи опосередкованої участі господаря в цій таємничій історії, я вчора так і не зробив. Та й сама таємничість у сонячному світлі виразно поблякла й набула оперетового вигляду.

Коло дванадцятої потелефонувала Наталка. Вона не могла прийти, що мене трохи засмутило, але я давно вже перебував у тому віці, коли скасування побачення не здатне

суттєво змінити яскравості навколишніх кольорів. Поклавши слухавку, я пригадав, що післязавтра п'ятниця, а значить, Наталка, як завжди перед вихідними, затримається в мене довше і вигадає щось оригінальне не лише на кухні.

Після денної прогулянки я не зауважив вдома нічого підозрілого. Найвідчутнішим запахом був смачний аромат кави, змеленої на ручному млинкові. Не скажу, що нерви остаточно вгамувалися, однак заглибитись у розпочатий рукопис мені вдалося без особливих труднощів.

Повечерявши філіжанкою кави з канапкою, я знову збирався на шпацер. Вечір повернув учорашньому випадкові загадкову значущість, внаслідок чого збирання відрізнялось від звичайного. Найперше я наглухо зачинив квартиру, потім, ставши посеред кімнати, постарався якнай докладніше запам'ятати розташування попільнички, латунного Шіви, розкладених на столі книг і сторінок рукопису. Двері були, як і на ніч, зачинені на всі три замки, а кишеню джинсів приємно обтяжував нещодавно подарований Наталкою мисливський ніж у шкіряних піхвах.

Маршрут руху так само був уточнений. Колишні могилки з їхніми слабо освітленими околицями виглядали для пізнього шпацера місцем досить суперечливим, зате звідти я добре бачив свій дім і вікно в причілковій стіні на третьому поверсі, яке залишив з піднятою шторою, аби одразу зауважити світло.

Отож я тинявся колишнім лютеранським кладовищем, де якимось дивом вцілів один-єдиний похилений і замшілий надмогильний камінь, та час від часу зі зручних точок позирив на свій будинок. Кожної такої миті в мені

трепетала якась струна й ледь-ледь перехоплювало дихання. Однак моє вікно незмінно залишалось єдиним темним прямокутником у своїй вертикалі, й хвилин так за сорок, налаштуваючи себе на ліричний лад, я рушив додому.

Серпень відраховував свої останні дні, й під ногами вже траплялося перше кленове листя. Чомусь пригадалася моя юнацька новела, в якій герой писав освідчення у коханні на золотистих кленових листках. Його прототипом був сам автор, який вже прожив звідтоді два десятиліття і ніколи більше не писав таких листів, хоча ще двічі чи й тричі був закоханий, а одного разу – лише в іншому місті – ось так само блукав надвечірнім парком, чекаючи, доки в сусідньому домі загориться вікно, світло якого принесе радість; і та радість хвилями наростатиме з кожним подоланим сходовим прольотом, аби досягти найвищої позначки перед знайомими дверима, за якими лунає тиха музика й чекають гарячі спрагли вуста. Тому закоханому судилося стати прообразом чоловіка, який сьогодні позирав на інше вікно, чекаючи якщо не радості, то хоч би спокою від того, що воно залишається темним, а за дверима його зустрине тиша.

Музику я почув вже на майданчику другого поверху. Це була прелюдія №15, якою, як я вже згадував, починався другий бік платівки, купленої напередодні. «Краплинки» лунали сильніше й виразніше, ніж учора.

Ноги зробилися чужими, як це буває від високої температури, та наказу піднятися іще на один поверх таки послухалися. Вічко на дверях залишалось темним, але за ними, безумовно, хтось був. Я знеможено прихилився до поруччя сходів і спробував зосередитися.

Мелодія скінчилася. Тепер мусила б розпочатися по-значена похмурим колоритом прелюдія №16, але замість неї після короткої перерви знову задзвеніли «краплинки». Я вийняв ножа, перевірів, чи легко він виходить з піхов, і, тримаючи зброю у лівій руці, підніс правицю до дзвінка.

У ту ж саму мить у квартирі почувся телефон. Доки він з байдужою настирливістю повторював свої дзвінки, серце встигло здійснити мандрівку найдальшими куточками тіла. Дзвінки втихли одночасно з фінальними акордами прелюдії.

По той бік дверей запанувала глуха тиша. Вічко, як і раніше, було темним, але не існувало жодної гарантії, що звідти хтось зачаєно не дивиться на мене, так само стискаючи в руці ножа чи й щось надійніше. Нещодавній намір натиснути на гудзик дзвінка вже видався мені необачним. Бігти до телефона-автомата, щоб викликати міліцію, означало дозволити моєму гостеві безперешкодно накивати п'ятами. Чомусь я був переконаний, що музику Шопена слухає саме гість, а не гості.

Вихід мені підказав гуркіт у розташованій навпроти Льониній квартирі. Сусід щось майстрував у коридорі й, на щастя, був ще відносно тверезим. Іще більш доречним видався молоток у його руці. Я експромтом попросив його подивитися зламаний вентилятор і, не даючи Льоні відкласти молотка, підштовхнув його до своїх дверей. Ліву руку я опустив до кишені з ножем, права зайнялася ключами. Слід сказати, що ліва таки почувалася спокійніше. Льоня зазначив, що йому вистачає й одного замка, і пофілософськи додав, що, звісно, якби їх було, як у мене, три,

він, можливо, й не жив би зараз сам, бо дружина з капітаном далекого плавання зачинилися б як слід і не дали б застукати їх прямо в ліжку. Він мав право казати, що хотів, аби лише тримав молотка і був готовий за мою команду пустити його в хід.

Коридор зустрів нас пустотою, кімната й кухня так само; вікна й квартирки всі були зачинені, двері на обох шафах замкнені ззовні, але мій ніс учув пах ментолового диму іще раніше, ніж око зауважило на тлі вікна свіже пасемко диму. Непроханий візитер міг ховатися тільки у ванні.

— Льоня! — вигукнув я, стискаючи ножа. — У ванній хтось є! За мною!

Вимикач був у коридорі. Я тицьнув його пальцем і рвонув двері.

З обох кранів капала вода, а бачок над унітазом сумував за сантехніком.

— Ну ти й даєш... — похитав головою Льоня.

Я відкрутив синій кран, вимив слизькі від поту руки і, набираючи воду в пригорщі, остудив обличчя. Потім повільно витер його рушником і напився.

Як тільки міг, я відтягав повернення до кімнати, бо знав, що там на мене чекає іще одне, не рахуючи диму, неприємне відкриття.

Відкриттів виявилось більше.

Розгорнута книга на письмовому столі впала у вічі ще у лихоманці перших секунд нашого вторгнення. Виходячи, я всі книги залишив закритими.

Ревізія інших контрольних речей викликала непереборне бажання плюнути на виплачені наперед гроші й завтра ж

з'їхати з цього помешкання, аби чимшвидше забути й переставленого з третьої на четверту полицю індійського божка (на його попередньому місці залишився незапилюжений квадратик), і безладно перетасовані сторінки рукопису, і – найперш – чортову фізіономію попільнички з переповненими попелом очницями.

Льоня відремонтував вентилятора й уже пестив поглядом виставлену на стіл плящину коньяку. Я нерівно накроїв мисливським ножом лимона й налив одразу по пів склянки. Всі пояснення і сподівання, якими я себе втішав, раптово розвіялися, відкривши голу правду: хтось із невідомими намірами проникає в моє помешкання.

Без особливої охоти розпрощавшись із сусідом, я заварив собі кави. Зайти гість міг через двері, але яким чином йому вдалося сьогодні непомітно вислизнути, коли вікна були зачинені зісередини? Залишалися стіни, підлога й стеля.

Я взявся методично простукувати стіни й робив це так старанно, що, коли дійшов до мапи Європи, кісточка пальців вже налилися болем. Мапа видалась мені найнебезпечнішим місцем. Ні, ця стіна не відзивалась замаскованою порожнечю, вона просто виглядала підозрілою сама по собі – і незвичністю як частини інтер'єру, і своєю просторовою перспективою. Перестукавши кухню й коридор, я перейшов до підлоги, а потім, переставляючи табуретку, уважно оглянув і стелю. Коли не брати до уваги павучка, який ховався за годинником, то більш нічого прикметного я не знайшов і, хай як це дивно, сприйняв цей сумнівний висновок з певним задоволенням. Годинник показував пів

на першу, й мені залишалося тільки допити коньяк і лягати спати.

Ніч минула спокійно. Мені снилися не таємничі відвідувачі, а минуле літо й Наталка, з якою ми кохалися на озерній мілині.

Я прокинувся спустошено-легкий і під струмінчиками холодного душу вирішив не чинити абсолютно нічого, а чекати розвитку подій. Чи слід казати, що саме цього розвитку мені хотілось якнайменше? Я був би щасливий, коли б усі події мого життя якомога довше обмежувались денними зустрічами з моїми рукописами й вечірніми — з жінкою, котра вміла кохати не тільки у снах. Завдячуючи бабці, я іще з дитинства пам'ятав кілька молитов, і того ранку помолився за *modus vivendi*, якого прагнула моя душа.

Наступний день минув так, неначе хтось і справді почув мої молитви. Але тепер я впевнений, що передусім той короткий перепочинок був даний, аби підготувати мене до нового кроку на вже визначеному шляху.

На другий вечір після обстукування квартири і знайомства з годинниковим павучком я так само повертався додому через колишній цвинтар. У забарвленні старих кленів посилювся вересень, але вечори ще зберігали вірність серпневому теплу, збираючи на лавочках юні парочки.

На підході до дому я зиркнув на своє вікно й немов налетів на невидиму стіну: на віконному тлі виразно вималювався світлий силует. Я до болю в повіках заплющився і за хвилю обережно відкрив очі. Силует зник. Я казав сам собі про оптичну оману мінливих сугітків, однак у мені

не знайшлося жодної клітинки, яка б цьому повірила. Разом з тим я відчув, як весь виповняюся рішучістю. До під'їзду залишалася сотня кроків. Я перейшов на біг і опинився перед квартирою менше чим за хвилину.

За цю хвилину я пригадав, як колись, після виходу перших книг, моє самолюбство полюбляло втішатися виразом когось із латиноамериканських метрів: я граюся в письменника, і ця гра може виявитися смертельною.

У сусідів ліворуч гримів магнітофон, і розчути щось з-за моїх дверей було неможливо. Певно, ця обставина й додала мені мужності. Не маючи зі собою ні ножа, ані ніякої іншої, хоч би символічної зброї, я, не вагаючись, відімкнув двері й клацнув коридорним вимикачем. Із зачиненої темної кімнати долітав незрозумілий рівний шум. Я набрав повні легені повітря і вдарив ногою по дверях. Світло вмикалось одразу ж за вішалкою. На столику біля мапи працював вентилятор. Озброївшись важким Шівую, я кинувся на кухню...

Окрім мене у квартирі нікого не було. Кажучи точніше, окрім мене, ввімкненого кимось вентилятора і запаху ментолових сигарет.

Була ще пляшка коньяку. Я осушив повний винний келих, вимкнув вентилятора й почав перевірку.

Очниці попільнички зяяли порожнечю, зате сліди попелу знайшлися на підлозі біля мапи, яку я знову старанно обстежив від Лісабона до Волги. Навряд чи я був здатен відповісти на питання, що сподівався там знайти, бо мапа була наклеєна на глуху стіну, яка іншим боком виходила на вулицю.

Найрозумнішим виходом здавалося повернутися до сформульованого три дні тому рішення: почекати додаткових фактів.

Чекання не потривало довго: події, переминаючися з ноги на ногу, вже стояли за дверима.

Після великої дози коньяку я заснув досить швидко, але сон мій був неглибокий – повний невловних образів, уривків мелодій, тривожних шурхотінь і шелестінь. Зелена рибина свідомості плавала в околицях плиткої межі нереальної яви та сну. Щось заважало їй опуститися ближче до дна, знайти спочинок у м'якому баговинні, й це щось потрохи починало окреслюватися в тихому шепоті й легких кроках.

Я схопився, неначе від доторку, й інстинктивно вхопив покинутого на підлозі Шіву. Цифри в дерев'яному віконці годинника стверджували, що йшла лише друга година ночі. Штора залишилася неопущеною, і в кімнаті було достатньо світла.

Затаївши дихання, я посунувся на середину ліжка, щоб краще бачити двері в коридор. Тепер ще залишалося трішки нахилитись уперед. У темряві виникли розмиті обриси матового дверного скла.

Якби Шіва був живою істотою, наступна хвилина стала б для нього останньою. Моя рука стисла статуетку з нелюдською силою: по той бік дверей майнула виразна темна тінь.

Після кількох ударів серця скло знову потемніло.

Страх туго сповив мені ноги й заморозив волю. В обіймах такого всеохопного жаху я опинився колись у дитинстві,

коли, начитавшись на ніч у порожній квартирі новел Проспера Меріме, прокинувся серед ночі та, як епілог мого перерваного сну, до мене простягала руки Венера Ільська, точнісінько така, як у книзі: з плямами патини й латинським написом *CAVE AMANTEM** на узніжжі.

Порівняння того нічного жаху з дитячим напівсном-галюцинацією спало мені на гадку, звісно, пізніше. А тоді все ж вдалося відірватися від ліжка й ступити крок до дверей. Ліва рука намацала вимикача. Мисливський ніж лежав на відстані трьох кроків, які я подолав шаленим звірячим стрибком.

З ножем у правиці й божком у лівій я стояв перед дверима, фізично відчуючи, як хтось стоїть за матовим склом. Двері відчинялися з коридору в кімнату, отож той хтось мав явну перевагу, бо міг зі своєї темряви напасти раптово. Я знав, що у таких випадках довгі роздуми лише перешкоджають, а тому з войовничим криком «А-а-а!» рвонув двері на себе й вилетів у темний коридор...

Мій ніж увійшов у пустоту. Кухонне вікно стерегли всі шпінгалети, а двері на сходи, окрім замків, притримував ще й сталевий ланцюжок. Те, що з допомогою хитромудрого пристрою ланцюжка можна скинути, заходячи у квартиру, хоча й з натяжкою, але допускалося, одначе можливість накинути його знову, виходячи у під'їзд, здавалася цілком нереальною. Проте хтось побував не тільки в коридорі та в кухні, а й у кімнаті: не перемандрувала ж однорога чортова голова з книжкової полиці на холодильник своїм ходом, завантажившись по дорозі попелом від кількох цигарок,

---

* *Cave amantem* (лат.) – Стережись, хто мене покохає.

які наповнили всю кухню насиченим пахом ментолового диму.

Щоправда, я здивовано відзначив, що цей запах, при всій таємничості своєї появи, все ж діяв на мене заспокійливо, бо вперто не хотів асоціюватися з кимось на кшталт найманих убивць. Я швидше повірив би, що сигарету палила жінка...

Яка жінка? Котра вміє проходити крізь стіни?..

Наливаючи коньяк, я подумав, що, як це не скінчиться, я маю реальні шанси спитися. Захотілось подивитися на себе на початку цього ризикованого шляху, і я підійшов до овального люстра над скринєю. На перший погляд нічого особливого у моєму обличчі не спостерігалось. Сиве пасмо на правій скроні могло, припустимо, з'явитись і раніше. Та все ж виникало відчуття, що у цьому міцному чоловікові в зеленій нічній піжамі виникла якась нова якість... Націдивши третю порцію коньяку, я нарешті знайшов відповідь: чоловік у дзеркалі мав більше схожості не з письменником, а з його персонажем.

Це спостереження несподівано сподобалося мені. Є така психологічна гра-рекомендація: в тяжкій ситуації треба уявити, ніби діяти зараз будете не ви, а створена вашою уявою людина, з якою ви – щоб зберегти дистанцію для керування двійником – ототожнюєте себе лише до певної межі.

Я наказав своєму двійникові лягати спати й іронічно спостерігав, як він ховає під подушку ножа. Ми з дублером випили однакову кількість коньяку, однак я був помітно тверезішим і дав йому команду перекласти подушку на

протилежний край ліжка, щоб мати змогу протягом ночі тримати двері в зоні спостереження.

Він ліг, якийсь час іще позирав з темряви на слюдянисте скло, а потім, завдяки коньякові й нескладній грі, провалився у сон. Цього разу саме що провалився: його сон був глибоким і глухим, неначе мандрівка в забутих сутережах, де ніколи не буває ані сонячного променя, ні вогника, й навіть не чути, як падають зі склепінь невидимі краплі.

І раптом владна сила підхопила мене й, пронісши крізь невідь-скільки поверхів, опустила на ліжку в кімнаті, де пахло сигаретним димом.

Ножа було вихоплено з-під подушки в ту саму мить, а може, й раніше, ніж я зауважив за дверима тремтливу тінь.

Тінь здригнулася й розтанула в коридорному мороці.

Далі я діяв, наче робот: миттю кинувся до скрині та єдиним махом підтягнув її впритул до дверей. Наступної миті зауважив, що в кімнаті вже горить світло і в обох руках я тримаю зброю.

— Хто ти? І що тобі потрібно? — гучно сказав я до матового скла, здригнувшись від звуку власного голосу.

Двері мовчали. Ліворуч, з таємничого простору люстра на мене витріщився чоловік з мисливським ножом і вхопленою за голову індійською статуеткою. Нас знову стало двоє, і стиснута до краю у мені пружина трішки ослабла. Якщо не брати до уваги таргана, котрий полохливо пробіг підлогою, двері не виявляли жодних ознак небезпеки.

Мій погляд привабила підлога. Звідти, де стояла скриня, по брунатних половицях пролягли до дверей свіжі по-

дряпину. У цьому не було нічого надзвичайного, і я не одразу втямив, чому не можу відвести від них свого погляду.

Ні, очі мені не брехали: по фарбованих дошках у цьому самому напрямку, до дверей, тяглася ціла доріжка старих слідів. Скриню перетягували сюди й раніше!

Ось тепер я збагнув призначення мотузяної драбини. Закріпивши її металеві лапи, можна вибратися крізь вікно надвір. Так ось звідки взялися ті глибокі вм'ятини на підвіконні!..

Помилки бути не могло: я не перший, кого заманили в цю пастку!

Відчувши цілковите нервово виснаження, я пригадав, що в аптечці маю снодійне.

Першою вранішньою вістункою реальності стала думка про божевілья. У ній було мало втішного, але стримів також і становчий момент: все, що зі мною сталося, отримувало таким чином логічне пояснення, й мені залишалося тільки піти до психіатра.

Та заледве звівши з ліжка ноги, я мусив поставити на цьому варіанті хреста, бо ні подряпину на половицях, ані ще красномовніші сліди залізних лап на підвіконні й не думали нікуди зникати.

Так ким же був господар квартири? Жертвою тутешньої диявольщини? Її сценаристом чи режисером? У нашій березневій розмові я тепер віднаходив докази на користь як першої, так і другої версій. Причому один і той самий аргумент залежно від ракурсу і там, і тут виглядав переконливо. Наприклад, реакція на вмикання холодильника.

Жах, якого він був не в змозі приховати? А може, чоловік з нервовим обличчям і ранньою сивиною по-акторськи професійно вжився у роль?

Я відшукав візитку з його телефоном. Жертва він чи мисливець, у кожному разі повівся цей чоловік безсовісно, й набирати його номер було нижче моєї гідності. Окрім того, зателефонувати означало б зізнатися у своєму страху, й, можливо, цим подарувати йому радість. Поміж моїми розмірковуваннями приткнулася й підозра, що ні такого номера, ані чоловіка з таким іменем просто не існує.

Пересунути скриню на місце, як порівняти з відчайдушним нічним маневром, виявилось значно важче. Перед тим як відчинити двері, я прислухався до простору за їхнім ненадійним бар'єром. Шосте чуття підказувало, що зараз загрози немає. Я прислухався до самого себе і взявся куток за кутком вичищати павутину нічного страху.

За кавою знову пригадався господар квартири з його худизною і безглуздими, як тоді видавалось, запитаннями, які тепер набули зловісного темного сенсу. Шопен і програвач, безумовно, були не останніми ланками цього ланцюга таємниць.

Шопен, музична крамниця, прелюдія №15... В густій темряві зблиснув вогник. Я вийшов з кухні й уважно подивився на програвач. В душі змагалось двоє однаково сильних бажань: перше – поставити «прелюдію крапельок» і друге – негайно занести апарат з платівкою до комісійного чи, ще простіше, покинути його десь на парковій лавці.

Як ви вже здогадались, я обрав перше.

У ту мить я пообіцяв собі, що не дозволю страхів оволодіти мною, й сам зробив перший крок назустріч... Мені хотілося написати «назустріч Їй», однак тут це буде ще за надто рано і не скаже вам ані на крихту більше за попередню фразу.

Я просто зробив крок до програвача, підняв прозору пластикову кришку й, поставивши диск, опустив голку.

З дитинства, коли це відбувалось іще чисто інстинктивно, я слухав класичну музику саме так: опустивши повіки і трішки притиснувши їх великими пальцями рук. Така моя постава, певно, дивувала сусідів у концертних залах, але мені, аматорові, який не отримав музичної освіти, завжди допомагала заволодіти мелодією й наповнити її асоціаціями та образами, які виникали на екрані внутрішнього погляду.

Образи приходили найрізноманітніші. Парк з палацовим ансамблем в дусі полотен Борисова-Мусатова і Бакста... Крига на осінній ріці... Сонячне узлісся з червоними крапельками суниць...

Токата і fuga ре-мінор Баха незмінно викликали на цьому екрані стару липову алею і закритий екіпаж, з якого виходить молода жінка у безовій сукенці. З глибини алеї з'являється чоловіча постать. Вони йдуть, потім біжать назустріч одне одному, жінка опиняється в нього на руках, він кружляє її під віковими деревами, але на усій радості цих двох лежить печать глибокого трагізму.

Ноктюрнові інтонації прелюдії №15 приносили мені, можливо, і не найбільш оригінальні образи і звуки веселого плачу весняних бурульок. Попри нервову настроєність,

так сталося й тепер. Крапельки віддзвеніли, і голка відродила перші акорди прелюдії №16.

Ось тоді, сидючи й далі з заплющеними очима, я відчув запах ментолових сигарет. Я готовий був заприсягнутися, що жодних сторонніх звуків, окрім музики, увесь цей час у кімнаті не було: не відчинялися двері зі сходів, не рипіла підлога, не чиркали сірники, не клацала запальничка...

Я, не рухаючись, підняв повіки. Над письмовим столом кучеряво перепліталися два блакитних пасма диму.

Так я відкрив зв'язок ментолового аромату й музики Шопена.

Задля чистоти експерименту я ще двічі вмикав програвача, ставлячи прелюдію, а потім – *Led Zeppelin*. У першому випадку струмені диму повисли в тому самому місці, над столом, виникнувши – я не заплющував очей – неначе нізвідки. На *Led Zeppelin* реакції не було.

Написане трохи раніше слово «експеримент» тут видається передчасним. Період експериментів був іще попереду. А тоді я рішуче й назавжди відкинув бажання терміново з'їхати з квартири, махнувши рукою на оплачену й непрожиту половину року.

Я думав уже не так про необхідність протистояння страхові, як про обов'язок літератора, що зіткнувся з невідомим.

Коли в умовлений час задзвонив телефон, я цілком спокійно порозмовляв з Наталкою і вийшов купити дві традиційні пляшки червоного вина.

Була, як я вже казав, п'ятниця, тому Наталка не позирала на годинника, й ми змогли зайнятися коханням удруге,

а потім і втретє, запивши його ковтком коньяку, бо вино вже закінчилося.

Коли я повернувся з тролейбусної зупинки, мене не зустріла ні музика, ні ментоловий запах, не було й попелу в чортових очницях, і я навіть посміявся подумки з версії, згідно з якою невідомі гості гіпнотизували мене біля дверей і таким чином примудрялися прошмигнути в під'їзд.

Ліжко ще зберігало Наталчині пахощі. Все підштовхувало до думки, що безпосередньо моєму життю нічого не загрожує. Я підморгнув Шіві, який стояв на звичному місці, і зняв з полиці том Акутагави, той самий, який гортав тут першого вечора. Складений удвічі аркушик учнівського зошита з дитячим малюнком жіночого обличчя у вікні лежав, як і раніше, поміж сторінок «Життя ідіота». Я розгорнув його і замислено перечитав напис:

ЦЕ НЕ МОЖЕ БІЛЬШЕ ТРИВАТИ НЕ МОЖЕ

Ковдра ще берегла тепло наших тіл. Щоб швидше заснути, я хотів скористатись, як і вчора, послугами двійника, та врешті вибрав звичний, неодноразово перевірений ще з весни засіб: викликав у пам'яті Наталку, повернув її до себе теплою спинкою і міцно обійняв попід пахвами.

Вранці я прокинувся у накуреній кімнаті, почувавши, що готовий до найнесподіванішого. З цього й розпочався відлік днів, які я умовно назвав періодом експериментів.

Експерименти ці – часом з досить значними інтервалами – тривали від спалення візитки господаря квартири до першого сну, який ще не став справжньою *подорожжю*.

Та не поспішатиму, бо не має права щось пропустити чоловік, який веде бортовий журнал, коли корабель відхилився від курсу й на нього чекають або відкриття нових земель і тріумф повернення, або загибель і забуття.

Так, експерименти розпочалися після спалення візитки з телефоном і адресою господаря. Я сприйняв це як символічний акт, покликаний підтвердити мою рішучість, – колись я з такою самою понурою насолодою розклав в університетському сквері багаття з листів однокурсниці.

Ви помиляєтесь, коли міркуєте, що в основі моїх дій лежав якийсь ґрунтовно обдуманий і логічний план. Я виходив з того, що в алогічних умовах будь-яка система неодмінно мусить дати збій, а тому слід розраховувати на імпровізацію. Коротко кажучи, я зайняв кругову оборону і, намагаючи в супротивника слабкі місця, здійснював зухвалі вилазки одразу в усіх напрямках.

Деякі з дослідів я пригадую з уїдливою посмішкою. Ну, наприклад, про білі з зеленим пасочком пачки сигарет *Pierre Cardin*, які я – то нерозпакованими, а то ніби навмисне початими – залишав, виходячи з дому, десь на видноті, ніби запрошуючи почастиватися. Іще наївнішим було натягування в кімнаті і в коридорчику ниток. Зрештою, слід зазначити, що і нитки, і сигарети завжди залишались незачепленими, що ніяк не впливало на появу чи відсутність у квартирі ментолового запаху. Пачка була непочатою і тоді, коли я знайшов свіжий недопалок.

Попередні рядки можуть здатися вам легковажними, але таке враження буде безкінечно далеким від дійсності. Достатньо лише сказати, що я почав палити. Це мало, що правда, і чисто практичний сенс, бо, щоб позбутися насланя з запахами, я палив тільки ментолові сигарети. Я вступив у гру, не знаючи ні її правил, ані ставок, хоча весь час відчував, що ставки будуть високими. Повторюю, я діяв непослідовно й навпомацки, однак тепер, коли вже догорує жовтень, ті мої експерименти можна систематизувати.

Першу групу я умовно назвав телефонною.

Взагалі, телефон поводив себе бездоганно. Як не брати до уваги пари помилкових дзвінків, він говорив до мене виключно грудним, з легким придиханням, Наталчиним голосом. Моя подруга ні про що не здогадувалася, а завдяки моєму палінню не мала підстав і для підозр, пов'язаних з ментоловим ароматом. Признаюсь, я почувався досить самозадоволено: я жадав її, і, незважаючи ні на що, ритуал наших зустрічей не зазнав ніяких змін – від двох неодмінних пляшок до вибору маршрутів на підсвітленій мапі Європи.

Боже мій, яке це все тепер має значення...

Безумовно, не можна було обмежуватись одним лише спостереженням за телефоном. Я регулярно набирав свій номер з автомата під час прогулянок. Квартира відповідала довгими гудками. Часом чулися й короткі, та це нічого не означало, бо телефон був спарений із сусідським, і, коли там розмовляли, на моєму спрацьовував блокіратор. Кілька разів я накручував диск телефона-автомата в певних комбінаціях: відраховував десять довгих сигналів, яким відповідало рівно стільки само дзвінків мого білого апарата на

скрині, вішав слухавку, знову набирав номер й відлічував ще дев'ять дзвінків, потім вісім, сім, шість... Я надсилав своєму ймовірному гостеві сигнал: підозрюю, що ти у мене, чому б тобі не відгукнутися... Результат був завжди однаковий.

На скриню я притиснув латунним Шівкою записку приблизно такого змісту: хай хто ви є, прошу попереджувати про візити задалегідь, щоб у нас не виникало двозначних ситуацій. Судячи зі свіжого сигаретного диму, моє послання прочитали – і залишили без відповіді.

Так само без жодного інтересу гості поставилися до «забутих» на столі запасних ключів.

Нічого нового не повідомив і замаскований посеред книг на столі мініатюрний магнітофон.

Найбільше лоскотали нерви експерименти з вічком на дверях. Вирушаючи на вечірню прогулянку або йдучи відпровадити Наталку, я не вимикав у коридорчику світла, а повернувшись, натискав на гудзик дзвінка. Мій ненадійний плюшевий вартовий озивався насторожено-винуватим дзязвулінням, а я, мимоволі напружившись, до болю в очах втуплювався у вічко, посеред якого яріла світла цятка. Вона могла згаснути у двох випадках: якби хтось вимкнув світло в коридорі або припав до вічка з того боку дверей. Цятка не згасла жодного разу.

Перед сном я так само користувався послугами вічка, але вже будши у більш вирашному становищі. Накинувши на двері ланцюжка, я прикладався до вічка й оглядав зведені лінзою в тісне коло об'єкти: двері двох сусідніх помешкань, майданчик і краєчок сходового спуску. Там було порожньо, одначе кілька разів у мене виникало невідпорне

відчуття, що так само уважно, як і я, хтось зараз дивиться на мене у своє вічко, неначе це я стою на майданчику перед зачиненими дверима. Причому, коли довіряти чуттям, мій спостерігач був у мене за спиною. Перемагаючи страх, я різко озирався і з понурою іронією відзначав сам для себе: «Мій дім – моя фортеця».

Найзначнішу групу експериментів складали ті, що були пов'язані з програвачем. Звідси тяглася тоненька ниточка до хоч би якогось тлумачення ситуації, заручником якої я став. Факт залишався фактом: вперше ментоловий аромат матеріалізувався у кімнаті тоді, коли я поставив платівку Шопена.

Я провів з програвачем сотні різноманітних дослідів: з десяток разів прокрутив кожен із моїх дисків; поставивши Шопена, виходив з дому й раптово повертався; переносив апарата то в кухню, то, користуючись подовжувачем, до ванної... Не сказав би, що в результаті я серйозно просунувся вперед. Звіт про ці маневри умістився б у два-три пункти. Запах сигарет трансцендентальним чином виникав у квартирі тільки під час звучання прелюдії №15. Водночас під передзвін «крапельок» дим міг і не з'явитися – прямої залежності досліди не виявили. Інша річ, що під час звучання решти мелодій вірогідність появи запаху дорівнювала нулю.

Запитань набиралося більше, ніж відповідей.

Шукати відсутні відповіді я спробував у своїй бібліотеці.

Одна з книг, автора якої в анотації рекомендували як учня Олени Блаватської, на кілька вечорів заволоділа моєю увагою. Спершу видалися цікавими думки про те, що

сутністю мужчини є кохання, а його обличчям є мудрість, тоді як сутність жінки – мудрість, а обличчя її – кохання. Я навіть обговорив з Наталкою цю сентенцію.

З тієї самої книги я довідався, що на додаток до відомих органів сприйняття кожен із нас має ще сорок дев'ять, які в сучасної людини не діють, як, наприклад, розташоване на потилиці третє, прозірливе око.

Зі значно більшою серйозністю я читав про астральний, або ж тонкий, світ, в якому так само, водночас із присутністю у світі фізичному, протікає людське життя.

Припустивши, що я сплю, інакше кажучи, перебуваю в тонкому світі, я отримував шанс зручніше розтлумачити ситуацію. Але ж моє життя протікало у світі реальному, щомиті відчуваному – з мінською околицею, з вічно нетверезим Льонею, зі смаком вина, з оксамитом Наталчиного тіла... і з запахом ментолових сигарет...

Тисячократно мав рацію філософ, котрий, даючи визначення людині, назвав її істотою, яка до всього звекає. Абстрагувавшись від цього запаху, я сказав би, що життя моє у жовтні повернулось у звичне річище. Мені вдалося закінчити одне оповідання й накидати ескіз наступного. Про незатьмарену радість спілкування з Наталкою я вже згадував.

Провівши подругу на тролейбус, я вибирав такий зворотний маршрут, щоб мати у полі зору своє вікно, однак нічого підозрілого жодного разу не зауважив. Спинаючись на майданчику поміж другим і третім поверхами, а потім і перед самими дверима квартири, я увесь перетворювався на слух, але жодних мелодій чи інших звуків із-за дверей

не долинали. Зрідка запах диму в помешканні мав більшу насиченість, ніж тоді, коли я випалював обов'язкову сигарету перед виходом. Тоді я, роздягнувшись, витягав з пачки ще одну. Однак траплялися вечори, коли в цьому не було потреби, і тоді в мені міцнів голос, який переконував, що попів в очницях однорогого чорта, так само, як і ввімкнений не моєю рукою вентилятор, тіні за матовим склом і все інше, якщо й не примарилося мені, то все-таки безповоротно відпливло в небуття. Траплялось, я тільки прислухався до заспокійливого голосу, а бувало – охоче брався допомагати йому, пригадуючи простеньку пораду Дейла Карнегі: посадіть ваші неприємності в купе і відправте потяг у вчорашній день.

Я занотовую деталі так ретельно, бо хочу – й це видається мені вельми істотним – намалювати якомога докладніший «портрет» свого тогочасного психічного стану.

Жовтень стояв погідний і тихий. Мій внутрішній ландшафт повернув собі рівновагу, й експерименти тривали вже більше за інерцією. Я навчився на далеких підступах блокувати неприємну думку, що хтось паралельно ставить досліди і наді мною, а мої власні експерименти – лише запланована частина його дослідів, підпорядкованих власному ритмові й строгому графікові.

Здається, я писав, що період експериментів завершився першим сном, який ще не був у повному сенсі *подорожжю*. Погодьтеся, звучить настільки ж безглуздо, наскільки й пишномовно. Експерименти передбачають конкретику й матеріальні докази, тому додаю пояснення: той період завершився недопалками зі слідами помади.

Знову була п'ятниця, день, коли ми з Наталкою належали одне одному довше ніж зазвичай. Від ранку мжичив дощик – погода, яку вона любила більше за інші. Нам з нею ніколи не було сумно – ні за столом, ні у постелі, але саме в дощові дні ми, дякуючи Наталці, неначе пили все з повних келихів. Її фантазія обов'язково народжувала що-небудь незвичайне на кухні. Іще пікантніші страви подавалися у ліжку, яке під час дощу Наталка надміру романтично називала каравелою.

Того дня наш корабель під акомпанемент крапель на підвіконні плив уперед під усіма вітрилами...

Ми вибралися з дому близько дев'ятої години, але дорогою почали цілуватися під парасолею і, не змовляючись, повернули назад. Я тримав Наталку під руку, дивився на мокре темно-бурштинове листя під ногами і вперше думав, що у нас все може втриматися й тоді, коли мені вже не треба буде проводити її увечері на тролейбус.

У коридорі ми, немов зустрівшись після довгої розлуки, просто задихнулися в поцілунку.

Я певен: наша фізична іпостась, самі людські тіла так само наділені даром передбачення й передчування і бувають чутливішими за душі. Того вечора наші душі дрімали у злагоді, а тіла... Тіла, відчуваючи близьку розлуку, кинулися прощатися.

Наталко, подруго моя, ти не прочитаєш цих сторінок, однак, якщо все ж таки станеться неймовірно, знай, що коли ми вдруге йшли на зупинку, ішли, забувши парасольку, швидко, неначе втікаючи, і я намагався думати, що в тебе на обличчі не сльози, а дощові краплі, у ті хвилини ти

не почула від мене ні єдиного брехливого слова. Це щира правда, ні з ким я себе не відчував настільки мужчиною і настільки самим собою.

Але правда й те, що сталось, коли ми увімкнули світло.

Наталка підвелася з ліжка і пройшлася кімнатою у всій розбуялій пишноті своєї жіночої краси.

На вишневому килимі стояли склянки, недопита зелена пляшка й попільничка. Наталка перенесла склянки на письмовий стіл і повернулася по чорта з відбитим рогом. Я продовжував милуватися нею й тоді, коли вона, поставивши повну недопалків попільничку на стіл, обернулася до мене з незвично розгубленим обличчям.

– Можна в тебе запитати? – її голос вібрував, як струна.
Я сів.

– Ти фарбуєш губи?

– Не розумію... – настала моя черга розгубитися.

– Тоді скажи, що це таке?

Вона вибрала кілька недопалків, поклала їх на долоню і, неначе чогось боячись, наблизилася до мене.

Це було п'ять чи шість випалених заледве до половини чи й одразу погашених сигарет *Pierre Cardin* з трьома тонкими – парою золотих і зеленим посередині – обідками, біля яких густо багряніли сліди помади.

Я відчув цілковиту безпорадність.

– Зараз я тобі все поясню...

Я спробував упіймати Наталку за руку, гарячково вирішуючи, з чого почати – з Шопена, з ментолового запаху, з тіней за дверима? – і до корінчиків волосся ненавидячи себе за те, що мовчав про це раніше.

Наталка вирвала руку і рвучко відсторонилась.

– Не треба мене проводити! – викрикнула вона вже в коридорі.

Ми йшли під косими струменями дощу, і я говорив про її голос, про те, що в мене нікого, окрім неї, немає, що в понеділок я чекатиму її дзвінка, але весь цей час мене не полишала моторошнувата думка про те, що щось чи хтось чекає на мене вдома.

«Прелюдію в крапельках» я почув уже на другому поверсі.

Я ледь не поставив поряд з пляшкою коньяку не один, а два келишки. Шіва лежав на столі в такій позі, ніби його щойно розглядали і вже не мали часу повернути назад, на полицю. Вимкнуті програвача встигли, але в попільничці диміла непогашена сигарета. Все свідчило, що квартиру залишили за кілька секунд до мого повернення, не виключено, що у той момент, коли я вставляв ключа в замкову шпарину.

Тепер я був остаточно переконаний: це були не гості й не гість. Це була гостя.

Так, вона, безумовно, була жінкою, причому жінкою молодю, про що свідчила не стільки яскрава помада на сигаретних фільтрах і вперше домішаний до ментолового диму тонкий аромат дорогих парфумів, як іще й присутність у повітрі чогось неістотнішого за найбільш витончені пахощі. Спробую конкретизувати... У повітрі, в самих його молекулах, була, як після раптової літньої грози зі зливою, розлита неповторна й легка озонова свіжість.

Я добряче ковтнув коньяку і поцікавився в божка, чия рука тримала його п'ять хвилин тому. Шіва зрозумів неви-

мовлене запитання і показав своїми рачими очима на лимонний том Акутагави.

Сумніви розвіялися: на дитячому малюнкові було мое вікно.

ЦЕ НЕ МОЖЕ БІЛЬШЕ ТРИВАТИ НЕ МОЖЕ

— волали великі кривулясті літери.

Я пив коньяк, палив сигарету за сигаретою і, не п'яніючи, відчував, що скупко відпущений мені перепочинок скінчився: слід готуватися до чогось нового і не розпускати нерви, як мій невідомий попередник, чия тремка рука вивела сім цих розпачливих слів і, видно не випадково, знайшла для них сховок у «Житті ідіота»...

Після полуночі я влаштувався у ліжку так, щоб, прокинувшись, одразу бачити матові двері, вимкнув верхнє світло і, залишивши підсвітку географічної мапи, заплющив очі.

Дивно, але ніч була спокійною.

Я міцно проспав до ранку, а прокинувшись, знову відчув у кімнаті вже знайому озонову свіжість. На відміну від вечірньої пори, у повітрі не плавало ні пасем диму, ані струменів парфумних ароматів — лише фітонцидні ручаї озону, неначе від мене мить тому пішла юна жінка.

Я заплющив очі, намагаючись пригадати, що мені снилося.

Ця спроба зазнала майже повної невдачі. На екрані опущених повік не виникло жодного зв'язного сюжету. Але

залишки сну, його ледь вловимі срібні волоконця ще зберігалися самим тілом. Невиразні, вже затьмарені ранковим поверненням до реальності, відчуття, пробиваючись на рівень образів, спробували розповісти мені про теплі ласкаві руки і швидкі, подібні до метеликових доторків, поцілунки. Моя істота знала: ці невагомні дотики мали продовження, але воно вже губилося в непроглядній солодкій п'їтмі...

Зовнішньо та субота не була прикметною нічим, окрім того, що Льюня напився як чіп і, скотившись сходами, поламав руку. Я ж – без жодного зв'язку з цією подією – дав собі слово не пити нічого міцнішого за вино.

Свій тодішній внутрішній стан я окреслив би словом «чекання». «Щось повинно статися», – цвірінчали горобці на безлистому клені за вікном. «Статися...» – підспівували водогінні крани. І навіть безмовний настінний годинник по-своєму нагадував про це, бо у чергуванні його зелених цифр зникла байдужа монотонність і з'явилася неояснима таємничість.

Шостим чуттям чи, може, усіма тими сорока дев'ятьма органами сприйняття, про які писав учень Блаватської, я передчував... Що? Відобразити це передчування словами неможливо. Тепер, озброєний знанням, можу сказати конкретніше: я підсвідомо відчував, що потрапив у прикордонну смугу, в нейтральну зону, за якою вже лежить територія з іншими законами.

Я відчував близьку присутність її.

Передбачаю, що декому захочеться поіронізувати з приводу великої літери, тому скажу, що їй, літері, відводиться

чисто функціональна роль. Ви не повірите, та мені досі невідоме її ім'я.

Хоча скоро, вже зовсім невдовзі я довідаюся його...

Але повернімося назад, у ту суботу.

Цілий день я не міг знайти собі зайняття, яке б мене відволікло. Бездумно гортав рукопис. Поставив платівку з записами *Beatles* і майже одразу змінив її... ви вже знаєте, на яку. Голка звукознімача знову й знову опускалася на чорне кільце з прелюдією №15 ре-бемоль мажор, однак жодних запахів не матеріалізувалося, і в цьому я так само угледів знак. (Забігаючи наперед, зауважу: з того дня і до моменту, коли пишу ці рядки, у стінах моєї квартири, саме у стінах, нічого трансцендентного більше взагалі не трапилося, хоча, як ви потім побачите, таке твердження й потребує певних уточнень.)

Два чи три дні дзвонив телефон. Слухавка мовчала, потім на тому кінці клали трубку. Найімовірніше, номер набирала Наталка. Дзвінки на певний час зайняли мої думки, і я склав для подруги легенду про сусідку згори, якій на всякий випадок дав ключі.

Увечері я, щоб швидше стомитися, дійшов пішки до самого центру міста. (Невдовзі такі довгі прогулянки стануть обов'язковою частиною кожного дня, бо важко буде придумати кращу інтродукцію до нічних подорожей.)

Перед сном я вперше після ночі з тінями за матовим склом не став зачиняти двері з коридорчика, а подушка залишилась на своєму місці під панеллю з клавішами. Я натиснув клавішу зеленої підсвітки і, відчуваючи в ногах легке гудіння від пройдених кілометрів, витягнувся під

ковдрою. Зелені цифри у віконці електронного годинника показували нулі.

Ми пливли теплою озерною затокою. Я сидів на веслах. Вона збирала білі лілії. Краплі води ще не висохли на вкритих оливковою засмагою тілах. Ми кермували до берега, але не материкового, а острівного. Берег материковий лісисто синів у гарячому мареві далеко за нами.

Звідти човен вже віз третього пасажира – грака з перебитим крилом. Мокрого й знесиленого. Вона врятувала птаха ще на початку плавання. Тепер грак обсох і, сидячи на носі за моїми плечима, уважно стежив, як наближається суша.

Човен шкрябнув по камінцях на прибережній міліні. Я зістрибнув у воду, вхопившись за ланцюга, витягнув ніс на берег і намірився допомогти вибратися нашому пасажирові. Грак не погодився. Він сам незграбно перевалився через бортик і, волочачи крило, пошкандибав у зарості верболозу.

Видно, це було не озеро, а водосховище: на острові ми знайшли здичілий яблуневий сад з кущами спілих жовтих порічок. Одна, найстарша й найбільш розлога, яблуня стояла окремо. В її затінку ми й опустились одне перед одним на коліна.

Те, що відбулося потім, не хочеться довіряти словам, бо кожне з них ризикує здевальвувати височінь і доладність злиття наших тіл, які аж повнилися несамовитим прагненням перетворитись на одне ціле...

За вікном починалася неділя. Всі речі займали відведені місця, і в помешканні абсолютно нічим не пахло.

Стверджувати, що я прокинувся свіжим, наче вранішня стокротка, було б нещирістю. Я лежав у ліжку з відчуттями людини, яка виходить із наркозу. Правда, одразу після уколу пацієнт утік, чи його передумали везти до операційної, і зустріч тіла зі свідомістю відбулася без болю, а супроводжувалася лише сильним запамороченням.

Барви сну не виблякли ні після кави, ні в час походу до газетного кіоску. Я сказав би навіть більше: грак, який загрибав пісок хворим крилом із синім відливом, а перш ніж зникнути у верболозах, зовсім по-людському озирнувся на нас, цей грак здавався більш живим і реальним, ніж знайома кіоскерка.

Мене мучило питання: невже весь учорашній день моє ество чекало саме цього? Цього надзвичайно рельєфного й об'ємного, я сказав би навіть гіперреального, але всього лише сну? І якщо відповідь ствердна, тоді що означали його символи?..

Нитку роздумів перервав телефонний дзвінок. Апарат відізвався моїм улюбленим голосом. Наталка обіцялася приїхати не пізніше як за пів години. У вихідні ми ніколи не зустрічалися. Я не мав причини відмовлятися, однак уперше за час наших стосунків не відчув у душі звичної радості.

Пів години мені вистачило, аби сходити по вино й відмовитися від нашвидку вигаданої байки про сусідку з ключами.

Наталка приїхала на таксі. Я не збирався брехати й водночас не хотів, а кажучи щиро, і не міг розповідати їй про Шопена, про ментоловий запах і про все інше. Вир подій затягав мене своєю спіраллю все глибше; я вже належав

йому, але й він, цей вир, належав мені, він так само був моєю власністю, моєю таємницею, якою я не мав наміру, а можливо, і права ні з ким ділитися.

Я був вдячний Наталці за те, що вона ні про що не запитувала, і міг би назвати зустріч наших тіл вихором жадання й насолоди, та це було б лише наполовину правдою. Десь ліворуч, коло серця, я відчував гострий кришталик, який мусив би розтанути, але чомусь навпаки не зникав і навіть не втрачав студеної гостроти своїх граней.

Наталка одягла шляфрока, й ми пішли до кухні; потім полуднували й відкоркували іще пляшку червоного, а там вже й підкралася та немінуча хвилина, коли шляфрок тісніше обліг Наталчине тіло, підкреслюючи всі його лінії, щоб вже за мить стати непотрібним і зайвим...

А ліворуч від серця все холодив кришталик, і в ньому було закодовано те, що роздвоювало мене: одна моя іпостась залишалася з Наталкою, а друга з лабораторною цікавістю спостерігала за нами з певної дистанції, з відстані не просторової, а часової. Я-перший кохав Наталку, а я-другий дивився на це, трішки, може, всього лиш на кілька днів, випереджаючи час, і почуття мене-другого не віщували мені-першому майбутнього.

Розгадка цього роздвоєння ховалася десь поруч, за найближчим поворотом, і вона відкрилась, коли моя правиця знову обіймала Наталчині плечі, а ліва лежала там, де вона полюбляла лежати, відчуваючи пружну податливість Наталчиних півкуль.

Сон! Відповідь таїлась у сьогоднішньому сні, у човні з ліліями і врятованим птахом, у тому, що відбулося на траві

під яблунею, листя якої плавилось і витончувалось у промінні високого сонця...

Наталка здивовано розплющила очі, й мені довелося зробити зусилля над собою, аби повернутися із зеленого острова на наше ложе.

Тоді вона вперше сказала, що може залишитися в мене до ранку. Це повідомлення застало мене зненацька, але я одразу зрозумів, що не хочу цього. Намагаючись триматися природно, я м'яко дорікнув їй за те, що вона не попередила заздалегідь, бо сьогодні я відїжджаю, і поїздки відкласти вже неможливо. Вона відвернулася до стіни.

Я-перший гладив її плечико і як дитину переконував, що вже у вівторок чекатиму кроків на сходах, а я-другий споглядав цю сцену з недовірливою кривою усмішкою.

На зупинці Наталка запитала, коли в мене поїзд. О 23:40, не задумуючись, збрехав я.

Близько полуночі задзвонив телефон. Після секундного вагання, чомусь глянувши на себе у дзеркало, я з тверезою відвагою узяв слухавку. Вона помовчала і Наталчиним голосом побажала щасливої подорожі.

Тієї ночі я відітнув минуле від майбутнього. Тижні й місяці, до яких епіграфом було Наталчине ім'я, тепер належали часові, що міг поєднатися з моїм теперішнім тільки через спалах короткого спомину, який ненадовго лишає по собі легкий приємний димок.

Через кілька днів я знайшов у поштовій скриньці Наталчин комплект ключів і налякав ними дрімотних жаб у парковому ставочку, який вже від берегів склили ранками перші листопадові приморозки. Та це ще не був

постскрипту до нашої історії. У моїй настінній шафі висів зелений з шипшиновими квітами шляфрок, і якимось акуратно склав його в поліетиленовий пакет, якого за кілька годин «забув» на прилавку того самого комісійного магазину, куди раніше збирався здати програвача.

Мій вчинок був продиктований не хвилиним настроєм, а мав вагомі причини, про які я скажу трохи пізніше.

Від моменту, коли я поставив крапку в попередній оповіді, проминуло, згідно з деякими прикметами, не менше як чотири дні. Годинник поводить себе щоразу дивніше, а йти до кіоску, щоб купити газету й довідатись, який сьогодні день, мені зовсім неохота. Таких довгих подорожей у нас досі не траплялося. Не виключено, що я муситиму поспішати й, не надто зважаючи на стиль та послідовність викладу, зосереджуся на головному.

Головне – це подорожі.

Подорожі з Нею, які зробилися змістом і сенсом мого життя.

У ніч після розриву з Наталкою, коли я збагнув, що не хочу з'єднувати розірваний час, ми поверталися з Вільнюса через Нароч, там, де дорога повторює мудрагелисту конфігурацію узбережжя. Вона сиділа за кермом і, зауваживши зграю лебедів, звернула з траси. Ми постелили понад тихою вечірньою водою скатертину, якій судилося перетворитись на простирадло. Білі птахи здивовано витягали шії і залишились у пам'яті останнім враженням перед могутнім сплеском насолоди, яка знущально сміялася з усіх чотирьох вимірів.

У другу з тих наших перших ночей ми потрапили на Полісся. Мінлива й швидка ріка, береги якої пропливали повз

нашу моторку, імовірно, звалася Горинню; над водою, як це звично в тих місцях, сиділи жінки з вудочками, а в прибережних очеретах я упіймав крихітну, завбільшки із п'ятикопійчану монету, болотяну черепашку.

Іноколи ми вечеряли у невеликих рестораниках, які останнім часом повідчинялися в колишніх міських підвалах. Пам'ятаю мініфонтан із золотими рибками-телескопами в одному з таких затишних місць і малесенький ставочок з парочкою раків у іншому, де картина, яка висіла над каміном, що затишно потріскував, відкривала перспективу готичних шпилів стародавнього міста. Додому ми поверталися пішки або зупиняли таксі, і перший доторк її руки на задньому сидінні вже обіцяв, вже був звісткою...

І той зимовий вечір серед безкінечної білої рівнини, над якою потужний вітер гнав паралельно землі рідкі, вигостріні, наче голки, сніжинки... А потім – несподівану радістю – велика селянська хата, натоплена піч і м'яка перина на гарячому черені.

Стан, коли вранці я почувався хворим, який після наркозу втік від лікарів, більше не повторювався. Я прокидався з розлитою у всьому тілі солодкою легкістю, і моїми венами струменіла не кров, а переливалася субстанція із зашифрованою формулою еліксиру молодості. Я почував себе безжурно, ніби у дитинстві, коли ми усе ще безсмертні.

А потім Вона зникла, покинувши порожньою спершу одну мою ніч, потім – другу і третю. Наприкінці тижня серце стисла така нелюдська туга, що я уголос просив її повернутися, виходячи з квартири, залишав записки з одним лише

словом «Прийди» і безперестанку ставив на програвач платівку з прелюдією №15.

Тоді я й позбувся Наталчиного шляфрока.

Не думаю, що цей мій вчинок мав велику вагу. Найвірогідніше, справжньої причини її тодішньої відсутності я не довідаюсь ніколи. Однак – Вона повернулася.

Вона повернулася до мене, і з того самого часу ранкові пробудження втратили прозору дитячу безтурботність.

Та зараз я повинен устигнути розповісти якомога більше про подорожі, маршрути, сюжети і тривалість яких із дня у день мінялися, набуваючи нової якості.

Усі наші мандрівки перелічити вже неможливо. Виберу декілька, тим паче, що про деякі не можу пригадати нічого чітко окресленого, окрім того, що нас закидало неймовірно далеко від міст, позначених на моїй настінній мапі, і взагалі від цивілізації.

Одного разу Вона спала на моєму плечі в «Боїнгу», перед яким виростав з океану фантазмагоричний айсберг Гренландії. Смагливий стюард приніс плед, і я пошепки попросив його огорнути мою супутницю, тому що боявся поворухнутись і розбудити її.

Другим разом я чекав її в безлюдному барі з дюжиною високих порожніх крісел. Вона довго не приходила, і я чомусь погодився потанцювати з чорношкірою барменкою в глибоко декольтованій джинсовій сукенці. Раптово щоки в моєї партнерки з чорних зробилися попелясто-сірими, і, повернувшись у танку до дверей, я побачив у їхньому сонячному отворі її. У руці Вона тримала наведений на нас елегантний дамський пістолет. Потім ми пили з високих

кухлів світле пиво, а сріблястий пістолетик лежав на шинквасі поряд із запальничкою і пачкою ментолових сигарет. Вона сіла мені на коліна і сказала, що хоче кохати мене просто тут, на очах у чорної спокусниці.

А той паром через Ла-Манш... Море сильно штормило, і, доки ми мужньо боролися з морською хворобою, діти у пасажирському салоні влаштували змагання: хто дістанеться від одних дверей до інших, втримавшись на ногах.

Траплялось, я впізнавав свої улюблені місцини у містах, де бував раніше: площу перед Домським собором у Ризі, різнокольорові кам'яниці на вулиці Лай у Таллінні, замок на горі в незаторкнутому часом угорському містечку на кордоні з Австрією. Це означало, що маршрути мандрівок вибирала не тільки Вона, що, зізнаюся, дещо заспокоювало моє самолюбство, бо, нехай і непрямо, та все ж свідчило про рівноправність у наших стосунках.

Я знімав з полиці книгу учня Блаватської і читав у ній про тонкий світ, який не знає, що таке час і відстані. Точніше кажучи, ці поняття немовби існували й там, але – зовсім інакше, і тому уві сні, або переносячись у тонкий світ у недрімотному стані, тисячу миль нескладно було подолати за секунду, земне сторіччя сплутати з миттю, а мить – з вічністю. Матерія того світу, як стверджувала книга, настільки еластична, що людина створює там думкою все, що забажає. Інакше кажучи, людина сама робиться формою власної думки, набуваючи обличчя, яке відображає сутність її бажань і прагнень, – причому всі ці ілюзії у тому ілюзорному світі виявляються такими самими реальними, як і речі у світі фізичному.

У книзі з залишеними кимось закладками мене привабила ідея про те, що коли у фізичному світі людина може приховати свою правдиву сутність, то в тонкому світі це неможливо. Там людина потрапляє у ту сферу, яка відповідає рівневі її духовного розвитку, і той, хто приходить туди свідомо, веде усвідомлене життя, у протилежному ж випадкові – тягне таке саме існування, як і на землі, навіть не усвідомлюючи, де він перебуває.

Але услід за метафізичними розвагами мене намагалися змусити повірити, буцімто в тонкому світі не потрібно готувати собі їжі й турбуватися про все інше, бо тонке тіло отримує усе необхідне, створивши в уяві його образ. Автор книги, певно, не дуже покладався на можливість удосконалення людської натури, бо не втримався від попередження, що мешканці астрального світу схильні зловживати наданими їм безмежними можливостями, а тому він, той світ, буквально захаращений кришталевими замками та іншими втіленнями нездійснених земних мрій.

Що далі я читав, то саркастичніша посмішка зміїлась у мене на вустах. До моїх мандрівок цей трактат мав приблизно такий самий стосунок, який мали до правди середньовічні фоліанти, автори яких оголошували нашими предками однооких гіперборейців, приречених провадити своє життя у вічних снігах та спілкуватися виключно з білими ведмедами.

Мене намагалися переконати, ніби мешканці тонкого світу не мають потреби в сонячному чи будь-якому іншому світлі, бо самі є його джерелом, а я не міг забути, як ми з Нею розпалювали багаття у нічному лісі з усіма його

зачаєними в темряві шерехтіннями і страхами. Мене вмовляли повірити, що у тому світі існує мова, єдина для всіх, а я виразно пам'ятав, як у тісній кав'ярні, де ми, увійшовши з морозу, замовили по великій склянці глінтвейну, всі, окрім нас, розмовляли німецькою.

Над тією кав'ярнею містився готелик, і ми вирішили там зупинитися. За вікнами здіймався не кришталевий замок, а засніжений альпійський перевал; господиня подавала на сніданок каву з домашніми вершками, а в туалеті стояв на полиці концентрований хвойний дезодорант, який виник там, як виглядає, зовсім не відповідно до пожелання мого астрального тіла, бо я волів би пахощі ямину.

Вона любила біле вино, і в сільській крамничці ми несподівано надибали покуштовану колись у Вільнюсі «Лореляй» з її прохолодно-витонченим букетом. Щоб потрапити до крамнички, треба було пів години спускатися вниз, у долину. Стежка звивалась уздовж живої і взимку ріки, яка, обсипаючи подорожніх срібним пилом, обривалася з уступу. Саме там, біля водоспаду, мені прийшла до голови думка, що наше широченне готельне ліжко підіймали з долини гелікоптером. Ми знали, що, доки повернемося, господиня знову замінить у номері всю білизну й туго пристебне начищеними до блиску опуклими мідними гудзиками блакитне накрохмалене простирадло.

Про альпійський готелик я мушу розповісти докладніше також і з іншої причини. Саме починаючи з нього, наші подорожі вступили в іншу стадію.

Тоді на моїй околиці закінчився листопад. Після філіжанки кави мене потягло на вулицю. День був по-зимовому

холодний, на підмерзлій траві білили клаптики снігу. Я здивувався, що вулиці несподівано порожні, бо вчора увечері, коли я клався спати, була середа, а значить сьогодні – звичайний четвер. Вражений здогадкою, я повернув до газетного кіоску. Газети у його вітрині датувалися суботою.

Отже, я пробув у ліжку не ніч, а два дні й три ночі, рівно стільки часу, скільки ми з Нею оплатили в готелику. Подумавши «у ліжку», я не стримався від усмішки.

Коли скажу, що мене охопила радість, покривлю душею. Але не було й страху. Потаємно я вже чекав цього.

Не маю ні часу, ні бажання переречити вам попередньо написане, тому, напевно, повторюся, згадавши, що думку про божевілля відкинув іще до розлуки з Наталкою. Про яке божевілля могла бути мова, коли світ, до якого я повертався вранці, сприймався мною – в магазині, в розмові з сантехніком або з Льонею, який прийшов по червінця, – цілком адекватно. Інша справа – наскільки мені хотілося повертатися.

Але у листопаді ця проблема ще не виступала на перший план. Мені вистачало усвідомлення своєї обраності й прилученості до таємниці. Часом я ловив себе на тому, що з почуттям переваги позираю на перехожих, а часом дозволяв собі думати про перспективи, які давали мені ці подорожі, як літераторові.

Пробудження в суботу замість четверга стало ризиком, за якою події отримали інший ритм і новий напрямок руху. Уточню, що цих напрямків було одразу декілька і вони весь час перепліталися у складній взаємодії.

Після історії з гірським готеликом я придбав наручного годинника, який показував також і дні тижня, і щовечора

клав його на панель над ліжком, щоб одразу дізнаватись, у який день я повернувся. Новий годинник строго дотримувався традиційних правил, чого не можна сказати про старий настінний.

Старий почав викидати коники.

Не минуло й тижня, як, сидючи ввечері перед телевизором, я не те щоб побачив, як боковим зором відчув, що з настінним годинником не все гаразд. Мій хронометр у стилі ретро показував 98.47. Секундна стрілка наручного годинника завмерла на місці. Я дочекався зміни останньої цифри у дерев'яному віконці: 98.46. Тут у квартиру подзвонили. Йдучи до дверей, я встиг подумати, що коли таке діється з часом, то зараз завітає хтось із позавчорашнього або післязавтрашнього дня. Можливо, Льоня і з'явився звідти, однак він хотів зі мною випити, і допомогти з'ясувати справжній час цей Льонин намір аж ніяким чином не міг.

Доки я випроваджував сусіда, у віконці над ліжком вискочили чотири нулі.

З тієї ночі маршрути подорожей вже пролягали і в просторі, і в часі.

Якщо бути точним, то мандрівками в часі треба визнати вже й деякі наші перші зустрічі, бо, наприклад, тоді, коли ми під наглядом лебедів кохалися на березі Нарочі, за вікнами мого однокімнатного помешкання кружляли білі мухи. Тепер ці експедиції зробилися більш далекими та ризикованими.

Якось на вулиці мій погляд зачепився об величезний передвиборчий портрет Ліндона Джонсона.

Додам сюди також і випадок у пивничці, де ми запивали гумові бутерброди несмачним теплим пивом, а закріплений над прилавком телевізор показував футбольний матч з Боббі Муром. Того вечора в пивничці стріляли – правда, не у відвідувачів, а у футболістів на телеекрані. Здається, це відбувалося десь у Латинській Америці, бо англійці виграли у збірної Аргентини, а рекламні ролики йшли під мелодію танго.

Вдавалося приблизно визначити час, у який нас закидало, допомагали моделі автомобілів і одяг зустрічних людей.

Гадаю, не помилюся, коли скажу, що ми не перетинали межі XIX століття. За одним лише винятком.

Я був алхіміком і замурувавсь в лабораторії для безсонних пошуків великого магістерію. Крізь товщу мурів пробивалися приглушені звуки вулиці: гуркіт коліс по бруківці, голоси церковних дзвонів, гомін розбурханого натовпу й викрики чеською мовою. Це могли бути і часи Яна Гуса, і XVI чи XVII сторіччя.

Зі світом мене поєднувало віконце у внутрішній стіні, до якого Вона приносила у кошику просту їжу і пляшку вина. Вино підтримувало мене, але водночас розпалювало вогонь безсилої люті, який одного вечора таки сягнув критичної точки. Я перевернув перегонного куба й кинувся трошити бутлі й пляшечки з реактивами, а потім несамовито бив кулаками нетиньковані вологі стіни.

Мандрівки робилися дедалі розгалуженішими й складнішими у своїх подробицях: ми ніби підіймалися сходами, і на кожному уступі на нас чекала зустріч з чимось доти невідомим.

Ми поверталися до вже знайомих місць і обставин, голосно радіючи старим друзям і знайомлячися з новими, які призначали нам зустрічі в літніх кав'ярнях або запрошували без зайвих церемоній заходити додому. Я проживав фрагменти десятків інших життів, причому без права назвати їх чужими, бо щоразу був не стороннім спостерігачем на кшталт кіноглядача, а дійвою особою з крові, плоти й живих людських відчуттів.

Я бував молодшим за свій теперішній вік або на кілька років старшим. Але я незмінно був, і в цьому переконувала поява речових доказів наших мандрівок: монетки вартістю у 50 песет, католицького хрестика на срібнім ланцюжку...

Це могли бути й не речі, але не менш вагомі свідчення наших паломництв. Знак, залишений Її вустами біля мого лівого соска. До крові збиті в алхімічній лабораторії кулаки...

Помітивши кров, яка запеклася на кісточках, я знайшов у згадуваній вище книзі потрібне місце і з сардонічним усміхом перечитав пасаж про те, що в тонкому світі тіло вільно проходить крізь стіну і будь-які інші фізичні перешкоди.

Окремо, дуже віддаленим від усіх інших, залишається сон про кажанів.

Кажанів було двоє – більший і менший.

Ці істоти, які наяву – звідтоді, як у дитинстві один із їхніх одноплемінників спікірував на мою кучеряву голову, – ніколи не викликали у мене ані найменшої симпатії, там, уві сні, сприймалися без жодної гидливості. Навпаки, їхній політ повнився безгучною грацією і гармонією. Спершу вони літали поодиноці, кружляючи одне навколо одного,

немов величезні темні метелики, а потім менший кажан, певно, стомившись, причепився знизу до більшого, і той певний час возив його. Потім спалахнуло світло, і я усвідомив, що вони літають у моєму помешканні. Я пишу «вони», але насамперед «вони» водночас були нами: мною і Нею. Я бачив кажанів збоку і в ту саму мить відчував власний політ – то легкий і невагомий, то повільніший, але не менш приємний, коли Вона чіплялася за мене лапками.

Так, це була моя однокімнатка, де все було на звичних місцях, і де водночас відбулися зміни. У кімнаті витягнулися стіни, бо знайомі речі здавалися згори, звідти, де ми кружляли, значно меншими. І раптом я підвів очі й угледів, що над нами немає стелі, а замість неї – фіолетове небо з яскравими, не міськими зорями.

Це відкриття примусило мене звузити діаметри кіл, які вже виходили за периметр стін, і поступово опуститись у їхній колодязь – до годинника в запилюженому корпусі, а потім іще нижче – до ліжка з бордовими подряпанними чиймись нігтями панелями і до зіставленого з двох табуреток столика, де стояли склянки з вином, між якими застишно розташувалася почата зеленкувата пачка сигарет. З досягнутого тепер безпечного рівня висоти я скосив очі вгору і заспокоєно відзначив, що зорі вже затулила стеля.

Як ви вже, мабуть, зауважили, тут я вперто використовую термін «сон», а не «подорож». Так мені легше відігнати тривожну думку, ніби сон з кажанами був пробною кулею.

Я за жодних умов не хочу розлучатися зі своїм тілом. Вона повинна зрозуміти це. Вона не може не зрозуміти мене,

бо все почалося від них, від наших тіл, які знайшли, вибрали одне одного з безлічі минулих і майбутніх варіантів.

Від наших тіл, які стали посланцями і розвідниками душ.

А зараз я скажу про те, про що досі мовчав.

Поки що я жодного разу не спробував дати вам хоч якийсь уявлення про мою супутницю – намалювати її портрет, окреслити характер.

Я не здатен зробити цього й сьогодні, бо Вона приходила до мене з різними обличчями – то зеленоокою шатенкою з круглою родимкою під бровою, то сріблястою тонкою блондинкою з коротенькою «марсіанською» зачіскою, то... Навіщо цей перелік з набором засмальцьованих епітетів, коли десятки її облич не здатні були приховати, що це завжди, щоразу була Вона – її сунічні соски, її безкінечно знайомі пальцям хребці, її лоно, яке я називав іменем маленького ласкавого звіряти, її вуста, які доводили мою плоть до білого кипіння.

Пригадую, як у зимовому альпійському готелику, дивлячись вранці на її тіло, я молився, щоб для цього теплого палевого кольору, для довгих і тонких, але таких міцних точених ніжок, для литих груденят з ніжними темними дзьобиками, для бездоганної спини з рівеньким пасочком хребта і двох крутих, зроблених з живого мармуру половинок там, де спина вже втрачає свою назву, – для усього, що я бачу, час зупинився...

Це незмінно було Її тіло, воно випромінювало в сутінках м'яке світло і плавало в ньому саме, легше за космічну невагомість і водночас по-земному важке, повне соковитості нагрітого сонцем ананасового яблука. Її світло

було часткою цього тепла, його еманациєю, і не мало нічого спільного з примарно холодним сьєвом з облудної книжки про тонкий світ.

Характер? Він був такий самий мінливий, як і її обличчя, як поверхня річки, що повільно плине в задумі й раптово робиться коверзливою і грізною, б'ється в усталені, порослі жаб'ячим очком береги, а за поворотом, за кущами верболозу раптом знову робиться елегійно-притишеною, набираючись сили і впевненості перед довгим перекатом. І все це – з підводними течіями, з підступними вирами й зарослими ряскою затоками, – це все одна й та сама лісова ріка.

Здається, збиваюся на сентиментальність... Зрештою, я пишу зовсім не літературний твір.

Але як насправді назвати цей рукопис? Супроти визначення «заповіт» бунтує вся моя істота. Щоденник? Записник? Подорожні нотатки? Звіт про експедицію? Я виконую свій обов'язок літератора, а все інше – жанр і, так би мовити, кінцевий діагноз – буде визначено без моєї безпосередньої участі, можливо, саме в ту мить, коли ви дійдете до цієї сторінки.

Її ім'я? Я дав їй ім'я після наших перших мандрівок, але не хочу називати його тут, бо й насправді досі не знаю його.

Хіба це варте уваги проти того, що вона – моя жінка.

А це я знаю так само докладно, як і те, що я чоловік, що мені 42 роки і кожен новий день наближує мене до тієї подорожі, яка стане найбільш жаданою, до подорожі, в якій Вона набуде вже незмінного обличчя і нарешті назове своє ім'я.

Я ще не говорив, що кожна наша мандрівка закінчувалася близькістю. Навіть там, у незнаному місті й столітті,

де я був алхіміком, а в південно-західному кутку моєї кам'яної келії з набридливою розміреністю капала вода. Коли я у розпачі кинувся на стіни, Вона вийняла під віконцем, крізь яке подавала мені їжу, кілька цеглин і опинилась у розгромленій лабораторії, аби змастити мені арнікою зранені руки і стати моєю на мульткому тапчані біля нерівної стіни з зеленими візерунками цвілі.

Ми любили одне одного у готелях і в пропахлій корицею білій кам'яниці над морем, до якого вели тридцять дві вирубані у скелі сходинки. Наші тіла перепліталися, зливаючись в одну багаторуку, багатонугу та багатооку істоту, на широких і вузьких ліжках, на пухких перинах і просиджених канапах з колючими вусами пружин, у фотелях і на вагонних полицях, у темряві й перед уважними люстрами у стародавніх оправах, які вміли відобразити найпотаємніші куточки цього солодкого божевілля. Я не повірю, ніби Вона забула те купе, і столик, на якому лежали її лікті, і сонячних зайчиків, котрі стрибали по оголеності веснянкуватих передпліч, і круглі очі старого з ровером на залізничному переїзді.

Вона могла віддатися мені в найнесподіванішому місці. Одного разу це був оглядовий майданчик над вогнями реклам нічного міста. Іншим разом – темний міжміський автобус із сонними пасажирами на передніх сидіннях.

Слова бувають безпорадними й ніколи не передадуть всієї пронизливої насолоди першого доторку і того, як *crescendo* розпускається квітка переривистого дихання, і як вона опадає пелюстками зойків.

Ніколи доти я не мав жінки, здатної подарувати такі переливи асоціацій і відчуттів. Якщо ви чули про Геракліта

Ефеського, вам не буде важко здогадатися, як я перефразував стосовно своєї співподорожниці його знаменитий вислів.

Кожна нова близькість була подорожжю в подорожі. Коли наші тіла опановували левітацію... Коли, тримаючи Її в обіймах, я мчав по ріці, по її ріці, у легкому гостроносому каное... Коли невиситимість її вуст породжувала бажання роздвоїтися і розтроїтися, аби пізнати Її до останку...

Коли я відчував, як відроджуються мої, відмерлі ще в дитинстві й, напевно, найкращі клітини...

Не виключено, що я вже писав про це; тоді повторюся: нескінченна низка подорожей скидалася на сходження – від простого до складнішого, від зрозумілого – до того, що треба просто прийняти на віру. Цим шляхом ми колись давно-давно вирушили човном з урятованим птахом...

Стародавні індійці володіли істиною: найповніше досягнути одна одну душі можуть лише у злитті своїх земних оболонок.

Якось ми йшли весняною вулицею назустріч південному вітрові. Наші руки не доторкались, але у мене виникло відчуття, ніби я узяв Її за руку, що раз по раз, ділячись теплом, дотикаються наші плечі, і я зрозумів: це взаємопроникнення моєї і її аур.

Вона стала першою жінкою, яка подарувала мені відчуття Вічності. Воно виникало, коли ритм двох істот поступово й неухильно зливався в єдиний монотонний ритм, який вмщав у собі всі інші мелодії всесвіту і, пульсуючи, замінював собою сам той всесвіт, аби вибухнути сліпучим спалахом, після якого я неодмінно прокидався в іншій реальності.

Так, кожне зближення з нею переносило мене у мої чотири стіни. Близькість була оплаченим квитком у два кінці, з моєї реальності у Її, туди, де нас підстерігали нові відкриття і нові спалахи, що повертали мене до світу, який я дедалі менше мав права називати своїм. Життя поділилося на дві частки, і перша стискалася, немов шагренева шкіра.

Одного ранку я з радісним, зовсім нестрашним страхом усвідомив, що незнайоме місто, звідки я повернувся, реальніше – на доторк, на запах і на смак, – аніж відлегла графіка останніх грудневих днів за єдиним вікном моєї кімнати.

Тепер майже кожен день – неначе вони, дні, змовилися між собою – приносив мені чергове свідчення, якому зі світів я належу, дедалі міцніше й міцніше.

Я вже згадував речові докази подорожей, які почали з'являтися після альпійського готелика. Їхню колекцію розпочинала світло-лілова квітка, часточка сухого букета з безсмертників і макових голівок, який стояв на столику в готельному номері, половину якого займало саме те неосяжне ліжко, яке з долини підіймали вертольотом.

А вчора уранці я опинився вдома з годинником, на якого позираю, пишучи ці рядки. На ньому немає ніякого циферблата: три стрілки рухаються безпосередньо над нутрощами механізму, а той неприховано анатомує матерію часу, змушуючи власника визначати години і хвилини переважно інтуїтивно. Я не став би битись об заклад, що кожна з трьох його стрілок завжди має однакову швидкість. Скоріше, я більш упевнений у протилежному.

Цей подарунок Вона зробила мені в турецьких кварталах Західного Берліна, куди вечорами туристам радять не

потикатися. Ми ризикнули, і нічого надзвичайного з нами не сталося, хоча я й мусив зупинити таксі, аби відірватися від компанії молодих турків, яка дружно вийшла слідом за нами з піцерії. Вона саме в цей час була зі своєю сріблястою «марсіанською» зачіскою. Особливо мені не сподобався той високий, зі шрамом на лівій щоці, бо кожний його позирк неначе зривав з Неї частину одягу. У таксі я зітхнув з полегшенням, а Вона, здається, з не меншим полегшенням затягнулася сигаретою.

Коли не помиляюсь, я писав про новий годинник. Припускаю, що тут доречнішим було б визначення «компас», і цілком відповідально можу стверджувати, що мені подобається спостерігати за кольоровими живими шестерінками – трьома синіми, двома червоними і кількома золотистими, – спостерігати й здогадуватися, намагатися вгадати, котра ж то зараз година і за яким часом. Сьогодні на вулиці, біля поштамту, я зустрів колишнього однокурсника, і він мені видався створінням набагато менш реальним за того рослого турка.

Телефон у квартирі дзвонить неймовірно рідко (зазвичай, якщо помиляються номером), але коли про мене знічев'я згадують у якійсь редакції, я дивуюся більше, ніж якби мені потелефонували з тієї півнички, в якій футбольний фанат розрядив обойму в телеекран над шинквасом.

Днями я знову знайшов аркуша з дитячим малюнком і кострубатими літерами, й мені зробилося шкода їхнього автора. Потім я подумав, що він так само мав можливість подорожувати з Нею, і мене навідало невідоме доти почуття, яке не могло бути нічим іншим, окрім ревнощів. Розум казав, що не можна ревнувати до минулого, до того, що

відбулося «до нашої ери», але я збрешу, сказавши, ніби не страждав і не потрапляв під вплив думок, що господар моєї квартири був не першим і то не його рука покинула аркуша з малюнком. Напевно, їх було багато – тих, які здавали і винаймали це тихе однокімнатне помешкання й мандрували разом із Нею...

Як бачите, отруйне сім'я ревнощів давало сходи...

Вона мусить бути тільки моєю.

Я не залишати му таких, як мій попередник, розписок у власній безпорадності, і з сумнівним підтекстом не ховатиму їх між сторінками «Життя ідіота».

Якби я не був літератором, то із задоволенням звільнив би себе від писання тексту, який ви читаете. Але моя професія – слова, і намір мій твердий – зберегти їй вірність до самого кінця.

Буде нечесно промовчати іще про одне, досить, на перший погляд, дивне явище. Сьогодні, після тієї випадкової зустрічі поблизу головної вулиці, мені заманулося проїхатись у ліфті. Бажання увійти до кабіни, натиснути кнопку й почувти, як за плечима з багатозначним гудінням сходяться половинки дверей, опанувало мною настільки, що за п'ять хвилин я вже заходив у під'їзд найближчого дому, в якому мусив бути ліфт.

Ліфт виявився старомодним, його двері зачинялися пофарбованою в зелений колір звичайною металевою ручкою. З дитячою нетерплячістю я втопив палець у панель стертого кубика з номером найвищого поверху, і стара, вкрита від підлоги до стелі непристойними написами кабіна, підстукуючи на стиках, поповзла угору.

Можливо, вас так само навідувало колись жахливе почуття, що поведінка ліфта, у владі якого ви опинилися, виходить за рамки інструкції, і він підозріло швидко набирає розгону, погрожуючи не тільки не випустити вас на потрібному майданчику, а й взагалі піднятися над останнім поверхом. Таке почуття часом виникає і у вагоні метра, особливо, якщо напередодні прочитаєш, приміром, повість про потяг, що не виїхав з гірського тунелю. Але у метрі навколо люди, й через це передчуття ймовірності прориву реальності не вельми виразне.

У замкненій капсулі ліфта, зазвичай сам на сам із собою, почуття такої ймовірності у мене обов'язково загострювалося й нерідко створювало у грудях зону пекучого вакууму. Колись із усього цього виросло моє оповідання про чоловіка, який провадив з ліфтом небезпечні ігри, аж доки той не підняв його до помешкання, за дверима якого на героя чекав його двійник.

Ні, сьогодні я не зустрівся ані з двійником, ні взагалі ні з чим позаприродним і пригадую цей випадок виключно задля повноти картини.

Педантизм мені не притаманний, однак я намагаюсь не пропустити нічого істотного, а тому повинен занотувати ще одну вельми значущу деталь. Річ у тім, що я не просто не знаю її ім'я. Повертаючись із подорожей, я не можу його пригадати. Тож мушу поки скоритися, змиритися із тим, що не здатен навіть у загальних рисах відновити наші розмови. У пам'яті залишається лише спомин про голос — молодий і гіпнотичний, наділений талантом миттю зробити затишним будь-яке місце, де ми опиняємося.

У такому разі мене можна звинуватити у тім, що, називаючи реальність наших подорожей живішою за саме життя, я суперечу самому собі. Та в дійсності – ні. Просто існує зона, вхід до якої звільниться, коли я врешті зроблю останній крок. Дуже приблизно це можна порівняти з відчуттями чоловіка, який знає, що невдовзі до нього повернеться втрачений слух. Як у тому вірші:

*І хвіртка в сад
відчиниться сама,
як сонник
на зачитаній сторінці...*

Водночас із цими нотатками я написав мінімум необхідних листів. Їх розішле один з нечисленних знайомих, який іще не забув мого телефонного номера.

Її попереджено: я готовий.

Можливо, це відбудеться не одразу, і я запасаюсь витримкою.

У когось із фантастів є така новела. У місті створюється туристичне бюро, де запрошують відвідати іншу планету – у всьому подібну до нашої, лише, як стверджують рекламні проспекти, ще не заторкнуту злом земної цивілізації. Герой бере квитка в ту зелену ідилію і разом з іншими добровольцями сідає до автобуса, який привозить їх не на місце старту зорельота, а на звичайну лісову галявину. Замість комфортної зали чекання – поспіхом збита зі свіжих неструганих дощок стодола, дерев'яні лавки і посипана стружкою підлога. Люди терпляче чекають і врешті

починають здогадуватися, що їх класично обвели навколо пальця. Герой приєднується до тих, що вимагають відчинити двері. Повернувшись до автобуса, він бачить, як столу заливає блакитне світло, люди кидаються назад, та за дверима стодоли їх зустрічають порожні лавки.

Я не вимагатиму повернутися в автобус.

Не вдаватиму, ніби мене не зачіпає питання, чи залишиться моє ліжко порожнім, а чи в ньому знайдуть моє тіло. Вам відомо, який з двох варіантів більше влаштовує мене.

Сьогодні я вийняв з книги учня Блаватської останню закладку: «У момент смерті, коли свідомість вже знаходиться в тонкому світі, а розум іще продовжує діяти у фізичному тілі, людина за кілька секунд проживає все своє земне життя».

Це не про мене.

Я завжди вважав, що нагорода за кожну подорож – повернення. Я хочу колись повернутися. Можливо, це стане в одну з наших подорожей, і разом з Нею я випалю тут ритуальну цигарку з зеленим пасочком на фільтрі.

Мій рукопис наблизився до кінця.

У мене настрої, ніби перед від'їздом у далеку мандрівку. Зараз я поставлю на програвач платівку Шопена й ляжу.

Я не знаю її імені, але відчуваю, що дуже швидко, можливо, навіть цієї ночі, почую його.

СИБІРСЬКА ПОВІСТЬ

Нічого не померло в мені, лише ілюзії.

Генрі Міллер

У цій історії піде мова про події, які усупереч усьому насправді відбулись, а також про події, які мусили відбутися, та в останню мить зірвалися; які очікувались, однак так і не сталися; які відбулись, однак так і не сталися; які відбулись не так, не тоді й не з тими; які відбулись. Але були визнані недійсними; які ніколи не відбувались і не могли відбутися, проте стали загальновідомими й навіть потрапили до енциклопедій.

Ремінісценція із забутого автора

Загадливе слово «Сибір» життєвий вітер вперше заніс у мою свідомість, коли я мав років зо п'ять від народження, а до наших полоцьких сусідів приїхав з цього самого «Сибіру» якийсь родич.

Сибірський свояк витяг з вагона свій багаж і побачив на переході через чавунні колії попередження білоруською мовою «Сцеражыся цягніка!»*. Зацьковано озирнувшись, він виплюнув з рота «біломорину» і, схопивши свої валізи, притьмом кинувся якомога далі від того вокзалу та страшних білоруських злодіїв-тягників, готових у миг ока приробити ноги його дорогоцінному майну.

Цю оповідку на нашій вулиці не переказував хіба що глухонімий дід, котрий жив зі своїми двома дюжинами котів біля водокачки. Слухачі від сміху рвали боки, і я реготав разом з усіма, хоч попервах – лише за компанію, бо що таке «цягнік», тямив не краще за сибірського чалдона.

Згадка про мою першу зустріч зі Сибіром лицем до лица пахне зовсім не кедровою живицею і не гарячими пельменями, а – свіжою людською юшкою.

На календарі був червень, пік так званого застою. Поховавши батька, я наздоганяв свій студентський будівельний загін (скорочено – СБЗ) *Victoria*, котрий вже годував білоруською кров'ю сибірську комашву на стрімких берегах річки Кеть.

Якщо ви уважно вдивитесь в нову політичну мапу світу, видану нещодавно віденською фірмою *Freytag und Berndt*, то знайдете там тоненьку червону ниточку залізниці, що тягнеться на північ від Томська, безнадійно уриваючись у точці з мікроскопічним підписом *Belyi Jar*. Саме туди я й мусив потрапити, щоб випити з друзями за світлу

---

* «Бережись поїзда!»

батькову пам'ять збережену з поминок пляшку «Біловезької» та заробити свою тисячу, або, як тоді казали, десять «кусків», а потім вразити чимось одну полоцьку й пару мінських дівчаток, із вдаваною байдужістю прокоментувавши ситуацію сакраментальною фразою: «Ніхто не заборонить нам гарно жити».

Вивантажившись із фірмового потяга «Москва-Томськ», у вагоні-ресторані якого можна було досхочу порозважатися, читаючи у меню про «котлеты из медвежатины свиные» і «котлеты из медвежатины говяжьи», я на повні груди вдихнув сибірського повітря й довідався, що єдиний потяг на Білий Яр відходить за годину. Пробитися за такий короткий час крізь вщерть наповнену залу до віконця каси, уявлялося завданням таким самим нездійсненним, як і приєднати до Білорусі Ямало-Ненецький автономний округ. Ніякої черги до каси не існувало; з різних боків до віконця тягнулися руки з грошима, які відпихали одна одну, і в результаті касирка, не маючи жодного клопоту, читала газету.

Я розумію, що «российское могущество будет приращать Сибирью», на обширах якої безліч усього світлого й глибоко народного, проте її візитною карткою для мене назавжди залишиться та жанрова сценка, спостережена з підвіконня томського вокзалу.

Вугруватуому підліткові з червоними запаленими очима пощастило протиснутися до каси і зі здавлено-переможним вигуком «Белый Яр!» всунути касирці жмуток рублевих папірців. У ту саму мить сиплувате контральто німо заверещало: «Ванёк, отсеки фраера!» – і двометровий гевал з лагідним буряковим обличчям меланхолійно втис

хлопчакові поміж очі волохатий пудовий кулак. Нещодавній тріумфатор вмився юшкою й засумував. Їхати у Білий Яр йому вже, вочевидь, не хотілося. «Товарищи, расступитесь! Человеку плохо!» – несміливо попросила з віконця касирка, марно намагаючись передати напівпритомному пасажирові квитка. «Перебьётся, дохляк», – погордливо кинув хтось. Найбільшим гуманістом виявився Ваньок. Не руйнуючи стрій, немов виполоту з грядки пустозелину, він вирвав з натовпу свою закривавлену жертву і, високо піднявши її, запропонував присутнім передати «товариша» до виходу. У віддяку за це, вже відпливаючи у бік дверей на витягнутих угору чоловічих руках, «товариш» раптом випростався і влучно харкнув Ванькові в обличчя згустком крові, шмарклів і загуслі слини. Мені зробилося млосно і гостро захотілося назад, до Мінська й до Полоцька.

У *Belyi Jar* я прибув на кукурузнику, заплативши пілотів двома пляшками «Звіробоя». Пасажири домовлялися з екіпажем, і літачок, розлякуючи свійську живність і гордих мешканців тайги, ще два рази незаплановано приземлявся на околицях, при цім одного разу – бо авіатори саме відкоркували мої пляшки, не відходячи від штурвала, – ледве розминувся з якоюсь стодолюю.

На аеродромі височіла велична металева брама, ліворуч і праворуч від якої жодної огорожі не існувало, зате згори споруду прикрашало прикручене дротом мистецьке панно, з якого бровасто-медалястий генсек робив мандрівникові ручкою, зазначаючи, що, мовляв, «Верной дорогой идёте, товарищи». Він же повідомляв: «Вас приветствует центр Верхнекетского района Бл. Яр». Примостившись на драбині,

ці проникливі слова з неграмотно-хуліганським скороченням спритно підмальовувала нікчемна істота з такою цапиною борідкою, що здавалося, в гумових чоботах цього служителя муз можуть пітніти лише копитця.

На льотному полі й навколо нього доцвітав молочай, паслися корови, і ніхто нікому не пускав із носа юшки. Тривожну ноту в цю пастораль вніс пастух, який підпирав браму, ніжно позираючи на поставлений у ногах зелений «фаустпатрон» з портвейном невідомої у Білорусі марки «777». Пастух поважно відсмоктав з горлечка кілька ковтків того пійла, приблизно стільки само налив у мисочку своєму песикові, якого любляче називав Алкашем, і попередив, що дорогою від аеродрому до центру Верхньокетського району лютує утеклий з колгоспу племінний бик з неординарним для парнокопитного іменем – Юденич.

На щастя, відмахавши тайгою пару кілометрів, я зустрівся не з Юденичем, а з моїм найкращим другом Геніком, який віз на «козлику» ящик маргарину, що його мали з'їсти бійці СБЗ, і ще ящик дагестанського коньяку «Абрау Дюрсо», що його мали випити з місцевим начальством студзагонівські керівники. Генік займав важливу посаду завідувача господарством. Він уже добре засвоїв, що усушка, утруска та особливо склобій на сибірських дорогах – річ неминуча, тож десь за пів години сибірська реальність набула дагестанської стереоскопічності, а комарині укуси лише оздоблювали це життя.

«Козел» загальмував на центральній площі Бл. Яру, і Генік – мав він таку пристрасть до партійних та державних установ – запропонував сходити за райком партії до вітру.

Я спрагло вбрав сибірський колорит, до якого, окрім комариння, належали стародавні кержакуваті будинки, які, поза сумнівом, давно вже пустили в землю коріння, а також величезна згряя чи то свійських, чи здичавілих собак усіх можливих мастей, котра гасала навкруги, не даючи нам здійснити під райкомом наш антипартійний задум.

Ми знову залізли в авто, і Геник замислено подивився на звабливі золотисті плоди «Абрау Дюрсо». У вікні хилитнувся глухий і височенний, на три людські зрости, паркан з колючим дротом. «Зона», – лапідарно пояснив мені завідувач господарством, і я встиг зауважити над парканом іще один лозунг: «Запомни сам, скажи другому, що честний труд – дорога к дому».

Данину тутешньому захопленню лозунгами віддав і наш будзагін. «Скільки справ чудових нами здійсниться», – було написано на розтягнутому поміж двома модринами кумачевому полотнищі. Під ним стояв з алюмінієвою мискою в руках іще один мій другяка, Мишко Чарновець, відомий читачам нашого істфаківського самвидавського альманаху «Мілавіца» як поет Михась Чорнилович. Михась то пильно, ніби ворожит у люстерко, вдивлявся у миску, то кидав позирк на годинника. Таким самим незбагненим клопотом були зайняті ще кілька бійців СБЗ. «Сорок сім!» – вигукнув Чорнилович, вихлюпуючи вміст миски на хмиз. «П'ятдесят!» – озвався іще хтось, також випорожняючи миску. Як скоро з'ясувалося, хлопці рахували, скільки комарів наб'ється у їхнє їдло за хвилину. Решта бійців експериментами не займалася, а просто бігала з мисками й ложками навколо недобудованої їдальні, намагаючись обігнати

довжелезні комарині шлейфи, які тяглися за кожним з них, й запхати в цей час до стравоходів порцію слизьких гумових макаронів. Ті, що були з нами попереднього року в казахстанському будзагоні, певно, з тугою пригадували нашого кухаря, корейця Кіма, який на День будівельника приготував нам фірмову печеню з ховрашків, буднями щодня різав барана, а коли барана не привезли, то зарізав на гуляш одного зі своїх м'ясних корейських собак, і той гуляш вдався найсмачнішим за увесь сезон, от лише дарма Кім відкрив нам свою кулінарну таємницю, та ще й тоді, як весь загін сидів за столом.

Дні, відведені нам на здійснення чудових справ, були цікавіші за ночі під накомарниками, які слабо рятували від мошкари, гедзів та іншої комашви, яка прагла взяти в нас аналіз крові. Удень ми заводили знайомства з істотами цікавішими. На будівництві цегельні разом з нами працювали зеки із зони та вільні поселенці, чи, коротко кажучи, «хіміки». Зеки були підконвойні, й доступитися до них ми не могли, зате з хіміками без церемоній перекурювали, а то й виціджували пляшку «777-го», який по-білоруськи ніжно називали «трьома сімочками».

Під час спільних перекурів, по-перше, з'ясувалося, що аеродромний живописець з цапиною борідкою в минулому був доцентом (тут його звали Репіним) Ленінградської академії мистецтв і дотягував на вільному поселенні термін за небезкорисливу допомогу майбутнім майстрам пензля у виконанні дипломних робіт. Окрім леніних і брежневих (Леоніда Ілліча він дуже не любив і називав козлом, розтягуючи це слово, неначе жувальну гумку),

доцент малював парадні портрети чинів спецкомендатури, причому кожному замовникові неодмінно «пришпилював» на погони зайву зірочку. Він був жахливим матюкальником; попри нікчемну зовнішність мав несамопитий успіх у далеких від мистецтва білоярських жінок і збирав, а може й сам вигадував, анекдоти про «ментів». Одну з його розповідей, про юного скульптора, пригадую й дотепер. Міліціонер питає у хлопчика, що він ліпить. «Дядю міліціонера», – відказує з пісочниці юний скульптор. «А з чого?» – «З пісочку, з водички і з гівенця». Дядько у формі, звісно ж, нам'яв малому вуха, проте назавтра знову бачить його в пісочниці. На загрозливе запитання хлопчик відказує, що цього разу ліпить дядю пожежника. Міліціонер, звісно ж, уже лагідніше запитує: а з чого? «З водички й пісочку». – «А гівенце?» Тут юний скульптор хитрувато примружує очі: «Е, ні, бо тоді в мене вийде дядя міліціонер».

За Репіним ходив, немов прив'язаний, такий самий дрібненький, як і його патрон, хімік Вася з гостренькими блудливими очима і з кликухою Інопланетянин. У вільному житті він крутив кермо «МАЗу» й потиху гендлював руберойдом, цементом та іншими державними вантажами. Інопланетянин, який віддано тягав за Репіним фарби й пензлі, справляв враження чоловіка цілком врівноваженого, аж доки не проймався до тебе довірою. Коли таке ставалося, він пропонував відійти убік і, починаючи хвилюватися й блискати очима, пояснював, що усі негаразди типу торгівлі руберойдом посипалися на нього після зустрічі на трасі з інопланетянином.

Посланець чужої цивілізації постав перед бідолашним Васею в особі задубілої істоти, яка голосувала посеред морозяної ночі на глухому повороті в тайзі. У кабіні пасажир кутався у дивний сріблястий балахон і поводився так само дивно: мовчав, а слухаючи анекдоти, не сміявся. Пригледівшись до попутника, Вася з жахом зауважив у того на місці носа чорну дірку, з якої щось світилося. Далі розповідь робилася плутоною і безглуздою. У ній фігурували якісь величезні срібні циліндри, концентричні кола чистої землі посеред снігових заметів, украдений цемент і чомусь — подібний на старого втомленого єврея, сивий дідуган з великими, сірими, як у нічного метелика, крилами, який, лякаючи монтажників, летів тайгою вздовж ліній електропередач. (Найдивовижніше, що про цього діда з семітськими рисами я почув знову років за десять від одного цілком притомного полоцького хлопця-вахтовика, якого щомісяця на два тижні закидали літаком кудись під Нафтоюганськ.)

Перекури звели нас із двома тихими хлопцями-близнюками, яких ніхто все одно не розрізняв, тому свою кличку вони мали у множині: Зварювальники. На «хімії» зварювальних апаратів у їхніх руках ніколи не бачили, але на волі брати справді працювали зварювальниками й десь під Тюменню запхали у трубопровід і акуратно заварили начальника дільниці. Вперед головою він, розмірковуючи над проблемою справедливого закриття нарядів, міг повзти до самої європейської частини СРСР, а вперед ногами усього лиш якихось кілометрів двадцять. Начальник спромігся обрати вірний маршрут і, наче пророк Йона з черева левіафана, вибрався з трубопроводу на свіже повітря за день

до того, як у трубу пустили газ. Завдяки чому брати й отримали на суді небагато. Зрештою, якби начальник поповз у Європу, може, вони не отримали б нічого, бо свідків у тундрі не було.

Кілька днів наша бригада працювала на білоярській пристані докерами. Поряд із нами вергали ящики з «777-м» і нестиглими яблуками трое бичів – два гривасті, немиті й неголені хлопці й дівчина з русявою косою, яку, коли б не прокурені жовті зуби й каламутні очі кольору мішкови-ни, можна було б назвати «русской красавицей». Дівчина, щоправда, ящиків не тягала, а осідлавши один із них, без кінця курила, запиваючи цигарковий дим дагестанськи-ми «трьома сімками». За увесь день вона відкрила рота, здається, лише раз – для того, щоб, ухопивши мене за ру-кав штормівки, промовити: «Запомни, мальчишечка: когда идёшь к женщине, не забывай захватить плётку». Враже-ний тим, що бомжиха читала Ніцше, я ледь не випустив із рук ящика з батареєю пляшок. Та красуня допомогла мені приборкати вантаж, королівським рухом переправивши з ящика собі під ноги іще одну пляшку, після чого знову потонула у філософічному мовчанні.

Увечері, коли на березі Кеті ми замочували з бичами докерський заробіток – по 50 ре на брата – стало відомо, що колеги вчилися в московському авіаційному інститу-ті, два роки тому приїхали сюди в будзагін і, надихавши-ся сибірської вольниці, назад до столиці не повернулися. «А пошла она в аэродинамическую задницу!» – з профе-сійною витонченістю висловилася про це нереалізована авіаконструкторка.

Наприкінці бенкету бичі почали безцеремонно слиняво цілуватися – усі втрюх – і врешті, прихопивши по пляшці «777-го», дружно залізли під перевернутий баркас.

Вранці ми стали свідками їхнього сніданку. Доки хлопці походжали берегом, роблячи фізичні вправи, жовтозубка розіслала на траві побіля баркаса неймовірно брудну ряднину й поділила натрое хлібну скоринку. «Ох, мальчишечка, как бы я тебя вы... – невідомо до кого з нас протяжно промовила вона і, солодко потягнувшись, лукаво додала: – Но нельзя, дружок, нельзя, ребята заругают, ревнивые – ужас».

У Бл. Яру я встиг познайомитися і з кучерявим Сашком, родом з-під Жлобанська, як він називав місто Жлобин, де минуло його дитбудинківське дитинство.

Одну циганкувату Сашкову брову перетинав безволосий шрам – відзнака за співчуття й любов до чотириногих друзів.

Згідно з неписаним статутом у дитбудинку регулярно проводилися так звані «собачники». Чому забава мала таку назву, невідомо, бо в ній брали участь не собаки, а коти. Спійманих в околицях тварин старші вихованці, відтягнувши у братів своїх менших шкіру на загривку, прибивали до дерев'яного паркану, а за двадцять кроків уже чекало заздалегідь складене купкою каміння. Рятувати життя жертвам не заборонялося, однак кам'яний град не мусив слабшати ні на хвилину.

У тому сиротинці побутували й інші традиції. Старші, наприклад, вчили молодших лаятися матом. Трирічних дівчаток, наприклад, ставили «струнко» і примушували

по сто разів голосно повторювати: «я – б...», «я – б...», «я – б...». Наступного тижня дівчатко за такою самою методикою продовжувало навчання: «я – п...», «я – п...». Збагативши лексичний запас в учнів, «педагоги» переходили до синтаксису. Діти, які вже знали грамоту, окрім усного практикування, отримували письмові завдання. Найбільшою винахідливістю в цьому відзначався такий собі Халимон. Він міг наказати повправлятися не на аркушику, а в класному зошиті, й обов'язково здати його на перевірку вчительці. Відкупитися можна було лише одним способом, про який мені не хочеться згадувати. Особливу насолоду приносили «вихователям» хлопці й дівчата, котрі потрапляли до дитбудинку з добрих родин, у яких трапилося нещастя. Малих навчали палити, пити вино, різатися в карти, б'ючи тих, котрі програли, по вухах лінійкою або годуючи «устрицями» – посипаними землею слимаками чи гусінню.

Старшокласники, пригадував, дивлячись на нас сумними антрацитовими очима, Сашко, вибирали собі дівчаток, звісно ж молодших, і ті увечері, коли йшли додому вихователі, бігли у спальню до своїх володарів та залишалися там до ранку. Взимку дівча, що крутилося в ліжку одне, пекуче заздрило парочкам, бо заснути в промерзлому дортуарі було майже неможливо – торф і дрова адміністрація продавала наліво.

За що Сашко віддзвонив два роки на зоні, довідатися ми не встигли, бо не позначеною на мапах вузькоколіською наша бригада відїхала на халтуру в далеке селище Ягідне у глибині тайги. (Геник після чергового склобою передбачливо склав із себе повноваження завгоспа і ще більш

передбачливо, як показали подальші події, прихопив зі собою мисливську рушницю.)

Першим, хто зустрів нас на новому місці, був капітан селищної спецкомендатури. Його привітальна промова примусила замислено присвиснути навіть такого бувальця, як колишній моряк радянського риболовного флоту, завідника данських, ризьких і таллінських публічних домів Мишка Горелика, на прізвисько Бугор, який доводився братом Лявонові Горелику, тому самому, що друкував у «Мілавіці» свої опуси в душі дуже раннього Джозефа Конрада під псевдонімом Джон Голяк. Усі мешканці Ягідного поділялися на три великі категорії: співробітники спецкомендатури, колишні зеки, що отаборилися тут після «хімії», і хіміки теперішні. У селищі «хімічили» три сотні чоловіків і сотня представниць кращої половини людства (ці потрапили сюди виключно з Ленінграда і виключно за аморальну поведінку). На венеричні хвороби, коли вірити капітанові, не хворіли тільки бурундуки й білки. Лазні рекомендувалося не відвідувати, щоб не підхопити зарази. У піщаних кар'єрах рекомендувалося не купатися, щоб не зарізали і згідно з місцевою традицією не присипали пісочком. Пересуватися селищем, особливо увечері, капітан радив групами.

Мати з хіміками і з хімічками будь-які стосунки категорично не рекомендувалося. Напевно, тому нас і поселили на околиці Ягідного, де стояло десятків зо два зайнятих хіміками фінських будиночків і приблизно стільки само чекало майбутніх мешканців, які ще тягнули терміни на зоні.

Доки господарі цього «хімкомплексу» були в тайзі, ми з двома прапорщиками блукали від будиночка до

будиночка, шукаючи вільної житлоплощі. Незайнятих помешкань не бракувало, однак частина з них вже була перепрофільована у вбиральні з відповідним краєвидом і запахом. Декілька будиночків уже відслужили цю почесну службу; повітря там починало пахнути тайгою, але культурний шар був такий могутній, що лишалося лише поспівчувати археологам наступних сторіч. До того часу стіни, щоправда, мусили б спорохніти, і дослідники бодай не мали б необхідності сушити мізки над парадоксом: чому тубільці, не зважаючи на наявність газет і різноманітної лопушистої тайгової зелені, користувались, перепрошую, пальцями, які потім старанно витирали об побілений тиньк?

Нарешті ми знайшли два будиночки, в яких іще недавно хтось жив, і тому їх не встигли перетворити на майбутню археологічну головоломку. Ми з Геником, Бугром, Чорниловичем і рудим, як іржава бляха, Джоном Голяком скинули наплічники там, де на підлозі сиротливо лежав зошит з переписаними акуратним дівочим почерком піснями, перша з яких називалася «Полюбила заключённого». Хлопці подалися до крамниці, а я на випадок все ж таки вочевидь неминучих контактів з тутешніми мешканцями, наважився ближче познайомитися з їхнім фольклором і розгорнув книгоспів:

*На равнине широкой
Стоит крест деревянный.
Его девушка нежно
Прижимает к груди,*

*А за ней, как икона,
Там запретная зона,
И как свечка у гроба,
Часовой на посту...*

*Мы бежали с тобой
Зеленеющим маем,
Когда тундра надела
Свой роскошный наряд...*

Невідомо, яким вітром занесло сюди два вірші Єсеніна й один – Арсенія Тарковського, від яких, наче від гілки жасмину в набитому спітнілими тілами вагоні, на мить повіяло свіжістю.

Далі йшла раритетна, майже всуціль нецензурна пісня про те, як батько мав трьох синів, при чому третій був гермафродит. Я перегорнув іще сторінку. Поряд із доволі професійним малюнком того, що сексологи таємниче називають кейрою, тим самим круглявим почерком посидючої восьмикласниці було виведено:

*Может, фраер в галстучке атласном
Вас сейчас целует у ворот...*

Засвоїти ілюстрований текст далі я не встиг, бо знадвору залунали такі страшні чи радше величні матюки, що у порівнянні з ними нецензурний дриблінг Репіна-доцента виглядав п'ятиповерховою хрущобою поряд із нью-йоркським хмарочосом.

Не було сумніву, що тиради, геніально складені виключно з ненормативної лексики, належать жіночому голосу. Сенс полум'яної філіппіки, оздобленої обіцянками щось там відкусити, відкрутити й відрізати по шматочку, зводився до того, що я увірвався на чужу територію.

Двері відчинилися від удару ногою, і на порозі я побачив не каргу з поїденим пранцями носом, а затягнуту в засмальцьовані джинси тонкостанну блондинку років двадцяти, яку й сьогодні зачислив би до двадцятки найкрасивіших істот жіночої статі, зустрінutih за свої теперішні вже сорок.

Угледівши зошита з піснями, лісова красуня вирвала його в мене з рук і виплюнула просто в обличчя витончену кулінарну фантазію на тему яечні з відповідних частин мого тіла.

«Ти що?» – вирвалося в мене. І тут сталося неймовірне: чарівна матюкальниця залилася червінню такої консистенції, що барви, здавалося, вистачило їй і на невеликі м'ячики звільнених від ліфчика грудей під легкою майкою, і на виведені наче по лекалу круті клуби, і на довгі ніжки в китайських кедах. Продовження було так само несподіваним: білявка рвучко повернулася і кинулася геть, втім, явно не за підмогою.

«Є перший контакт!» – подумав я і з жахом подумав, на яке пекло перетвориться наше життя, коли всі хімічки Ягідного виявляться схожими на цю першу візитерку.

Увечері Генік узяв аркуша паперу, розділив його рискою навпіл і зверху двох половин поставив + і -. Мінуси були перелічені капітаном спецкомендатури. Плюсів

набиралося два: відсутність комашви, яку, на відміну від низинного Бл. Яру, тут збивало вітром назад у тайгу, і присутність у Ягідному будівельного загону *Amazonki* з Томського університету. Амазонки так само жили в «хімкомплексі». «Тридцять три бабасіки – це, я вам скажу, не сесію зіпхнути...» – замислено промовив Дж. Голяк. «Я балдію...» – приголомшено озвався колега Чорнилович. Генік ні з того ні з сього повідомив, нібито античні амазонки, аби зручніш було поціляти з лука, вирізали собі чи то ліву, чи то праву грудь. «Ми цього не допустимо», – відсторонено розтулив вуста Бугор, який вже встиг прийняти кілька склянок портвейну, і в нашому помешканні запанувало тягучо-зачаєне мовчання.

Як засвідчили найближчі дні, загін «Амазонки» мало нагадував заповідник неляканих цнотливиць.

По-перше, серед них був «амазон» – важкий підліток Вітя, старшокласник однієї з томських шкіл, останнім подвигом якого, за чутками, була соляна кислота, передбачливо налита на стілець, куди граційно опустила свою дупцю в тоненькій мініспідничці юна викладачка біології. У СВД Вітя справді розпочав нове життя. Як з відтінком законного обурення поговорювали рядові амазонки, першою вихованням підлітка ґрунтовно зайнялася командир загону Алевтина – росла фігуриста дівка, котра до вузу встигла послужити в радянській армії радисткою. Тож в обіймах другої за рахунком виховательки, комісарки загону, пампушки Нонни Вітя міг лише відпочивати.

У нас із амазонками також склалися такі-сякі стосунки. У мене вони спершу зав'язалися з майбутнім педагогом-

математиком Оленою, яку подруги називали Елен. Я обіймав її на лавці біля їдальні, а вона, обгортаючись цигарковим димом, розповідала, що в її родині водилися шведи. В обличчі Елен і справді було щось скандинавське: рівне лляне волосся до середини того місця, на якому отримала кислотний опік бідолашна Вітіна викладачка; ромбоподібне обличчя, від якого тягнуло прохолодним вітерцем; такі самі, з морським холодком, світло-сірі очі, що постійно зберігали сонну байдужість, коли я розповідав про Білорусь, й одразу жвавшали, як я заговорював про віленські нічні ресторани, зокрема про «Дайнаву», де в той час старий Шабаняускас (той самий, чий голос лине з репродуктора в романі Йонаса Авіжюса «Втрачений притулок») іще співав про красуню Еліт, яку носять світом «чудо-ніжки», а жінки схоплювалися з-за столів і дарували сивому маестро червоні троянди.

Не зважаючи на залякувальні попередження спецкомандатури, ми з Елен вечорами купалися в кар'єрах, збиваючи можливих убивць з пантелику тим, що кожного разу вибирали новий.

Чи потрібно уточнювати, що ми зважувалися не тільки на це? Розстеляння на березі кар'єру широкого махрового рушника і справді вимагало відваги, бо дим від вогнища не гарантував стопроцентового рятунку від комарів. Але укуси ми припікали вже вдома, а з водних процедур поверталися лагідні й умиротворені. У підліску вовтузилися бурундуки чи якісь інші дрібні звірятка, понад вершинами модрин загорялися перші зірки, але під ногами ще можна було розгледіти неймовірно рясну чорницю, й наші вуста

були чорно-сині, як у вдоволених упирів. «Ты знаешь, как будет по-белорусски звезда?» – сентиментально запитував я. Вона лінькувато мовчала, й відповідати доводилося самому: «Зорка». – «А любовь, знаешь, как?» – не здавався я. «Не-а», – тягнула Елен. «Каханне». – «Не может быть», – безбарвним голосом відзивалася моя попутниця, ховаючи позіх човником вузької долоні.

Нас було всього десятеро, а амазонок – у 3,3 раза більше. Тому в атмосфері над Ягідним густо пульсували силові лінії здорової жіночої конкуренції. Одного вечора я чергував у ідальні разом з чорнявою амазонкою Вікою і почув з її вуст свою характеристику, якою поділилася з конфідентками моя подруга.

На думку Елен, виходило, що я «ничего мужик», однак трохи вольтонутий, бо замість нормальної прелюдії неодмінно мушу розповісти про своє білоруське болото. Осудливо надуті губки чергової виражали негатив явно не на мою адресу. Віка зробила бездоганний хід: я гірко пошкодував, що я – не важкий підліток Вітя, а Елен – не моя вчителька біології.

Назавтра вечірне свічадо кар'єру замість довгих лляних пасем побачило короткі чорні кучерики. На відміну від Елен, донька професійних філологів Віка аж цілих два дні пробула недоступною. Навчений гірким досвідом, я присягнувся перед собою про Білорусь і не згадувати, та оскільки гуляти в мовчанні так само не випадало, на третій вечір (до чого лиш не доведе збунтована кров) у нападі дурнуватою натхнення я несподівано заявив, нібито належу до прихильників зороастризму.

Наша секта існувала у глибокому підпіллі, проте не мала нічого спільного з аскезою. Обережно розстібаючи гудзика за гудзиком, я півшепотом викладав усе, що запам'яталося після іспиту з наукового атеїзму – про світле божество з дивним іменем Ахурамазда, яке вело невпинний герць зі своїм одвічним супротивником, уособленням темних сил Анхрам-Майн'ю. Майбутня філологиня Віка дивилася на «сектанта» круглими очима і впевнено долала останні перешкоди до вступу в лави зороастрійців, яких вона, мило помилившись, назвала зороавстрійцями. Згадувати про таке і сумно, і смішно. Дивуючись сам із себе, я на ходу вигадував обряд залучення до нашої віри, який у перекладі з фарсі називався «польотом над вершинами», і у Віки не виникло жодного сумніву в тому, що для цього польоту справді потрібно скинути з себе все, що на ній іще залишалося.

Вушка, долоні, ступні й все інше, що буває у жінки, у Віки було маленьким, і, коли я мав потребу назвати її на ім'я, мені щоразу хотілося сказати не Віка, а – маленька Віка.

Великий і могутній Ахурамазда був задоволений нами, проте оцінка Вічних інтелектуальних здібностей, виставлена мною після «зороавстрійців», пізніше виявилася недоречно поспішною. Маленька Віка любила Михаїла Булгакова, марила зробитися для когось Маргаритою і почитувала екзистенціалістів. Епізод переходу в зороастрійство пізніше прокоментувала рядками Пастернака:

*Если даже вы в это играли,
ваша правда. Так надо играть.*

Додам, що не від старожилів, а саме від неї я довідався про покинутий військовий аеродром на схід від Ягідного, де кожна злива вимивала з піску мармурово-жовтаві людські черепи й кісточки, серед яких могли бути й кості мого розстріляного 1933 року діда Максима. Одного разу дорогою з кар'єру Віка трохи полохливо розповіла про табір, де тримали іспанських інтербригадівців – наших теж, та найбільше іноземців, котрі приїхали після громадянської війни до країни переможного соціалізму. Керівники табірнього підпілля нібито організували всезагальну втечу і впевнено вивели утікачів на оточену кулеметниками просіку.

Мій найкращий друг Геник зустрічався під тайговими сузір'ями з амазонкою, яка мала не амазонське ім'я Варвара, була сибірячкою, шайтан відає в якому вже коліні, й розмовляла приблизно так: «Ну как? Ништяк? А чё стал середь дороги?» Це про неї, перефразувавши Ігоря Северяніна, поет М. Чорнилович сказав:

*Амазонка из Томска,
Амазонка из Томска,
Вы безумно прелестны,
Особенно сзади...*

На роль Варвариної суперниці доля призначила сибірську татарку Аміну, яка з рук у руки передала Геникові в запечатаному конверті свого листа. Варвари поблизу не було, і Геник спокійнісінько рушив стежкою на берег Кеті, де, як писала Аміна, вона колись назвала нашого колишнього

завгоспа ведмедем, хоча з них двох на невеликого ведмедика виглядала саме широкоплеча й округла праправнучка воїна Чингісхана.

За годину змокрілий і задиханий Геник стояв у дверях нашої фінської хатини. Під кедром Аміна почастувала його вогняною водою, потім, напевно, відповідно до звичаїв її стародавнього народу, проспівала кілька гортанних пісень, після чого – певно, як продовження звичаю – без зайвих слів жбурнула Геника на мох.

Якщо ви думаєте, що «хімічки» змирилися із нашим відносно гармонійним (як Мишко Бугор казав, «гормональним») співіснуванням з амазонками, то ви помиляєтеся. Веселі лєнінградки також змагалися за наші серця, користуючись у цій боротьбі найрізноманітнішими засобами.

Щодня в обід ми, згідно з домовленістю з амазонками, приносили три трьохвідерні виварки води. Трагедія полягала в тому, що кришки від виварок давно погубилися. А від криниці до їдальні було з пів кілометра, і приблизно на середині цього шляху до нас прилаштовувалася зграйка хімічок. Всі як на підбір – симпатичні, нафарбовані, в коротких обтислих спідничках і різнокольорових майках з поясками на тонких таліях – вони роїлися навколо нас, ніби барвисті метелики.

Раптово один з цих метеликів починав майже ніжно: «Студентики, а студентики, пожалейте бедных девушек». – «Совсем извелись без мужской ласки», – підхоплювала друга метелиця. Далі чулося щось на кшталт: «А я бы тому бородастенькому сто раз дала. Слышь, бородастенський? Ты хоть целоваться умеешь?»

На початку ми несли свій хрест у вигляді виварки мовчки, проте жриці вільного кохання дуже швидко нахабніли й скидалися вже не на метеликів, а набридливих ос. «Вы только попробуйте, мальчики, вас потом за уши не оттащишь», – пропонували вони, демонструючи свої не найцотливіші постави. «Ану, вали отсюда, стервоза, а то вырублю на...» – страшним голосом гукав бородастенький, та це викликало тільки регіт.

Ближче до кухні ескорт робився агресивним. Ленінградки викрикували погрози в бік амазонок, які, мовляв, за...бали бідного Вітюню, обзивали амазонок сучками і б...ми, а нас – ім-потентами. Та найгірше маячило далі. Перед самою їдальнею одна з наших попутниць раптом «здогадувалася»: «Слушайте, девочки, так это же они заразиться от нас боятся!» – й кілька її подруг миттю підлітали до нас і з веселим криком: «А вот вам сифилис!» – плювали в ненакриту виварку.

Пісок швидко вбирив воду, і ми приречено повертали до криниці. Чергова амазонка наздоганяла нас із пачкою соди і вимагала як слід прощурувати виварку, а кривдниці поодаль заходилися сміхом й обіцяли по черзі перетрахати нас, а потім і амазонок. Врешті експедиції по воду стали вирушати з охороною: двоє тягли виварку, а четверо відганяли плювальниць штахетинами.

Вдень ми довбали кайлами фундамент, збивали опалубку, увихалися біля великої гуркітливої бетономішалки й поринали у марення про вечірні зустрічі.

Близько полуночі парочки збиралися коло розкладеного на галявині за «хімкомплексом» вогнища й замислено дивилися на вогонь.

З темряви виходили й тихенько присідали на покладених біля вогнища колодах молоді хіміки з гітарою. Вони прилаштовували на червоному вугіллі консервні банки та чайники для чифіру й заводили пісню. Звучали «Прокурор потребувал расстрела», «Как над Томском опускается туман, никогда я не прощу тебе обман», та найдушевніше виходила «Здравствуй, Невский, здравствуй, Кировский», бо багато хто з наших сусідів також був з Пітера.

Ідилію гітарних переборів, покладених на мульті юнацькі плечі дівочих голівок і м'якого чифірного кайфу руйнувала гамірна поява юрми підлітків. Вони грубо лаялися, як по писаному чесали блатним аргом, вихвалялися, хто по скільки разів «відідрав» свою «чучундру», і демонстративно забавлялися викидними ножиками, з держалн у яких вискакували, поблискуючи, вузькі сталеві жала.

Спершу ми приймали цю компанію за малолітніх хіміків, оскільки підлітки охоче розповідали, скільки, за що і по якій статті сиділи, та справжні вільні поселенці нам швидко й із погордою розтлумачили, що насправді це всього лиш селищна шпана, зайнята пошуками своїх життєвих ідеалів.

Ленінградки до вогнища не приходили. Слід сказати, що, хоча вони й чіплялися до нас біля їдальні, чоловічої уваги їм не бракувало. На кожную припадало в середньому по троє хіміків-мужчин. Зазвичай вони й селилися за формулою 3+1, щоправда, «бугри» мали право вибору й могли тримати невеликий гарем, або, по-місцевому, «курятник». Спецкомендатуру проблеми моногамії не цікавили.

Майже кожен день нашого існування відзначався якоюсь знаменною подією.

То «важкий» підліток Вітя, зовсім очманівши від «трьох сімок» і любощів з амазонським керівництвом, наловить у лантух пів дюжини здичавілих котів, підніме їх уночі разом з будзагонівським прапором на недоречно високий флагшток, а потім переріже мотузку на блоку, й коти будуть, ні на мить не затихаючи, верещати, як скажені, аж доки один пітерський хлопець за пляшку «777-го» не вдереться, натерши руки смолою, по вузькому патикові й не скине живу радіоточку донизу, а чотириногі в'язні не розбіжаться на довкіл – усі як один цілісінькі та готові до нових пригод.

То двоє абхазців, яким залишалися лічені дні до волі й від'їзду в Сухумі, схопляться у селищній крамничці за ножі й отримують новий термін.

То приїде молода дружина начальника миколаївського порту, який «дохімічував» у Ягідному за валютні операції.

Дружину валютника одразу охрестили Декабристкою. Судячи за консервами (вже від самих лише назв – краби по-японськи, суп з омарів – набігав повен рот слини), які вона розігрівала біля ґанку на розкладеному поміж двох цеглин багаттячку та по змінюваних щодня кримпленових сукенках, портовий діяч таки встиг щось тее-сеє приховати.

Увечері щаслива пара під похмурі позирки сусідів попід ручку виходила на шпацер.

І це була помилка. Коли валютника на два дні відправили на далекий об'єкт у тайгу, семеро хіміків у потемках прийшли до Декабристки і гвалтували її (по-місцевому це делікатно називалося «репетицією хору», а неделікатно – «сходить на

хорька») до самого ранку, попередивши, що коли заявить у спецкомендатуру, то за три дні на селищному кладовищі з'являться дві нові могилки – її і – щоб не сумувала – коханого чоловіка. Попередження повторили й начальникової порту, якого задля профілактики завалили серед білого дня в куряву і незлобиво, проте професійно та довго – нібито робили не надто приємну, але обов'язкову роботу – били ногами. На тутешньому жаргоні описана процедура іменувалася «самоучкою». Ми саме йшли полуднувати і все бачили, та залишилися глядачами, бо втручання у сутичку обіцяло «пику в бок».

Одного дня у небі над селищем з'явився пожежний вертоліт, схожий на вареного рака з пропелерами. Він тягнув на тросі закручений у брезент легкий вантаж, котрий хитався, ніби маятник у ходиків. Вертоліт скинув вантаж на подвір'ї спецкомендатури, і Ягідне довідалося: пожежники знайшли на просіці те, що залишилося від п'яťох зеків, які у березні рвонули на волю з недалекої (за сибірськими вимірами) зони. Пролетіла чутка, ніби п'яťого втікача товариші брали за «корову» – простіше кажучи, щоб дорогою його з'їсти. «Тайга – закон, медведь – хозяин», – прокоментував цю подію головний бугор хіміків, дядько Коля-москвич з витатуйованим на грудях портретом Сталіна. Той дядько Коля, про якого казали, що він живе в Сибіру, чергуючи зону з хімією ще з воєнних часів.

Увесь цей час я марно виглядав хімічку, з якою зустрівся ще першого дня. Вона ніколи не з'являлася ні серед нальотчиць-плювальниць побіля їдальні, ані серед тих жінок, які розвішували на мотузках випрану білизну своїх володарів

чи щось там готували на цеглинах. Нарешті господиня зошита-співаника об'явилася сама.

«Эй, студент! – почув я одного разу, тягнучи з Геником важкі бляшані носі бетону. На стежці, запхавши руки до кишень, пружно перевалювалася з п'ятки на носок чарівна матюкальниця. – Пошли, покурим, – з насмішкуватим викликом запропонувала вона й заспокоїла: – Не боись, я нинче хороша». Я не боявся, бо відчував, що того, першого разу поміж нами проскочила іскра, після якої вже не вчиниш одне одному ніякого паскудства.

З теплого плескатого каменя на високому березі було видно, як далеко внизу повзла по Кеті баржа-самоходка, і я подумав, що, можливо, на такій ось баржі сорок років тому везли на смерть мого завошивленого й голодного діда Максима.

Чомусь деякі люди мають схильність розповідати мені свої історії.

Десь на Васильєвському острові бігала до школи і в літературну студію дівчинка Ірина, яку на шкільному вечорі в честь дня народження комсомолу запросив на танок незнайомий хлопець Юра, котрий відрекомендувався філософом.

У кишнях у філософа водилися гроші, і він засипав Іру квітами й загодував у кав'ярнях морозивом та її улюбленими вершками з курагою й горіхами, які було так смачно запивати білим сухим вином. Потім відбувся похід у знаменитий пітерський ресторан «Норд», звідки вони поїхали до Юри. Коли таксі везло Іру додому, а Юра тримав її за руку, сльози на очах вже висохли і серце цвіло від радості, яка називалася: «Я – жінка!»

Намальоване філософом Юрою майбутнє своєю простою і ясністю нагадувало план шкільного твору на тему «Печорин – лишній человек». Пункт 1. Університетський факультет філології. Пункт 2. Весілля після першого курсу – бо ж довше Юра ніяк не зможе чекати... Мамі доти, звісно ж, ані слова.

Ірина мама ні про що не здогадувалась і щиро дивувалась, чого це раптом заняття в літературній студії зробилися майже щоденними.

Під Новий рік у Юри був день народження. Іра потайки від мами здала в «Букініст» пару дореволюційних книжок і довго ходила крамницями, бо розуміла, що філософам не можна дарувати банальних речей. Вона вибрала жовто-зелене кашне, а в зоомагазині купила такої самої масті папугу й почала навчати його словам «Сократ» і «Геракліт». За тиждень, який лишився до Юриного дня народження, Попка навчився доволі чисто вимовляти «Гера», а замість «Сократ» верескливо кричав «Украли». На місто падав іскристий сніг, і життя було мов зимова казка.

Кілька наступних сторінок надміру чутливі натури можуть пропустити.

Філософ Юра також підготував Ірі подарунка. Після кількох келихів коханий сказав, що, коли він справді дорогий їй, Іра повинна віддатися кожному з його запрошених друзів. Вона не повірила власним вухам, схопилася, щоб утікати, але ноги не слухалися – вино зіграло свою роль. А може, й не тільки вино, бо її огорнуло таке почуття, неначе все, що робиться, відбувається не з нею, а з її двійником,

з Іркою №2, а вона, Ірка №1, дивиться на це звідкись із грона кришталевих бурульок люстри.

Юра проникливо, наче гіпнотизер, казав, що його друзі – люди широких поглядів, всі вони – надзвичайно пристойні та глибокі натури, а про цей вечір ніхто й ніколи не довідається, зате вона лиш за кілька годин набуде сексуального досвіду, на який іншим знадобляться роки...

Глибоких натур на день народження завітало троє. Аби з'ясувати, хто перший розпочне наділяти Іру сексуальним досвідом, вони витягли з колоди по карті. Юра демократично тягнув з усіма на рівних; він дістав даму й опинився у черзі останнім. Ірині дали ще випити; далі свідомість діяла вже зі збоями: наче хтось то запинав, то відкривав перед очима чорну завісу. В одному з просвітлень вона спромоглася запам'ятати Юру, який, стоячи над канапою, цілився у неї з фотоапарата. У другому побачила, як гості знову тягли карти, причому двоє взяли тузів, і Юра сказав, що обоє мають рівне право, а тому вона зараз довідається дещо нове для себе...

На ранок Ірка отямилась в обіймах у Юри. Він одразу налив їй келиха шампанського, потім іще одного. Він був, як і раніше, ніжним і уважним, цілував її в носа і в маківку, вмовляючи вважати усе вчорашнє сном. Вона кохала Юру, а тому погодилася: так, це був сон. Уявляла, ніби Ірка №1 повернулася вчора з-між кришталевих бурульок додому і сьогодні пішла до школи. Вона ж, Ірка №2, продовжує їй снитися, і в цьому сні дозволяє Юрі обіймати себе й називати, як раніше, ласкавими іменами, з крижаною ясністю розуміючи, що сама вже не піде ані до школи, ні додому.

До весни вона жила у філософа Юри, майже не виходячи з його однокімнатки, щоб не зустрітися зі знайомими. Вечорами, цитькаючи на жовто-зеленого папугу, напружено прислухалася до кроків на сходах, боячись, що Юра не прийде. Та він завжди повертався і приносив не лише вино, а часом і квіти.

Весна зробила філософа задумливим і придириливим. Якось Ірка вимкнула у ванній кімнаті душ і почула, як Юра притишеним голосом зі знайомими теплими інтонаціями запрошує якусь жінку до себе на день народження. Який сценарій мав розігратися цього разу, Іра не довідалася. Вислухавши її сльозливі докори, Юра витрусив з чорного конверта знімки з минулого дня народження, що святкувався три місяці тому. «Ти що, бл...душко, цілочку з себе вдаєш? — кричав він. — Ось, помилуйся, помилуйся дівчинкою Іринкою. Ось вона, між іншим, не з коханим Юрою, а з Сергієм... а на личку її безневинному що відображається? Ні, панове присяжні, не жах, не відраза. Наша дівчинка від насолоди очі закотила...»

Кілька днів Ірка ночувала на вокзалі, де її спробували згвалтувати двоє молодих вантажників. Третьої ночі вона доїдала покинуті на тарілочках з фольги шматочки хліба, і її просто в буфеті знудило.

Голодна і хвора на грип, вона, немов побите собача, потяглась назад до Юри. Тепер усякі сентименти скінчилися, і їхнє життя насправді почало нагадувати стосунки між господарем та собакою. Він годував її, часом брав до себе в ліжку, навідліг бив гумовим еспандером, коли вона відмовлялася виконувати його чоловічі команди, і навіть

вигулював – тягав за собою фарцювальними збіговиськами, вже не приховуючи, що його студіями з філософії був гендель джинсами і платівками.

Юра упивався своєю безмежною владою над нею. Коли йому хотілося жінку, «філософ» не чекав повернення додому: в когось у квартирі він, перемигнувшись з господарем, вів Ірку в іншу кімнату чи в кухню, а на вулиці – заводив до найближчого під'їзду і, розіпнувши блискавку на джинсах, нагинав Ірчину голову.

Влітку, коли згідно зі щасливим та світлим зимовим планом Ірина мусила складати іспити на філологічний факультет, стримувана лише власними фантазіями, влада над дівчам остаточно набила Юрі оскомину, і він привів до себе якусь Вірку, а своє собача вигнав на вулицю, вручивши на «обзаведење хозяйством» 10 рублів 50 копійок і клітку з папугою. На прощання Ірина ще повинна була зайнятися з філософом коханням, а присутня при цьому Вірка упевнено дістала з шафи фотоапарат.

Я слухав, намагаючись уявити, як попередниця цієї прокуреної наскрізь хімічки, лєнінградська дівчинка Іра, за п'ять хвилин медалістка, читала на засіданнях літературної студії свої верлібри, обговорювала творчість однолітків і називала антипатичним вірша свого однокласника «Дєвчєнки на танцах», де були такі рядки: «Колєнки всє, колєнки всє колєнки, а между ними сердцу так тєсно».

На вулиці Ірку підібрав Жора по кличці Кіт, який мав живе й карє лїве око, а праве – скляне і блакитне. Жора був щєдрим, але дві подорожі на зону в Мордовію (дєсь там під

холодним місячним світлом він і програв у карти своє праве око) остаточно позбавили Кота у стосунках з жінками залишків делікатності, і найніжнішими словами, які чула Ірка перед хвилинами близькості, були уривисті команди на кшталт «Лягай!» або «В стойку!». Коли Жору забрали втретє, вона проходила у справі як свідок, а потім за державний кошт приїхала на «хімію», де й зайнялася складанням співаника, що потрапив до моїх рук у день приїзду.

Коли Ірка замовкла, на повільному річковому обширі з'явилася лава сплавного лісу, та тепер я не пригадував діда Максима.

Я дивився на тонкі Ірчині зап'ястки та щиколотки, думав, наскільки вона красивіша за маленьку Віку, і не вірив ні в Жору-Кота, ні у філософа Юру, котрий міг завести її на Невському до першого-ліпшого під'їзду й там розстебнути зіпера на джинсах. У закутку душі шкреблося сподівання, що все це з розряду туфти, якою частували нас блатнуваті ягіднівські підлітки.

«Ты знаешь, я не верю», – якось по-дитячому промовив я, щоб хоч би щось сказати. Ірине обличчя пішло червоними плямами, і вона рвонула на голову майку з олімпійськими кільцями: «А вот это видал?».

Після того я довго боявся дивитися при яскравому світлі на оголені жіночі груди, бо мало чого бачив страшнішого за молоді перса, усущіль вкриті густим мертвотно-синім татуванням.

«А теперь всё! Уё...й!» – розлютовано процідила Ірка. Чи то від непогашеного недопалка, чи від самої Ірчиної люті під ногами в неї почав тліти сухостій. Вона зірвалася на

рівні, і з її ще свіжих, черешневих вуст посипалося таке, від чого моїм вухам закортіло скрутитися у трубочки, а голові – вгрузнути у плечі, і ще далі, щоб заховатися десь на самому дні стравоходу.

Стежка вела мене геть, а в потилицю жалами впивалися набряклі ненавистю слова, серед яких «ує...й» було чи не найчистішим і найцнотливішим.

Присмак скоєної на теплому камені над річкою помилки не полишав мене весь наступний тиждень. Можливо, це незатишне відчуття підтримував наряд на будівництво п'яти типових дерев'яних вбиралень. Нам з Геником випало копати ями та збивати сідала з «очками». Почавши з елементарного класичного ромба, ми спроквола освоїли «серця», а під кінець з допомогою ножівки й долота був народжений шедевр у вигляді п'ятикутної зірки.

(За пів року, коли нас тягатимуть на співбесіди за самвидавські альманахи – рукописний новополицький «Блакитні ліхтар» і нашу рідну машинописну істфаківську «Мілавіцу», – майор КДБ під час профілактичної розмови казатиме: «Не думайте вилять хвостом. О вас нам известно решительно всё. Например, ваши стройотрядовские, так сказать, туалетные художества. В своём националистическом угаре вы дошли до изошрённого надругательства над пятиконечной ленинской звездой». Я спробую реабілітуватися, називаючи скромні досягнення у випилюванні безневинним жартом, проте ефект буде цілком протилежний. «Значит, кто-то спускает штаны, делает в дорогой каждому советскому человеку символ, и это, как вы выражаетесь, «жарт»?» – «Це ж давній солярний символ, – захищатимусь

я. – Іще стародавні індійці...» – «Можете рассказывать это своим “стародавним” индийцам». – «Свастика, між іншим, також символ сонця», – необачно вирветься у мене, і я нарвусь на крижане прокурорське запитання: «Почему же вы в таком случае не вырезали свастику?»)

Наш забарвлений такими-сякими пригодами, проте здебільшого таки упорядкований побут здійснив різкий поворот, коли прозаїк Джон Голяк скинув із себе дрімоту й несподівано відбив у начальника будівельного управління, якому ми підпорядковувалися, темненьку амазонку Світланку.

Якщо ви ніколи не ремонтували вузькоколіюк, забиваючи за день у пружинисті шпали по п'ятсот костилів, вам буде нелегко втямити, чому ми з такою тугою пригадували сите вуркотання бетономішалки і глибокі ноші з розчином або з пірамідою цегли. Залишалось втішатися тим, що в будь-якій ситуації присутній і повчальний момент.

Тайгова вузькоколіяка допомогла ранньому мені глибше відчути й досягнути раннього Уладзімера Караткевіча, якого я тоді відкривав завдяки Геникові – першому в моєму житті міському мешканцеві, який говорив білоруською не на сцені й не з телеекрана.

Погодьтеся: читати баладу «Павлюк Багрим», відлежучи боки на панцирному гуртожитківському ліжку і смочучи з горлечка лідське або жигулівське пиво – це одне, а розгорнути книжку в короткий перекур, коли від світання до смеркання махаєш з-за плечей кувалдою, вціляючи по опуклих голівках костилів, – зовсім інше. І здається, що це саме про тебе:

*А ў краіне так цяжка
(Асіны ад ганьбы палаюць)
І над ёй фанабэрыца
П'яны, разбэшчаны гун.
Як пры князю Ёсяславе –
Дзень вялікі, а луста малая.
Як пры князю Ягайле –
На кожную спіну бізун.*

На жаль, нова праця сприяла тількі глыбокому проникненню в таемніці мистецької творчості. З усім іншим выходило тугувато. Проїжджаючи повз нас на верескливій дрезині, схожий на хом'яка з туго набитими щоками, начальник будівельного управління зловтішно гигикав: «Что, студенты, зае...лись?».

Кілька перших днів ми з незвички і справді ледве добредали увечері до своїх тапчанів, а виповзши на ватяних ногах до вогнища, безпорадно засинали на плечах у своїх пасій. Це саме тоді Михась Чорнилович назвав кувалду найкращим протизаплідним засобом. Однак молоді організми швидко взяли своє, й Михасева дефініція втратила актуальність ще швидше, ніж темненька Світланка запрагла чоловічої ласки настільки, щоб повернутися до хом'якоподібного начальника.

З хіміками ми, як і раніш, зустрічались тількі біля вогнища, що зазвичай налаштовує людину на миролюбний лад. Між нами діяла неписана угода: вони, хіміки, не чіпатимуть ні нас, ні амазонок, а ми, студенти, не будемо – хай що станеться у «хімкомплексі» – стукати в комендатуру.

Мирне співіснування накрилося у День будівельника.

За всі два будзагонівські місяці саме ця серпнева неділя вважалася єдиним вихідним, коли справді можна було виспатися і влаштувати законну вечірку.

Порадившись зі своїми амазонками, ми вирішили відзначати свято на терасі – так звався оточений кедрами чистий і високий вигин берега, що уривався до води стрімко, наче мур фортеці. Ходив поголос, ніби за Йосифа Віссаріоновича на тому місці відправляли чи то в рай, чи у пекло бідолашних мандрівників по ГУЛАГу, й тому тубільці не вельми шанували терасу.

Нас такі розмови не спиняли, і кожен (звісно, не сам) вже встиг оцінити переваги цієї, подібної до великої альтанки, затишної місцини, де, окрім усього іншого, можна було, не підводячись із землі, досхочу наїстися рясної солодкої бруслини.

Все було б нормально, якби Бугрові з Толиком Рослинським із сусіднього фінського будиночка не заманулося того дня випити з самого ранку. Мені важко розповісти про Толика щось конкретне, окрім того, що він світив з рота золотим зубом і без особливого успіху займався у секції боксу, а тому привіз до Сибіру боксерські рукавички й час від часу боксував із важким підлітком Вітею.

Мишко Бугор був людиною зовсім інакшого складу й виміру.

П'ять років Мишко плавав на СРТ, що розшифровується, як «середній риболовний траулер».

Морське життя важко назвати школою високої моральності.

Мишко пив віскі на Ньюфаундленді й, примушуючи аборигенів здивовано округлювати очі й налякано блискати білками, цілими галонами скуповував медичний спирт у аптеках Гавани та Сант-Яго де Куба. Змитий хвилию за борт біля берегів Данії, він потрапив до портового шпиталю, а звідти, завдяки допомозі вусатого польського моряка, котрий признав Мишка за свого земляка, – до тамтешнього публічного дому.

У домі під червоним ліхтарем приятелі сьорбнули рому, вибрали з запропонованого мадам-господиню альбому по дівчині й бадьоро попрямували у номери.

У найвідповідальніший момент Мишко з його маленькою мулаткою почули ненав'язливий стукіт у двері, а слідом – делікатне запитання чистісінькою російською мовою: «Товарищ Горелик, вы здесь?». Зів'ялий Мишко не встиг натягнути штанів, як з коридору пролунало вже не запитання, а наказ: «Товарищ Горелик, открывайте! Мы знаем, что вы здесь!». За дверима стояв молодий співробітник радянського посольства, що приїхав виписувати Мишка зі шпиталю.

Цілу ніч Мишко на останні гроші частував співробітника у портових барах, співав із ним задушевних російських пісень і вислуховував тверді чоловічі обіцянки, що він, співробітник посольства, – могила, а все залишиться поміж ними двома.

Коли корабель привіз Мишка до Таллінна, і зухвалий матрос, тихенько насвистуючи, зійшов на причал, біля чорної «Волги» його зупинив чоловік у макінтоші з управління КДБ по роботі з моряками, який відвідувачеві публічного

дому пояснив, що той зганьбив гідність радянського громадянина й комуніста, чим заслужив списання на берег.

Те Мишкове прибуття у порт приписки виявилось взагалі нетиповим. Зазвичай, відчувши під ногами таллінську набережну, Бугор і компанія таких самих друзяк-холостяків обводили довкруги самовпевненими позирками закинутих у якийсь нікчемний ставок гордих альбатросів і монолітним кагалом крокували на стоянку таксі. Мандрівка до таллінського передмістя Піріта мала свій ритуал. Морський вовк, який бодай краплю поважав себе, брав одразу не менше трьох таксівок. У першу він недбало кидав набутого десь у високих штормових широтах капелюха, у другу поміщалася валіза, а у третій вмощувався і сам господар. Кавалькада машин спинялася поблизу плавучого ресторану-шхуни, звідки послужливі офіціанти поспішно виставляли усяку сухопутну дрібноту.

На кілька днів рибалки встановлювали на шхуні окупаційний режим, при чому там і жили, миючи перед сном ноги шампанським. Скуплений з усіма бебехами персонал гуляв разом з кліентурою, вдосконалюючи і поглиблюючи знання великої та могутньої мови старшого брата. Усі всіх поважали, і життя нагадувало веселі ігри дельфінів у теплих аквамаринових струменях Гольфстріму.

Та невідворотно насувалася сумна хвилина розлуки з заробленими на обширах світового океану грішми, після якої офіціанти й метрдотель без зайвих церемоній викидали обважнілих дельфінів на холодний пустельний берег. Хлопці обіймалися на прощання і роз'їжджалися по

родичах, щоб там, залігши на дно, перечекати місяць-півтора до наступного виходу в море.

Аби ви краще зрозуміли, що таке був Мишко Бугор, слід пригадати й історію з мухами.

Річ у тім, що одного разу після відвідин Піріти Мишко, затримавшись у Таллінні в облозі маркітних думок про невмолиме наближення зовсім тверезих і голодних днів, на останні рубли зайшов до ресторану, де став свідком жахливого скандалу. Гостроокий клієнт знайшов у підливці до м'ясної страви муху. Він на всю залу погрожував звернутися до місцевої та центральної преси, на телебачення, а офіціанти, кухарі й директор стояли перед ним струнко й навперебій перепрошували. Інцидент скінчився тим, що респектабельного відвідувача, який не любив підливки з мухами, нагодували й напоїли за повною програмою, не взявши ні копійки.

Повернувшись до матроського гуртожитку й наткнувшись поглядом на муху, Мишко не став сушити мізки над тим, як ця істота примудряється дибати по стелі догори ногами. Швидко зо дві дюжини шестиногих спритниць уже сушилися на газеті «Моряк Балтики».

Початок операції пройшов блискуче. Ресторан найпрестижнішого в той час талліннського готелю *Viru* Мишків шлунок залишав, під зав'язку напакований відбірним питвом і їжею. Назавтра у «Старому Томасі» обслуга виявилась нетямущою, і Мишкові довелось пояснювати, що у всьому цивілізованому світі клієнта в таких випадках поять і годують задарма. Третього дня Мишка застукали саме тоді, коли він, з'ївши бульйон, замислено оздоблював

корисною комашвою з тюбика з-під ліків свинячу відбивну. Про винахідника повідомила преса, і – хоча Мишко встиг використати лише трьох сухих мух – рахунки за дармові почастунки йому надіслали аж сім ресторанів і кав'ярень.

Історію з мухами я слухав, сидячи в салуні. Так ми називали другу кімнату нашого сибірського будиночка, де встановили нетесаного стола й пару лавок, а молодий прозаїк Джон Голяк, роздобувши десь дитячий набір для випалювання, натхненно вивів угорі на одвірку: «Тут живуть діточки Джона Ячмінне Зерно». Мишко любив Бернса.

Так само в салуні, між запахів міцного тютюну, прив'ялої зелені й добраче спітнілого чоловічого тіла я почув драматичну розповідь про Мишкову службу в радянській армії.

Свій почесний обов'язок перед соціалістичною батьківщиною він виконував у густих псковських лісах, де місцеві мешканці (самоназва – «пскопские») роз'яснили молоденьким солдатикам, що свято в них не вважається святом, якщо когось не зарізати. Але ще до свята у трьох новобранців під час дивізійних навчань не відкрилися парашути, і Мишко відчув, що ніяка сила, навіть загроза розстрілу, вже не примусить його стрибнути у відчинений люк літака.

На «гражданку» полетів розпачливий лист коханому дядечкові – військовому фельдшеру. Вся довга дядькова відповідь була присвячена спогадам про те, як у дитинстві Мишко хворів на лунатизм і ночами непритомно шпаціював з витягнутими вперед руками по хаті, лякаючи молодших братиків та сестричок.

Тієї ж ночі рядовий Горелик тихенько підвівся з ліжка і з виставленими, як у незрячого, руками рушив кризь

симфонію різноманітних солдатських хропінь до днювального. Той так само хріп, тож, щоб привернути до себе увагу, «лунатик» мусив двічі врізати йому «пендаля». Попереду чекав шпиталь і підозри в симуляції, але залізна воля допомогла синові простого білоруського селянина з-під Вілейки витримати болісний аналіз спинного мозку й обійняти жадану посаду військового писарчука, на якій вдалося тричі виписати самому собі папери на відпочинок у рідному селі – там, де, шморгаючи носом, бігало дівчисько, якому було роковано через півтора десятка років затягнути Мишка у ліжку, потім – у сільську раду, а потім знову в ліжку, але вже на законних підставах.

Меланхолійно вицідивши у Джона Ячмінного Зернятка кілька склянок портвейну, Бугор полюбляв пофілософствувати. «Запам'ятай, Вовка, – повчав мене він, – старість – це коли всі молоді сцикухи здаються красунями». Розвиваючи цю тему, він грубувато розмірковував, що, мовляв, жінки діляться на тих, які можуть тобі дати, і на тих, які ніколи не дадуть, а тому і перших, і других (цих – щоб помститися) слід якомога частіше ставити в незвичні ситуації, аби вибити їх з колії.

Тут слід зазначити, що, попри теоретичну підкованість, життя Мишкове склалося всупереч його принципам.

Облишивши талліннську шхуну-ресторан, він приїхав якось восени на свою малу батьківщину і зайшов у такий крутий загул, що, прокинувшись якось уранці, здивовано побачив на подушці поряд голову дівчини-односельчанки. Мишко обережно вибрався з-під ковдри й натягнув спідні, щоб іти додому, аж тут дівчина розплющила очі

й пояснила, що нікуди йти не треба, бо це і є його хата, а вони вже – чоловік і жінка, бо вчора в сільраді їх розписали, а весілля зроблять, коли Мишко привезе із плавання гроші.

З того дня Мишкове життя й покотилося через пень-колоду. У Таллінні його остаточно списали на берег, несподівана дружина хутко народила крикливого хлопчика й вимагала грошей, а теща погрожувала віддати під суд за неробство, бо до селянської праці Бугор пасував, як кашалот до ставочка-копанки.

Унаслідок перелічених вище малосприятливих обставин Мишко регулярно, приблизно раз на місяць, утікав з Вілейки до Владивостока. Дорогою він заявлявся відвідати брата до нашого студентського гуртожитку й запрошував нас у ресторан старого готелю «Білорусь».

Тим вечорам із говірким, повним життєвої мудрості Мишком не було б ціни, коли б не одна деталь: він ніколи не мав грошей, аби розрахуватися, і ми викладали наші стипендійні рублі та троячки, беручи за це з нього слово, що до Владивостока він поїде наступного разу, а завтра вранці сяде на електричку до Молодечного.

Черговою втечею від жінки була й поява Мишка в лавах будзагону *Victoria*, де він і отримав свою кличку, котра приросла до нього, наче шкіра

Так ось. На День будівельника Бугрові разом з Толиком Рослинським закортіло свята від самого ранку. Толик мав план, згідно з яким слід було підпоїти нашого земляка Женю Шаньяна з Осиповичів, котрий був шофером і «хімічів» за аварію зі смертельними жертвами. Не зважаючи на наші слабкі протести, бійці Горелик і Рослинський озброїлися

двома фугасами портвейну й вирушили у вільний пошук, домовившись зустрітися з нами на терасі, де хімік Женя напоїть нас усіх «впокат».

Опівдні трійця випивох тинялася під нашими вікнами. Присадкуватий, плечистий Мишко йшов ще рівно, але ступав обережно, ніби по кладці. Толик в одній руці ніс авоську з трьома пляшками і чомусь боксерські рукавиці, а другою підтримував рум'янощого міцного Женю. «Когда мы придём к власти, – кричав Рослинський тугуватому на вухо хімікові, – ты будешь министром финансов!». Женя стискав у долоні жмут п'ятірок, і залишалось незрозумілим: чи Толикові слова вже були похвалою, а чи лише заохочували вихідця з Осиповичів до щедрості.

Коли витягли запасеного з нагоди свята ящика «777-го» на ганок і, мальовничо розмістившись на ньому й довкола, запалили в чеканні своїх подруг, над «хімкомплексом» раптом потягло зимнуватим вітерцем тривоги. На дорозі з боку селища з'явилася комірниця Пантелеївна, чия постать з усіх речей на світі нагадувала лише велику діжку з капустою, до якої знизу, згори і з боків так-сяк примоцовано іще п'ять діжечок. Пантелеївна рухалася стрімко, здіймала куряву і звіддалік кричала нам ховатися. Збагнути, що ж трапилось, вдалося лише, коли діжка з п'ятьма діжечками докотилися до самого ганку.

Комірниця з булькотінням у грудині прохрипіла, що хіміки піддали і йдуть від крамниці нас різати.

Землячок Женя, певно, не розтиснув кулака з п'ятірками, і Толик Рослинський, натягнувши боксерські рукавички, збив невдалого претендента на портфель міністра

фінансів на кисле яблуко. Наші жлуктії десь зашились, а хіміки ось-ось будуть тут. Біля школи їх спробував зупинити учитель Сачук, але один молодий хімік вийняв лезо і намалював тому Сачукові на лобі п'ятикутну зірочку.

«Ховайтесь... вашу матір!» – репетувала Пантелеївна. І без її переляканого крику було зрозуміло, що справа – швах. Генік притьмом кинувся по рушницю. Чорнилович схопив монтировку, я витягнув з рюкзака замашну туристичну сокирку, а рудий Леон, він же Джон Голяк, ніби фокусник зайця, дістав з-за пазухи поважну фінку. «Додому!» – ревноу він на свою, відбиту в начальника будуправління, Світланку й на інших амазонок. Однак ті несподівано твердо відмовилися, і ми егоїстично відчували трохи більше впевненості. Щобільше, наші ріденькі лави несподівано поповнила татарка Аміна з дубельтівкою-дробовиком.

Маленька Віка піднялася навшпиньки й віддано прошепотіла мені у вухо, що в неї зі собою є аптечка.

«Идуть! Убивцы!» – німо заверещала благодійниця Пантелеївна, вказуючи на дорогу, і покотилася стежкою в тайгу.

Хіміки йшли загрозливо неспішно. «Двадцять три», – підрахував, зводячи затвора, шляхетно спокійний Генік.

Разом з мужніми доньками сибірської землі нас було дев'ятеро, плюс дві рушниці. Дівчатам, щоб їхній вигляд занадто не надихав гостей, ми звеліли сховатись у салуні Джона Ячмінного Зернятка, забезпечивши їх задля сміливості пляшкою «777-го».

Аміна навідріз відмовилася передати чоловікам свого бойового дробовика і залишилася поряд з нами на ґанку.

Хіміки, на яких дивилися п'ять пар очей і дві пари люф, кроків за тридцять від нас розступилися півколом, пропускаючи наперед дядька Колю-москвича. Декотрі з непростених гостей вже були добре напідпитку, проте ми не знали, втішатися з цієї причини чи навпаки: п'яні могли полізти й під кулі. Багато з них демонстративно тримали праву руку в кишені й могли витягти її звідти значно раніше, ніж ми встигли б усіх перестріляти.

Просто сказати, що я злякався, буде примітивно і неточно.

Мені пригадалася наша безневинна дитяча забава: постукати «в коло» волейбольним м'ячем. Щоразу, коли, приймаючи м'яча, доводилось відступати назад, мною опанувало хмільне й радісне відчуття невагомості, бо гра йшла не десь на теплому пляжному пісочку чи на спортивному майданчику, а на пласкому, залитому бітумом даху полоцької шестиповерхівки, і кожен хребець у спині пам'ятав про височінь, відчував її магнітне поле, яке з кожним кроком до краю робилося дедалі потужнішим.

Тоді, на ганку в Ягідному, мій хребет пережив таке саме відчуття смертельної невагомості.

Окрім того, хвороблива уява за лічені миті прокрутила перед очима повнометражну стрічку з порохом, димом, трупами, перерізаними від вуха до вуха горлянками, випущеними з животів синюватими кишками й маленькою Вікою, яка так і не встигла перев'язати наші рани і яку переможці з огидним гиготінням «берут на хорька», та я цього вже не бачу, бо моя душа розтанула у високій блакиті й золоті цього дня, а в осклілих очах відбиваються

мікроскопічні кедрі й осиротілий, без зрізаного разом з котами прапора, флагшток.

«Эй, студенти! – тяжкувато повертаючи язиком, заговорив дядя Коля-москвич. – Я вот этими руками, – ледь погойдуючись на товстих, мов колоди, ногах, він розчепірів перед налитим люттю обличчям широкі долоні з короткими і м'ясистими, наче сардельки, пальцями – вот этими руками семерых замочил. Для меня зона, что для вас – воля, а химия – так, ни рыба, ни мясо, ни тайга, ни тундра».

Праворуч від мене, де займала оборону Аміна, почулися дивні звуки. Я обережно скосив око: татарка, стиснувши рушницю, стиха заводила войовничу пісню свого народу.

«Слушайте сюда, – продовжував дядя Коля. – Фиксатого отдайте, боксёра х...ва, а вас нам и на... не надо...»

Я витер об холоші будзагонівських штанів змокрілі руки й подумав, що зустріч зі смертю переноситься. Ми гукнули, що фіксатого, себто Толика, у домі нема і що дядько Коля-москвич може вислати до нас двох хіміків-контролерів.

Почавшись на драматичній ноті, пригода закінчилася бурлескно. Обнишпоривши будиночка й наполохавши дівчат, котрі зачалися в салуні, контролери потопталися на ганку, невдало спробували ущипнути Аміну, раптом невимушено-елегантно підхопили нашого ящика з портвейном і, не надто приспішуючи ходу, рушили в бік свого стану. Дочка татарських степів піднесла дубельтівку. «Аміно! По сраках!» – відчайдушно й водночас налякано вигукнув Михась Чорнилович, та Геник з Джоном Голяком вже висіли у татарки на руках.

Свято зіжмакалося. На відміну від місць, де служив Мишко Бугор, так нікого й не зарізали. Десь ховався від дядька Колі-москвича Рослинський з боксерськими рукавицями; ще деінде скреготів зубами від болю вчитель Сачук з п'ятикутною зіркою на чолі; Аміна, влаштувавшись на ганку, гортанно співала переможну татарську пісню, а в салуні жували від хвилювання білоруське сало, запиваючи його теплим портвейном, наші безстрашні подруги.

У понеділок войовничі хіміки протверезіли й довідалися, що фіксатого разом із Бугром вертольотом перекинули у Бл. Яр, а оскільки дядько Коля-москвич мав довгі руки і словами не розкидався, героїв Дня будівельника, виключивши за пиятику з будзагону, відіслали на Велику землю, до рідного Мінська. Дядько Коля наказав за недогляд зробити кільком своїм людям «самоучку», а сам у роздрипаних почуттях на цілу ніч зачинився з двома хімічками.

Із серпневою неминучістю наближався гіркавий момент розлуки. Вода в кар'єрах зробилася помітно прохолоднішою, а вечірні вогнища – тихішими й сумнішими. Хіміки заздрили нам, а ми позивали до амазонок, й декотрі з них, як засвідчили майбутні події, дбайливо плекали у своїх дівочих серцях неабиякі сподівання. Мовчазно дивився у вогонь «важкий» підліток Вітя, якому за два місяці випало пройти аж декілька курсів чоловічих університетів. Навіть селищні підлітки вже не пускали нам куряви в очі, а сором'язливо питали, які у Мінську є інститути і чи важко туди вступити.

Останнього дня маленька Віка, розчісуючи гребінцем кучерики, тремтливим голосом промовила: «Ну вот и всё».

Теперь будем только вспоминать», – а потім тихо, як мишеня, заплакала. Дрібненькі сльози капали до склянки з «трьома сімками», але я не плакав, а недоречно думав, що навіть якщо Віка капатиме до склянки цілий день, її сльози все одно не змінять кольору вина.

Чорнилович зі своєю Настею домовилися, що вона приїде до Мінська і вони понесуть заяву до РАЦСу. Джон Голяк з темненькою Світланкою були відсутні до самого вечора. Варвара, негарно скривившись, так само заплакала. Аміна, котра після Дня будівельника заслужено прибилася до нашої компанії, випила три склянки вина і тричі пальнула в темне небо з дубельтівки.

Дизель, почмихуючи, привіз нас нашою ж вузькоколійкою до Бл. Яру, де ми побачили весь будзагін *Victoria* в апогеї розброду й моральних хитань. Ширину фронту робіт визначало замовлення на дві вбиральні-шпаківні для аеродрому, де нам із Геником, як вже знаним фахівцям, одразу довірили виконати почесну частину праці. Не маючи чим зайнятися, бійці СБЗ випивали, грали в карти на вуха, задиралися з місцевою шпаною і ловили вершею рибу в старому річищі.

Командир загону, аспірант Володя Засохін, нажлуктившись громадського коньяку, вирішив покататися на вантажівці – і зніс половину дерев'яної їдальні.

Репін-доцент тим часом вийшов на волю, а циганкуватий Сашко повернувся на зону: він акуратно розібрав у продовольчій крамниці шиферний дах, украв дві пляшки горілки й пару оселедців, випив усе на травичці просто під крамничною стіною, пожував солоного риб'ячого хвоста

й безжурно задрімав на місці злочину, де й був за годину підібраний міліціонерами.

Останньою значною подією напередодні повернення на батьківщину стала наша по-дитячому дурна бійка – не поділили щупаків – з Чесем Микульським. Ми билися на березі стариці, намагаючись скинути супротивника у прибережну ряску з густим баговинням. Я переміг, аби потім, до самого закінчення альма-матер потерпати від докорів сумління, бо Чесь після Нового року помер від раку, і казали, що нібито вже їдучи до будзагону, він знав, скільки йому залишилося.

Десь нагорі вирішили, що збирати з томської тайги всю кількатисячну будзагонівську братію в обласному центрі небезпечно, тож ешелони формувались і відправлялися на захід з містечка Осина, якому було роковано пережити випробування, котрі можна порівняти хіба що з подіями громадянської війни та іноземної інтервенції.

По-перше, у крамницях розкупили всі наявні там продукти, і в першу чергу – каламутне, як вода з калюжі, тамтешнє пиво, в якому, здавалось, ти на власні очі без ніяких мікроскопів бачиш живих бактерій та мікробів.

Добре, якби цю болотисто-жовту каламуть споживали тільки загартовані студентські голови і шлунки, але ж нею почастували і двох уже нічогеньких собі ведмежат, яких везли зі собою хлопці з Ризького інституту громадянської авіації. Очманівши від пива, ведмедики вночі зірвалися з ланцюгів і вволю нагулялися нічним райцентрівським парком, у якому на лавках і просто на траві спали будзагонівці. З десятків бійців після тієї ночі вантажались

до ешелонів з перебинтованими руками й головами, а іще з десяток довгенько затаилися. Самі косолапі мали колосальний шанс врятуватися, повернувшись у рідну тайгу, але невідома сила потягла їх з парку до райкому партії, де черговий пост міліції зустрів бурих диверсантів щільним загороджувальним вогнем.

На свій вагон ми урочисто почепили лозунг-плагіат з білоярської зони про «честный труд – дорога к дому».

Дорога додому випала голодна, бо наш потяг подовгу стояв серед дикої тайги, а станції, де зголоднілі бійці могли чогось прикупити, минав на кур'єрській швидкості. Для Новосибірська зробили виняток, і привокзальна площа стала свідком видовища, як дві краплі води подібного до штурму Зимового палацу з революційних фільмів: бійці в зеленій будзагонівській формі з розгону видряпувались на високу привокзальну браму, збивали з неї замок і, не розмірковуючи, як справжні експропріатори, вривалися з порожніми наплічниками до крамниць. Ешелонові якнайшвидше дали зелене світло, і ціла чота бійців з напактованими рюкзаками побачила тільки зеленого хвоста свого потяга.

Після Новосибірська серце в залізничного начальства пом'якшало, і далі ми вже спинялись на невеликих станціях, де до вагонів кидалися зграї перекупок. Будь-який продукт: три розварені картоплини з солоним огірком, недов'ялена сухоребра таранька, пачка торішнього печива – все коштувало один карбованець.

Таку понуру одноманітність порушила поява товару дещо дорожчого.

Товар звали Катюшею.

Давно вижлуктивши підозріло прозоре новосибірське пиво, ми журливо шукали якоїсь відповідності своєму настроєві в осінніх приуральських краєвидах, коли до купе буквально увірвалася стрімка кирпата молодичка. У руках вона мала кошик з вафлями, на щоках її квітли ружі, а голос її дзвенів, наче хор весняних синиць: «Приветик, мальчики мои, бедненькие, голодненькие, трезвенькие... Ну чё приуныли? По червончику, и я – ваша. Думайте, мальчики, думайте. Другие уже надумали». Вона змахнула пишною хімічною зачіскою, і вже за хвилю її скоромовка долинала із сусіднього купе.

Не слід підозрювати нас у скупості чи в занадто високій моральності. Однак наше купе від заманливої пропозиції дружно (якщо не брати під увагу стражденні вагання Чорниловича) відмовилося. Мабуть, нами керувала інтуїція.

Перелічивши сумлінно зароблені червінчики, Катюша залишила ешелон вже ген далеко за Уралом. Бійці з трьох вагонів тричі прокричали їй «гіп-гіп-ура!» і самотньо розбредилися ділитися спогадами про альковні викрутаси трансибірської гетери та про свої чоловічі здобутки. Подвиги бійців трьох мінських будзагонів виглядали такими масштабними, що на їхнє здійснення не вистачило б і десяти Катюш. Михася Чорниловича такі розмови відверто нервували, й він починав неприязно на нас позирати.

На занедбаних обширах російського нечорнозем'я велетні залізничного сексу наче за командою заметушилися, й вагонами зашелестіла невидимим хвостом легенька паніка...

Тепер Чорнилович півнем походжав чужими купе і, зловтішно малюючи стражденцям різні жахи, безкорисливо пропонував свої медичні консультації.

У всеохопному нещасті одразу ж захлинулася жага помсти нашому товаришеві Юрі Осиновському, що було опанувала вагон в уральських міжгір'ях.

Десь на кордоні Європи й Азії боець Юра з пополотнілим обличчям вийшов з купе і тремливим голосом попросив негайно скликати збір усього загону. На зборі ми довідалися, що в Осиновського щезли з валізи геть усі гроші. Цю невтішну новину ще оздобило повідомлення про хворих батьків, не цілком здорову молодшу сестричку й навіть слабу на якусь особливу болість корівчину. До переліку чужих захворювань бідака сором'язливо додав пікантну подробицю: від надміру переживань у нього самого вийшов з ладу шлунок і розгулялася кривава бігунка.

Найбільший жаль викликав не сам Юра і не його хвора – звична річ – родина, а саме горопашна корівчина, котра чекає не дочекається зароблених кривавими мозолями будзагонівських рублів.

Коли під час голосування про збір грошей дві руки нерішуче «утрималися», збори закипіли шляхетним обуренням. У результаті Юра отримав на три сотні більше від інших бійців, і його молодий організм обнадієно швидко здолав бігунку.

Хай як не гірко знову й знову розчаровуватись у людях самому та розчаровувати інших, проте правда вимагає, щоб її полинового келиха було випито до дна. Тихий боець Юра «бив на жалість». Двоє хлопців, тих самих, котрі на

зборах відмовилися голосувати «за», не лише їхали з Юрою в одному купе, а й прожили з ним рік у гуртожитківській кімнаті, тож мали значно більше даних для аналізу ситуації. Один боець до неприємності напоїв окриленого товариша, а другий вчинив тотальний перетрус Юриного багажу, знайшовши «вкрадені» гроші на дні валізи, загорнуті в кілька пар смердючих непраних шкарпеток.

З причини поголовних любощів із Катюшею-буфетницею *Victoria* не виправдала надій рідного гуртожитку. Замість хвацьких вечірок за участю місцевих вакханок і салятування корками від шампанського, на бійців чекали візити до венерологів і різні малоприємні процедури.

Дещо реабілітував побратимів хіба четвертокурсник Вася Максименко, який, не зважаючи на захворювання, видерся уночі з пляшкою шампани на світлофор на розі вулиць Свердлова й Ульяновської і читав звідти нечисленим перехожим твори Михайла Юрійовича Лермонтова. У протоколі, чим Вася страшенно пишався, черговий відділення записав, що під час затримання громадянин Максименко «оказал сопротивление путём внезапного открытия бутылки советского шампанского и полития им сотрудииков милиции». (Від виключення з університету нашого товариша порятувало не тільки те, що шампанське було «советским» — трохи допоміг і родич-проректор.)

Іще один боець уславився тим, що на заняття завжди їздив «зайцем», а спійманий контролерами, діставав привезену з Сибіру банкноту в сто рублів, на яку, звісна річ, не знаходилося решти. «Заець» примелькався, і скінчилося все тим, що контролер спільно з водієм нерозмінну банкноту

просто відібрали, а її власника, попередньо нам'явши боки, викинули з тролейбуса на встелений падолистом газон.

Теплий полоцький вересень, що промайнув поміж моїм поверненням з Сибіру й початком занять, зачепився у пам'яті переважно убогим інтер'єром бару «Пролісок» та однойменним коктейлем непевного смаку, який ми з моїм приятелем дитинства Сашком Македонським випивали перед танцями в будинку культури заводу скловолокна. («Як завжди», – з лінькуватою недбалістю завсідників кидали ми барменці.) У палаці на нас чекали другокурсниці кооперативного технікуму Зіна й Ілона.

Світ іще раз довів свою недосконалість: мені подобалася шатенка Зіна, а Македонському – блондинка Ілона, у дівчат же все було цілком навпаки. «Нехай вибирає жінка», – пропонував фаталіст Сашко, та моя підігріта коктейлем натура бунтівливо щетинилась, і ми продовжували «ходити» вчотирьох.

Розпачливою спробою вирватися із зачарованого чотирикутника стала нічна поїздка в таксі до тоді ще наглухо зачиненого Спасівського монастиря, де ми зовсім не читали молитов, а пили шампану, аби потім – простіть нам, коли можете, Господи, і ти, небесна заступнице наша Єфросиніє, – розбити пляшку і склянки об помальований матірними словами монастирський мур.

Пізніше Зіна прислала мені до Мінська аж два листи, котрі мене вразили не стільки демонстрацією несподіваної вірності, як рівнем філологічної підготовки майбутніх кооператорок. Зіна писала, нібито в Ілоні є новий «паринь», а вона, мовляв, і далі згадує мене й «пикник на графських

развалинах», одначе «всиму есть придел». Слід було розуміти, що невдовзі «паринь» з'явиться і в Зіни.

Доки я повернувся до Мінська, колишні бійці будзагону встигли залікувати гонорею і проциндрити сибірські заробітки.

Ще невдовзі Чорнилович зі старостою нашої групи Лілею подали заяву до РАЦСу. У тихого Юри Осиповського, вчадівши уночі в хаті, померли батьки, й він перевівся на заочне відділення та поїхав жити додому. Махнувши рукою на давні будзагонівські порахунки, ми з першої ж стипендії зібрали молодшій Юриній сестричці та хворій корівчині сто карбованців.

У Чилі до влади прийшов Августо Піночет. У СРСР розгорталася боротьба з пияцтвом та алкоголізмом. Наш істафківський Клуб аматорів пива, заховавшись за абрєвіатурою КАП, діяв, як і братня компартія Чилі, у глибокому підпіллі.

Університет стрясали фронтальні рейди та перевірки.

Під час одного з рейдів у нашому гуртожитку партійні, комсомольські та профспілкові діячі почули за замкненими дверима підозрілий шурхіт і обклали кімнату, наче хорти. Щойно двері тихенько прочинилися, орава перевіряльників увірвалася до кімнати і знайшла там переляканого студента, який з усієї сили імітував підготовку до семінарських занять з історії КПРС. Зі стінної шафи секретар партбюро тріумфально витяг іще більш перелякану студентку в одязі Єви. «А ми дружимо», – тільки й спромігся вимовити юний служитель Клію, за що разом із подругою був негайно виселений з гуртожитку. З того дня варто було

якійсь знайомій парочці вигулькнути на очі істфаківської публіки, як з усіх боків чулося єхидне запитання: «Що, дружите?».

Перевірка виховної роботи викрила в ленінській кімнаті гуртожитку підпільний тоталізатор. На трьох зсунутих до купи столах для самостійних занять відбувалися пруса-чі перегони. Наші вусаті співмешканці бігали доріжками, викладеними олівцями. Ставки доходили до двох червінців. Ажіотаж панував такий, що здавалося, дай їм волю, то свої ставки зроблять і класики марксизму-ленінізму, котрі споглядали перегони з аляпуватих портретів. Саме в той момент, коли фаворит Біл Шалена Корова у глибоких роздумах спинився на середині дистанції, у двері і ввалилася перевірка, якій було вельми непросто привернути до себе нашу увагу, бо всі погляди сконцентрувалися у точці, де Біл ні з того ні з сього вирішив трохи помедитувати.

Опанувавши становищем, рейдова бригада обізвала нас майбутніми бійцями ідеологічного фронту, одразу ж зазначивши, що ніхто з нас цього високого звання не заслуговує. Обурені тиради починалися приблизно так: «Тут, під портретами вождів...»

Одним словом, життя ішло своїм звичаєм.

Напруживши творчі сили, ми випустили спершу орган своєї кімнати №25, стінгазету «Аліготер» (назвою слугувала наліпка від пляшки вина з домальованою літерою «р»), а потім – і черговий номер нашого альманаху «Мілавіца». Про фрондерський настінний орган хтось миттю доповів начальству, а «Мілавіцу» взяв почитати комсомольський секретар Корягін, і вона зникла на цілий місяць.

Потім на нас безпідставно спишуть і чийсь малюнок-загадку на аркуші ватману, який напередодні іспиту з'явився поряд з розкладом занять: три розлогі дуби, перед кожним — пляшка, а внизу — перевернута догори ногами відгадка — «Новий рік на військовій кафедрі».

Від близького знайомства з товаришем майором нас відділяла тільки одна сесія і вакації.

Спогади про Сибір, хіміків, піщані кар'єри та гарячі вуста амазонок навідували нас дедалі рідше. Щоправда, амазонки надіслали привітання «с годовщиной Великого Октябрю». Ми не відповіли на листівку: наші адресантки мусили зрозуміти, що ми — повернулися, повернулися додому.

Але вони не зрозуміли.

Якось під Новий рік на лекцію з наукового комунізму несподівано прибіг захеканий Михась Чорнилович, котрий саме грипував і відлежувався у гуртожитку. Окрім кожушка, на Михасеві було тільки запане спортивне трико з мішками на колінах і черевики на босу ногу.

Таємниці наукового комунізму ми осягали в аудиторії-амфітеатрі, яка мала запасний вхід, котрий провадив одразу на верхотуру. На закритих перегородкою східцях зазвичай хто-небудь жлуктив пиво або перекидався у карти. У цьому затишному кутку, до якого з верхніх рядів можна було без проблем пробратися просто під час лекції, нас і зібрав Чорнилович. «Амазонки приперлися...» — видихнув він. Виявилося, що Михась зауважив сибірячок з нашого вікна першого поверху вже на зовсім близьких підступах до гуртожитку і, встигнувши тільки насунути черевики та нап'яти кожуха, махнув через підвіконня в замети. Одразу

зробилося ясно, що серед трьох непрошених гостей приїхала й Настя, якій влітку Чорнилович декларував похід до одного з мінських раців.

Із вдячним полегшенням я довідався, що у маленької Віки вистачило глузду не приїздити. Разом з Настею прибула комісарка «амазонок», грубенька Нонна, якій належались незаперечні заслуги у вихованні «важкого» підлітка Віті. Третьою була Елен.

Ситуація залишала небагато простору для маневру. Чорниловича, принісши йому якусь пристойнішу вдяганку, негайно відіслали до рідного села.

Геник, Джон Голяк і я відважно взяли амазонок на себе. Досить поспішно розігравши сцену зустрічі після тривалої розлуки, ми запросили сибірячок до «найкращого мінського ресторану». Цю роль виконував найближчий до гуртожитку ресторан старого готелю «Білорусь», який ще пам'ятав мрійливі оповідки Мишка Бугра.

Офіційно Чорнилович відбув на «студентську наукову конференцію» до Ташкента. На правах найближчого друга молодого науковця мінчанин Геник запропонував Насті зупинитись у нього. Елен залишилася при мені.

Ресторанна круговерть внесла свої корективи. Комісарку Нонну, не зважаючи на лінкуватий спротив, узявся безупинно запрошувати на танок і врешті повіз до себе якийсь довготелесий баскетболіст. Коли оркестр попрощався з публікою, а потім повернувся і взявся виконувати пісні для гостей із сонячного Узбекистану, які витягали з-за халяв загорнуті у смердючі онучі пачки грошей, осиротілий Джон Голяк і Настя з Геником подались у Геникову

Серебрянку*, а ми з Елен без особливого імпету поволоклися до гуртожитку, де я через вікно запросив її до нашої кімнати.

Закуривши, Елен своїм звичним безбарвним тоном промовила: «Подонки ваш Михась. Тільки такої дуре, як Настька, і можна лапши про Ташкент навешать». Зробивши наступну зтяжку, вона продовжила свою викривальну політику: «Викуша твоя, между прочим, вовсю с сыном декана трахається. Привета не передавала. Карьерой девочка занялась». Після ще кількох зтяжок я отримав наступного ляпаса: «Я тут, кстаті, послушала, послушала, і нікто на твоём белорусском языке нигде не говорит». У її голосі пробивалась неприхована зловтіха.

Чорнилович виявився подонком. Віка трахалася з декановим сином і робила кар'єру, а в Мінську ніхто не розмовляв по-білоруськи. Ну і що мені залишалося робити? Послати цього прокурора в картатій максіспідниці в морозяну ніч до її скандинавських предків? Певно, такий варіант і справді був би найліпшим. Та замість цього я спробував оживити в пам'яті теплі сутінки над кар'єром і шамотання бурундуків на узліссі...

Невдовзі після від'їзду амазонок молодечненська електричка знову привезла до Мінська хронічного утікача від жінки Мишка Бугра. А у нас якраз відбувалося виїзне засідання Клубу аматорів пива на Гениковій дачі. Марно прочекавши до вечора в холодному гуртожитківському кафе, Мишко випив пляшку горілки і таки сів до московського потяга.

---

* Серебрянка – передмістя Мінська. – *Прим. пер.*

Він дістався до Владивостока, найнявся на торговельне судно, яке ходило в Японію, покинув пити й зібрав за рік цілу купу грошей.

Вже купивши квитка на літак і спакувавши дві валізи подарунків, Мишко вийшов на шпацер передноворічним містом і нарвався на бича.

Бич виліз із каналізаційного люка й попросив двадцять копійок на кіно. Бугор зацікавився і дав двадцять карбованців. Той запропонував посидіти. Знайомство затяглося до весни.

Навесні Мишко заробив на якомусь каботажному кориті грошей на дорогу і перед літньою сесією, давно оплаканий жінкою і родиною, та на всяк випадок пом'янутий нами, з'явився у кімнаті, неначе вістун з того світу. Він пив пиво з воблою і розповідав захопливі історії про життя у владивостоцьких підземних комунікаціях, де бичі сплять на трубах центрального опалення і в люті морози десятками гинуть від величезної різниці температур унизу і вгорі тіла, а двірники витягають їх потім крізь люки баграми.

З кишені Мишко витрусив жменю перемішаних з махоркою кедрових горіхів.

Це було останнє вітання з Сибіру.

ІЗ ЦИКЛУ

«ПОЛОЦЬКІ ОПОВІДАННЯ»

МОЛЕКУЛА

Можливо, ви теж пам'ятаєте новелу Сомерсета Моєма про рудого жебрака з випалених сонцем вуличок і площ Веракруза. Сюжети мають властивість повторюватися, але в моїй історії не буде ні важких чорних грифів, ані тугого гаманця, ні ввічливої кастильської форми відмови *Dispense Usted por Dios*^{*}, а Моєма ви пригадаєте тільки тому, що простягнута рука жебрачки з Полоцького Спаського монастиря буде точною копією намальованої англійським колегою кігтястої пташиної лапи, на яку перетворилася рука незабутого письменника.

Буваючи у Полоцьку, я зазвичай навідуюся сюди, аби переконати себе, що хоч би щось у цьому світі змінюється на краще, бо тепер у монастирському Хрестовоздвиженському соборі пахне ладаном, а в часи мого дитинства

---

^{*} *Dispense Usted por Dios (icn.)* – Бог подасть.

навколишні мешканці, поставивши перегородки, тримали у занедбаному храмі свиней. Правда, цей мій аргумент не бездоганний, бо в ті часи на зарослих травною сходах не чергувало десятків зо два жебраків з покладеними біля ніг подертими шапками чи розплесканими коробками з-під взуття.

Кігтяста лапа належала жебрачці років шістдесяти, одягнутій, незважаючи на липневу спеку, у страшенно брудне осіннє пальто, яке давно вже забуло, що таке гудзики. Вона мала немите вже, напевно, кілька місяців волосся загарбованого кольору й такої самої барви очі, які теж хотілося назвати немитими.

Мені важко подавати жебракам біля храмів. У підземних переходах – інша річ: може, через те, що вуличні прохачі сподіваються єдино на твою щедрість, не шантажуючи тебе обов'язком перед Всевишнім. З такими не надто добродійними думками я піднявся сходами в пустельну свіжість собору, але коло прилавка зі свічками щось примусило мене озирнутися на жебраків.

Колись я вже бачив дві такі малинові плямки на шиї...

Колись я знав, на що вони схожі...

Підлога гойднулась у мене під ногами.

Колись я... цілував їх...

Кілька миттєвостей пам'ять працювала, як відеоміні-тофон, що перемотує потрібну касету, а потім я побачив Двіну, в яку разом із Софією вдивлялось іще не зруйноване бароко собору святого Стефана.

У ті роки Двіну неможливо було уявити без вар'ятки Юльки, яка влітку, «щоб наша річечка не висохла», відрами

тягала на берег воду з колонки. Знемігшись, вона сідала на траву і, боязко позираючи на рибалок, затигала свою улюблену пісню про Лілю.

*На бірагу сідзела Ліля,
А радам с нею капітан... –*

выводила Юлька тонким дитячим голоском, який тільки й міг існувати у її виснаженому тілі. Далі пісня робилася тужливою:

*Уж год прошол, марак не едзіт,
А Ліля к берагу усё йдзёт...*

Ніхто з нас тоді не знав, що Юлька збожеволіла ще перед війною – після допитів у колишньому кляшторі бернардинів, де, не витримавши, підписала щось страшне про коханого хлопця, якого «воронок» повіз у небуття тієї ж самої ночі, коли Юльку відпустили додому. В нашому дитинстві дорослі були не надто охочими до таких спогадів, хоча Юльку шкодували й не давали їй померти з голоду.

Фінал у пісні був трагічний:

*Красотка Ліля утанула,
Яё уж большэ ні відно.*

Юльці випала доля її героїні. Якось рибалки налили співачці чарку горілки і вона, остаточно втілившись в образ своєї Лілі, кинулася біля залізничного мосту у воду.

Порожня, заросла понад вікна кропивою та дикими порічками Юльчина хатина лякала око на початку тієї вулиці, де жила Аня Шадурка, найкрасивіша дівчина мого класу.

Звісно, Аня лише здавалася мені такою, бо коли я дивлюсь на випускне фото нашого 8-А, то знаходжу личка значно гарніші. Наприклад – відмінниці Світлани Цімафеевої, тієї самої Світлани, яку років за двадцять я зустріну біля мінського готелю «Планета» і, зрадивши, запропоную де-небудь посидіти, на що однокласниця відповість, що може зі мною і посидіти, й полежати, але це мені коштуватиме зі знижкою тридцять баксів.

Річ у тім, що Аня першою перетворилася на жінку – з налитими тугими груденятами-яблучками, з тонкою талією, стрункими й завжди засмаглими ногами і з очима зеленого кольору, в глибині яких плавало щось таке, що знову і знову приводило їхню володарку в мої сни.

Аня була гімнасткою, кандидаткою в майстри спорту, й увесь час пропадала то на спортивних зборах, то на змаганнях, після яких на шкільних лінійках її називали нашою гордістю, а вчителі справно виставляли їй трійки за чверть, бо часу на підручники Ані не вистачало. Якось вона, спізнившись на чергову першість, потрапила на контрольну з історії і списала з розгорнутого на колінах підручника у свій зошит, що значення повстання на панцернику «Потьомкін» полягало в тому, що моряки здалися румунській владі.

У восьмому класі п'ятірки Аня мала виключно з фізкультури та малювання. Чому з малювання, ми довідалися, коли одного разу побачили, як вона сідає за школою на

мотоцикл нашого вчителя. Однак невдовзі мистецькі здібності полишили Аню, перетворивши її п'ятірки на звичні трійки. У студента кооперативного технікуму Мишка Яжевича з мого двору не було мотоцикла «Ява», зате були магнітофон з гарними записами «бітлів» і «ролінгів» та брезентовий польський намет помаранчевого кольору, який, як звисока пояснював нам господар цього багатства, одразу знімав проблему хати.

Після тих літніх вакацій я повернувся до школи, вже маючи перший чоловічий досвід. Оминаючи зайві деталі, скажу лише, що моєю вчителькою була подруга двоюрідної сестри, кирпата мешканка міста Ленінграда Зінка, яку щороку привозили в бабусине село і з якою ми з малолітства разом милися в тітчиній лазні, доки не зауважили, що митися в такий спосіб і далі нам щось перешкоджає. До речі, Зінчині уроки розпочалися на сухій, з прилиплим березовим листям дерев'яній полиці тієї самої лазні й повторялися щодня, аж доки тітка ледь не упіймала нас на гарячому, зібравшись гнати в лазні самогонку.

Тепер я дивився на Аню вже зовсім іншими очима. Ночами мені снилися дивні сни, як я пестливо торкаюся її грудей, проводжу долонею по золотистих волосках за смаглих ніг, як ми цілуємося взасос, а потім, задихаючись, кохаємося – то на полиці в лазні, то в розташованому за нашим класом кабінеті біології, де з шаф за нами уважно спостерігають два скелети. Мене (не уві сні, а наяву) завжди турбувала ця проблема: штучні ці скелети, чи колись вони належали живим людям, котрі цими кістками їли, пили й обіймалися в ліжку. Іще, пригадую, ми пробували

з'ясувати, чи відрізняється чимось суттєвим жіночий скелет від чоловічого.

Отямлюючись після таких снів, я давав собі слово, що не пізніше ніж сьогодні запропоную Ані ввечері сходити до парку на новий атракціон «Петля Нестерова», але дорогою до школи підступно спливала яка-небудь не виправлена трійка з алгебри або четвірка з історії, і дата початку рішучих дій вже вкотре переносилася.

Аня була по-жіночому спостережливою, і все скінчилося тим, що якось на перерві вона сама попрохала мене затриматися після занять у кабінеті. На останньому уроці (а це була географія) я вже майже не чув викладача, а думав, як запрошу її до парку, запитаю, чи читала вона Еміля Золя, і повідомлю, що її родимки схожі на Нову Зеландію.

Коли в кабінеті біології, окрім нас, залишилися тільки скелети, мій сценарій був безнадійно перекреслений. Аня – в коротенькій жовтенькій сукенці з тонким зеленим пояском – взяла мене за руку і сказала, що я свій хлопець, а тому завтра повинен прийти до неї додому. Її матері не буде, бо вона поїхала до Ставрополя, а батько ніколи не ходив на батьківські збори і мене не знає, а тому повірять, коли я скажу, що мій старший брат іде до війська і що в суботу ми запрошуємо її, Аню, на випровадини, і моя мама просила переказати, що залишає її під свою відповідальність у нас, бо ми живемо аж у ФРГ (а з нашого тогочасного сленгу ФРГ перекладалося, як Федеративна Республіка Грами, й означала найвіддаленішу полоцьку околицю).

Я зроду не мав ані старших, ані молодших братів, але наавтра підходив до Аніного дому точно в призначений

час, бо нарешті почалася дифузія снів і реальності: на вустах у мене полум'янів її вчорашній, залишений під наглядом скелетів і неймовірно смачний від помади, поцілунок з прикусом, а каламутне відчуття того, що мене використовували, як хлопчика на побігеньках, неспроможне було подолати гріховного почуття дорослої чоловічої розбещеності, породженого Аніною обіцянкою розрахуватися зі мною одразу після вихідних. Я жадав її, і плювати мені було на ці міфічні випровадини до війська й на міфічного брата, якого звали Мишком Яжевичем, і на вульгарність її обіцянки, і на попередження, що у дворі в них злий пес, який виявився вгодованим вовкодавом, від якого я ледве врятувався, кинувшись назад до хвіртки.

Анін батько був макаронником. Тоді італійці траплялися у нас так рідко, що макаронниками називали виключно прапорщиків радянської армії. По-змовницьки підморгуючи мені, Аня вгамувала вовкодава й покликала батька. У довжелезному коридорі пахло мишами і чимось їстівним. Вздовж стіни стояв стос картонних коробок, на яких і справді було написано «макарони». Там само в коридорі прапорщик Шадурка, з-за плеча якого Аня всіляко намагалась допомогти мені очима, вислухав мою старанно підготовану брехню, після чого мовчки посунув у глибіню дому. Зачинивши двері, Аня захихотіла і притиснулася до мене. Я потягнувся до її вуст, але в домі почулися кроки, жалібне нявчання, і прапорщик, зі словами: «Лови мишей, блядушко», викинув у коридор кітну Мурку.

Розрахунок відбувся в понеділок у квартирі Аніної подруги з гімнастичної секції.

Однокласниця зустріла мене у привезеній з закордонних змагань смарагдовій сукенці з золотими блискавицями на рукавах і кишенях. Магнітофон заїдав і жував плівку. Тихенько лайнувшись, Аня востаннє клацнула перемикачем і повернулася до мене. «Ти хоч умієш?» – запитала вона, струсонувши світлим волоссям стриженої русалки. «Що?» – безглуздо відказав я. «Джиги-джиги», – засміялася вона, стягаючи сукенку через голову.

Під сукенкою на ній не було нічого, окрім двох трикутничків: більшого – сліпучо-білої незасмаглої шкіри – і меншого – густих руденьких кучериків.

Думаю, що, незважаючи на безцеремонну Аніну поміч, мене мусив спіткати повний провал, але вже згоряючи від сорому й ненависті до свого безпорадно простягнутого на канапі тіла, я інтуїтивно заплющився й увяв себе на полиці в лазні з лєнінградською безсоромницею Зінкою. Там, на тій полиці, все вдавалося автоматично, і я навіть відчув запах березових віників та мультість дощок під колінами. «Тільки не одразу, терпи, терпи...» – втішено шепотіла Аня, коли я вже не боявся розплющити очі, й вигнулася так, що родимки опинилися прямо перед моїми вустами. Я з легеньким острахом доторкнувся до них і ще встиг здивуватися, що ті плямки холодні, неначе віконне скло.

Коли ми одягалися, я по-чоловічому впевнено провів по них пальцями і нарешті поділився своїм географічним відкриттям. «Ти знаєш, вони схожі на Нову Зеландію». – «Ну, й насмішив, – відказала Аня й кивнула на виводок порцелянових слоників, за яким на серванті стояв будильник. – Змотуємося, бо Оленчина матуся може раніше

припертися». Випроводжаючи мене з помешкання, моя друга жінка попередила: «Мишко довідається – з-під землі дістане».

У вівторок на заняття я не пішов. Я хотів, аби сталося одне з двох: або нехай Аня щодня стягає переді мною су肯ку, або ж нехай її назавжди заберуть кудись у гімнастичну збірну СРСР у Москву.

У середу мати погнала мене до школи, де з'ясувалося, що Шадурка і справді поїхала на якісь змагання, і в усьому місті нашу таємницю тепер знали тільки два скелети, які з цієї причини викликали тепер у мене ледь не симпатію.

Повернулась Аня за кілька днів до початку зимових канікул. Її поява у класі вразила навіть тихого дебіла Діму Чикіна, якого не відсиляли до спецшколи тільки тому, що його батько був директором авторемзаводу. Аня, чого раніше ніколи з нею не траплялося, по черзі обходила усі столи й, цілковито ігноруючи дівчаток, з кожним із хлопців віталася на ім'я. «Привіт, Вова, – промовила вона таким байдужо-безбарвним голосом, що аж мені зробилося ніяково. – Привіт, Діма, я тобі жувачку привезла...» Цю дивну процедуру припинив прихід нашого фізика Юліана Людвіговича на прізвисько Кулон.

Далі події розгорталися надзвичайно швидко. Не встиг Кулон когось викликати, як Шадурка підняла руку. «Що ти хочеш, Аню?» – запитав фізик, абсолютно, як і ми, впевнений, що Аня може хотіти чого завгодно, але тільки не йти до дошки. «Юліане Людвіговичу, а я молекули бачу», – усміхнено повідомила дівчина. Кабінетом прошелестів сміх, який змінився настороженим мовчанням. «Сідай, Шадурко, це

не смішно», – сказав Кулон, і його рука з указкою поповзла по журнальній сторінці.

Аня сіла, та одразу ж знову піднесла руку, причому, неначе першокласниця, якій кортить отримати п'ятірку за виченого віршика, тягла її все вище й вище. Кулон підвів очі. «Що іще, Шадурко?» – «Юліане Людвіговичу, я вже й атоми бачу, – захлинаючись від радощів, заговорила Аня. – Чесне комсомольське. Ось, ось, літають...» Вона вибігла з-за столу у прохід і показувала пальцем у повітря.

«Нормально», – присвиснув хтось із «камчатки». Кулон обережно взяв Аню під руку й вивів з класу.

Аню лікували цілу зиму й весну: спершу в колишньому бернардинському кляшторі, де перед війною вибивали зізнання у Юльки, а в п'ятдесятих роках відчинили обласну божевільню, потім – десь у Підмосков'ї.

У десятому класі наша парочка скелетів знову побачила Аню. Вона ніколи ні з ким не розмовляла. Її не викликали відповідати і звільнили від випускних іспитів. Дівчина не їздила на збори та чемпіонати й помітно покруглішала. Поміж собою ми з жалем називали її Молекулою. Всі давно вже знали, що на останніх в Аніному житті змаганнях після пиятики її згвалтували тренери. Трьох чи чотирьох після того посадили.

Якщо Аня й надалі бачила молекули й атоми, то вирішила про це мовчати. Єдиним чоловіком, якому вона могла довірити свою таємницю, був Мишко Яжевич, бо він, хай як дивно, не покинув з нею зустрічатися і часом чекав її після уроків на лавці у шкільному саду. Їх разом з помаранчевим наметом бачили то на березі Двіни, то за Софійським

собором, то в залізничній лісопосадці, де за рік до цього знайшли викинутий з московського потяга поліетиленовий мішок з трупом нетутешньої жінки. Старші хлопці з нашого двору заздрісно казали, що Мишкові все владналось, наче королеві: трахає дурепу й голова ні про що не болить.

Приїхавши через рік з Мінська додому, я побачив Мишка Яжевича з молодою дружиною і дитячим возиком. Молекули в місті не було. Її батька-макаронника хотіли посадити за крадіжки, тож він продав свій дім і перебрався у Ставрополь. Разом з ним поїхала й Аня, яка перед тим працювала прибиральницею в перукарні «Конвалія», що навпроти теперішнього пам'ятника Францишкові Скорині.

Років за десять після тих подій Мишко Яжевич заснував кооператив, який виробляв жіночі пояси, і побудував собі на тихій заможній вулиці двоповерховий котедж. Ще років за десять мені розповіли, що якось увечері Мишко не повернувся додому, а вранці міліція повезла його дружину в ліс під Лепель. Упізнати Мишка у витягнутому зі спаленого «фольксвагена» обгорілому трупі вдалося лише за верхньою щелепою зі золотими зубами.

Й без того тяжкий похорон був потьмарений двома прикрими подіями. По-перше, фотографам ніяк не вдавалися знімки на жалобний портрет: після збільшення добрих, здавалося б, фотографій, обличчя неодмінно виходило чорним. Хтось було підрядився зробити портрета зі знімка на закордонному паспорті, та вийшло ще гірше: на місці очей проступили чорні кола, а на шиї – білий пасок на кшталт мотузка. Друга подія була ще жахливішою: коли готувались опустити труну, в могилу спробувала кинутися нікому не

відома п'яна жебрачка, що збирала на цвинтарі порожні пляшки.

У фіналі моєї історії Моем знову буде представлений тільки кігтястою пташиною лапою.

Я не запитаю в цієї, старшої за мене років на двадцять, істоти, чи пам'ятає вона Мишка. У мене не знайдеться великої купюри, щоб покласти у її засмальцьовану чоловічу кепку з образком святої Єфросинії. Та коли б смаглявим від бруду пальцям і заманулося зібгати мого долара в маленьку кульку, щоб її проковтнув птах, то грифи ж усе одне залишились у Веракрузі, а тут стрибали непідметеними сходами тільки ситі монастирські горобці.

1995 р.

РИБА ТА ІНШІ

Існує мільйон способів розпочати цю оповідь.

Я починаю її так.

Уявіть собі міський травневий ранок з ріденьким туманцем, що пахне черемшиною і хімічними сполуками. У білому цвітінні понад берегом ріки востаннє схлипує очманілий від усіх цих ароматів соловей. Поблизу його схованки над одноповерховими міщанськими будиночками кінця минулого сторіччя підіймається обшарпаний білий собор з іржавими куполами, а трохи далі – колишня кірха з червоної цегли. Ще дуже рано, і на прибережній вуличці можна угледіти хіба що хитливу постать невиспаного рибалки.

Колись цією вулицею пробігав з вудкою малий Францишк Скорина. Вмостившись на теплому, як черінь батьківської печі, камені, він плював на черв'яка або ж просто плював у воду, задумливо дивлячись через Двіну на монастир бернардинів, в якому монахи навчали його латині.

Колись десь тут-таки, перед виправою у великий світ по науку притискав до дерев'яних парканів дівчат безбородий юнак, якого пізніше з пошаною називатимуть Симеоном Полоцьким.

Зрештою, підліток у засмальцьованих штанях-дудочках та у світленькій майці з невиразним портретом Джона Леннона, який бредє в ранковій імлі пустельною вулицею з опущеними на ніч віконницями, не шукає зустрічі з тінями предків. Сьогоднішньої ночі він не заснув ані на мить з іншої причини.

Його рука, яка стискає ножику, вже тремтить від знемоги, а повіки прилипають до очей, наче мухи на жовту липучку в шкільній їдальні, де він одного разу з'їв, побившись об заклад, тридцять пончиків, запивши їх вісімнадцятьма склянками бридкого сірого киселю.

Змальовуючи цей ранковий образок, я пропустив одну вельми істотну деталь. Усе місто в цей час обклеєне афішами, які повідомляють, що завтра тут розпочинається чемпіонат СРСР. Хлопчак з ножиком стартував своїм хитромудрим маршрутом опівночі й, крадучися від об'яви до об'яви, обійшов уже майже всі вулиці. У кожному повідомленні про чемпіонат він акуратно вирізає по дві літери.

Копітка нічна праця притупила пильність, і хлопчак не зауважує, що його вже давно засікли. Він потрапив на око міліції ще біля пам'ятника Леніну, який тоді і в страшному сні не міг собі уявити, що станеться років так за двадцять із його носом.

Прочитавши першу відредаговану хлопчаком афішу, двоє міліціонерів багатозначно перезирнулися й дозволили

юному правопорушникові діяти далі. Вони були в доброму гуморі: у країні розгорталася боротьба з пияцтвом, і вчора ввечері начальник міськвідділу довірив їм почесну місію – відвезти «на розстріл» у задвінський ліс два десятки місцевих жлуктіїв. Міліціонери вирішили брати злочинця тоді, коли «розстріляні» добредуть до міста. Саме доти, за їхнім підрахунком, він мусив би впоратися з усіма об'явами.

Коли рибалки витягли першого сонного пічкара, а з того боку, де за рікою понад лісом стирчали труби місцевого гіганта нафтохімії, з'явився на мості безладний стрій «розстріляних» п'яндиг, саме в цю хвилю хлоп'як з перочинним ножиком безпорадно шарпнувся й повис на руках у міліціонерів біля останньої опрацьованої афіші. «Вкусиш, суко, – вріжу по нирках, – про всякий випадок незлостиво промовив сержант. – Все життя юшкою сцятимеш».

Через кілька годин в одній з міських шкіл було скликано загальні збори.

Герой минулої ночі сидів у першому ряді поруч з молодавою жінкою в мундирі. Це була добре знана в підлітковому середовищі інспекторка дитячої кімнати міліції Луїза Степанівна. Днями, коли вона виступала перед старшокласниками з лекцією про запобігання правопорушенням, дев'ятикласник Володя Попович підняв руку й запитав у неї, чи передається трипер через поцілунок, за що був негайно поставлений на міліцейський облік.

Теплі сонячні промені струмують на стенди наочної агітації, прикрашені пісними обличчями будівничих комунізму. Шеренгами піонерів і школярів літає туди й сюди новина: «Рибу пов'язали». За що – ніхто ще достеменно не знає.

Одні кажуть, ніби Риба – а саме з таким прізвиськом ходить по землі нічний лиходій – написав на пам'ятнику Ленінові коротке непристойне слово, інші готові присягнути, що це він минулого тижня повісив на тополі під вікнами директорського кабінету kota з прикріпленим до хвоста повідомленням «Он помогал партизанам». Сам Риба собі куняє. Його велика, стрижена «під канадку» голова падає на груди. З-під куртки визирає у залу перебитий на трафареті півнячий профіль Д. Леннона. «Хто це такий?» – спіймавши Рибу на сходах за вухо, якось запитав директор. «Леннон», – лаконічно відповів Риба. «Щось він на Володимира Ілліча не схожий», – засумнівався директор, але, маючи певну долю фантазії, можна було розгледіти у вицвілих обрисах не те що Леніна, а навіть і Мао Цзедуна, тож директор відпустив Рибине вухо на волю.

Тим часом педагогам вдається вгамувати залу, і у дверях з'являється директор школи Іванович.

У його батьків було інакше прізвище. Інакше прізвище носив донедавна й сам директор, але після останніх подій на Близькому Сході він написав куди слід заяву, що не хоче мати з агресивними єдинокровцями нічого спільного, навіть імені.

Той, хто розглядав заяву, милостиво дозволив Кіпервасерові стати Івановичем, але саме з іменем вийшла заминка. Можливо, вагомі люди, які накладали резолюції на такі заяви, просто з усього серця поважали старого Ізю, який ще недавно наливавав біля ринку пиво до щербатих кухлів і який у далекі двадцяті нарік сина Абрамом. А може, вони, ці вагомі люди, мудро собі розважили, що учорашнього

Кіпервассера небезпечно впускати до одного вольєра з іншими Івановичами, Івановими та Івановськими, а тому потрібно його, так би мовити, окільцювати, щоб потім у потрібний момент марно не вимахувати підсакою. Ось вам, мовляв, Іванович, але – Абрам.

Абрам Ізраїлевич іде проходом, тримаючись за серце, і на ходу кидає завучеві загадкові фрази: «Ну хоч би чемпіонат області, ну республіки... Але СРСР...»

Напившись якихось пігулок, директор виходить на сцену. Його інститутський ромбик на лацкані мишачого кольору піджачка від хвилювання аж перекосився. У руках Абрама Ізраїлевича скручений руркою чималий шматок паперу.

На високому директоровому лобі, який непомітно переходить у неосяжну лисину, застигли три глибокі зморшки, подібні до трьох чайок, які злітають увись точно одна над одною.

– Я не маю слів... – після трагічної довгої паузи починає директор.

Луїза Степанівна поправляє зачіску, торкає Рибу за рукав, і той безтямно кліпає очима, ніби витягнутий з дупла на сонце пугач.

– Слухай, зараза! – гучно шепоче інспекторка.

– Я не маю слів... – повторює Абрам Ізраїлевич.

Але слова у нього все ж таки знаходяться.

– Сьогодні вночі міліція заарештувала учня нашої школи Рибчинського, – грасуючи, каже директор. – Його узяли на місці злочину. Справа набуває політичного забарвлення.

Абрам Ізраїлевич піднімає таємничу паперову рурку до синього виголеного підборіддя і повільно розгортає її. Зала завмирає. Чайки на директоровому чолі журливо опускають крила.

– Ну й що тут такого? – чується в тиші здивований голосок примадонни шкільного драматичного гуртка Нінки Мороз.

Кілька наступних хвилин зала здригається від дикого реготу. Вчитель фізкультури Михайло Карпович Епштейн за вухо тягне до виходу Володю Поповича. У дверях виростає шкільний сторож Харитонович, який у сталінські часи працював шофером на «воронку» й, кажуть, якимось назавжди відвіз до НКВС власного батька.

На сцені здійснюється директор. Тепер він трохи нагадує бачених у телевізорі негрів-пікетників, які чогось там вимагають біля Білого дому. В руках у Абрама Ізраїлевича об'ява:

ЧЕМПИОНАТ СССР ПО АКАДЕМИЧЕСКОЙ ГРЕБЛЕ

На місці літер «Г» і «Р» в останньому слові – порожні віконця, крізь які визирає директоровий інститутський ромбик.

Примадонну Нінку, яка виконувала на шкільній сцені роль Уляни Громової, потім довго ще діставали запитанням, чи брала вона участь у чемпіонаті СРСР з цього самого академічного виду спорту. Можна лише здогадуватись, як

страждали, чуючи таке, її ніжно-рожеві вушка, прикрашені смарагдовими крапельками кульчиків.

Це саме вона, Нінка, була авторкою славетного виразу: «Я належатиму тільки своєму чоловікові».

Можливо, на Нінчине моральне обличчя наклало свій відбиток те, що вона доводилася донькою начальника міського відділу міліції. Тому самому, який вигадав «розстріли» п'яниць за Двіною.

Винахід був до геніального простим. Підібраних на вулицях і в парках жлуктіїв одразу сортували. Лежачих везли до витверезника, а ходячих збирали у внутрішньому міліцейському подвір'ї, поряд з клітками службових собак. До п'яниць виходив Нінчин батько.

— Що будемо робити, товаришу полковник? — киваючи на п'яний контингент, суворо запитував черговий відділу. — Може, собак спустимо?

Службові пси заходилися при цих словах жажливим гавкотом, а п'яндиги помітно тверезіли.

— Відставити собак!

На подвір'ї западало мовчання, в якому тихі, втомлені слова начальника міліції лунали, наче пістолетні постріли.

— Розстріляти усіх на х.., щоб не псували наше соціалістичне місто.

Після цього небораків запихали до машин, відвозили на десяток кілометрів від міста й «розстрілювали» на лісовій галявині з пістолетів холостими патронами. Міліція від'їздила, а «розстріляні», дехто навіть у мокрих штанях, всеньку ніч плентали шосейкою додому. Скаржитися на Мороза боялися, та все ж ця історія невідомо як впливла на світ,

і Нінчиного батька відправили навчатися до Москви, у міліцейську академію.

«Я належатиму тільки своєму чоловікові», – чув від Нінки кожен, хто наважувався навіть на цілком безневинні пропозиції. Одного разу, в десятому класі, я, натхненний її довгими смаглявими ніжками, які росли, здавалося, від самісіньких вух, і дивовижною оксамитно-брунатною родимою плямкою завбільшки з копійку на її лівій щоці, подолавши свою природну сором'язливість, підійшов до Нінки на перерві й з усмішкою закоханого блазня витиснув зі себе кілька страждених слів, щоб у відповідь так само почувти позбавлене навіть натяку на взаємність: «Я належатиму...» Можна подумати, що я пропонував їй віддатися мені просто на шкільній парті чи в гардеробі після занять, а не сходити на вечірній сеанс до кінотеатру «Космос», де я, згідно зі своїм відчайдушним планом, намірявся усього лиш покласти долоню на її нестерпно кругле коліно.

Пам'ятаю, моє юнацьке почуття було настільки вражене, що я пообіцяв господині чудових ніжок написати на стіні її дому «Тут живе Нінка, яка належатиме тільки своєму майбутньому чоловікові», а внизу додати: «Але це ми іще подивимось».

Такий самий меморіальний напис можна було зробити й на нашому мінському студентському гуртожиткові, бо там мешкала Віра Крапелька. Окрім акуратних конспектів, розкішної коси, яка опускалася нижче від того місця, де Вірина спина втрачала свою горду назву, і тьми-тьменної інших позитивних якостей, Віра також мала пунктика стосовно

того, кому вона належатиме, причому формулювання слово в слово повторювало Нінчине, що давало підстави їх обох підозрювати у плагіаті.

Що сталося з жіночим *credo* Ніни Мороз, я розповім трохи пізніше. А Віра Крапелька, завдяки ще одному мешканцеві нашого гуртожитку, потрапила до неофіційної історії рідного факультету.

Цього мешканця звали Юліком Канапацьким, і до четвертого курсу він під благотворним впливом сусідів по кімнаті зі старанного студента, який дивився на викладачів, роззявивши рота, перетворився на цілковиту собі протилежність і частенько, влаштувавшись в останньому ряді аудиторного амфітеатру, просто під час лекції висмоктував крізь соломинку пляшку чи й дві неколекційного вина.

У тій славетній кімнаті, де я програв свого лівого черевика, якого потім мусив викупувати за половину стипендії, верховодив Вітя Кішко.

Цілком навіть можливо, що був він нащадок могутнього роду білоруських магнатів Кішків, котрі свого часу славились як королівські кухмістри, гетьмани, дипломати й меценати. Вітя ж був щедро наділений іншими здібностями. Запропоноване кимось прізвисько – Магнат – так до нього й не причепилося. І причина, мабуть, ховалася не тільки в тім, що Вітя перекрутив фамільне прізвище на французький копил.

У той час у нас на історичному факультеті почав виходити самвидавський літературний альманах «Мілавіца». Один з майбутніх світил вітчизняної археології вмістив у першому числі вірша:

*Було безлюдним узбережжя Нілу,
І в піраміді не лягло ще ні цеглини,
Та існувало вже й тоді «чорнило»,
Яке тилось ще чарками малими.*

Це було сказано не про Кішка.

До копійки прогайдамачивши за кілька днів тогочасну тридцятирублеву стипендію, Вітя ще з день лежав у ліжку, дивився на запилюжену стелю з павутиною по кутках і за-таєно прислухався до своєї 90-кілограмової істоти. Та дедалі настирливіше вимагала їсти. Вітя спускав з ліжка ноги, одя-гав білу нейлонову сорочку, взувався в чорні лаковані чере-вики, в'язав на шию виграну в карти краватку і з голодним блиском в очах блукав гуртожитком, шукаючи сала. «Може бути й жовте», – примовляв нащадок магнатського роду.

У нашій кімнаті Вітю якось почастивали пелюсткою са-ла з відбитим на ній газетним фотознімком Брежнева. На-щадок королівських кухмістрів поклав сало з портретом на кусень хліба і, не зішкрібуючи генсека, з гідністю зжував його, але замість подякувати, пообіцяв, що наступного разу всіх нас закладе, й нам пришиють політику.

Взявши шефство над Канапацьким, Вітя Кішко виховав учня, який перевершив свого вчителя – коли не в чорних-них подвигах, де все ж існував паритет, то принаймні в кар-тах, бо Юлікові вдалося виграти в Кішка обидві пари його штанів. Відігравши одні, Вітя зачався в чеканні дня помсти.

Цей день прийшов разом з днем стипендії, коли Юлік повернувся близько опівночі до гуртожитку, виразно не добравши норми.

– Є бухнути? – запитав він у Віті Кішка.

– Та маємо, – наструнчившись, відповів той.

Юлік витяг із кишені зіжмакані гроші.

– Сховай сміття, – з гідністю, вартою його середньовічних предків, промовив Вітя й виставив свої умови: – Пробіжиш голяка до жіночого душу й назад – ставлю три фугаси.

– Не п...ш?

– Гадам буду! – Кішко ображено гримнув себе кулаком у груди.

Юлік не вагався, лише попросив дозволу прикритися рушником. Гуртожитківський рушник був ненабагато більший від фігового листка, прикритися ним можна було тільки з одного боку, і Вітя милостиво погодився. Канапацький, видно, розраховував на те, що було вже пізно й коридором другого поверху можна було промчати, не зустрівши нікого. Тож він скинув сорочку, штани й попросив Вітю показати вино. Той виставив на стіл три темно-зелені фугаси «Агдаму».

Юлік стягнув плавки і приміряв рушника, якого, щоб обкрутити довкола його могутніх клубів, треба було подовжити приблизно утричі.

– Зачекай, – спинив його Кішко у мить, коли Канапацький вже взявся був за клямку. – Ковтни для натхнення. – Він простягнув Юлікові один з фугасів.

Доки Юлік боровся з поліетиленовим корком і ковтав вино, підступний Вітя вихором пролетів по коридору, стукаючи в кожні двері й повідомляючи, що Канапацький зараз голяком побіжить до жіночого душу.

Коли Юлік, тримаючи перед собою рушника, ступив у коридор, той був повний. Підходили люди з інших поверхів. До честі Канапацького, він не розгубився. Набравши повні груди повітря, розправив плечі й із диким криком: «Ну, кенти, бля, тримайте мене!» – рвонув уперед.

А сталося так, що в жіночому душі, куди під улюлюкання глядачів з торпедною швидкістю мчав Юлік, милася саме згадана вище Віра Крапелька. Точніше, й не милася, а вже одягала на свої розпарені принади махрового халатика, щоб відчинити двері саме в той момент, коли до них на повній швидкості, загубивши дорогою рятівного рушника, підлітав любитель «Агдаму».

Наступної миті гуртожиток почув розпачливе Вірине верещання. Сказати Юлікові, що вона належатиме тільки своєму майбутньому чоловікові, дівчина вже не встигла: закотивши під лоба пожовклі від жаху очі, вона тихо зїхала по стіні на брудний лінолеум.

Дивно, але після нічного забігу Канапацького з гуртожитку не виселили. Його врятувала видана коханкою медсестрою довідка про те, що під час сесії він перевтомився і тимчасово зїхав з глузду.

І взагалі, забіг пішов Юлікові на користь. На останньому курсі він спромігся зменшити дозу й одружився з дочкою проректора політехнічного інституту. Внаслідок цього став аспірантом, щось там захистив і невдовзі постав перед нами в іпостасі респектабельного викладача наукового комунізму в тестевому вузі. Одного разу, коли сентиментальність вчергове занесла мене у стіни *alma mater*, в коридорі я зустрів Юліка в синьому, з іскрою, костюмі-трійці.

Поглянувши на його шкіряний дипломат на замочках із шифром, я мимоволі відзначив, що туди можна легко сховати фугасів шість «Агдаму». Моє безневинне запитання стосовно того, коли, згідно з науковими дослідженнями, ми збудуємо світле майбутнє людства, Юлікові настільки не сподобалося, що я мусив сформулювати наступне: чи пробіг би він у чому мати народила нашим п'ятим істафківським поверхом від чоловічої до жіночої вбиральні за ящик коньяку.

– Пішов ти на х... – притишено відрізав викладач наукового комунізму.

Тепер мені здається, що забіг голяка до жіночого душу – необхідний етап у кар'єрі кожного викладача наукового комунізму. Такі подвиги дарма не минаються.

Треба сказати, що життя в Канапацького після його зустрічі з розпареною Вірою Крапелькою склалося набагато вдаліше, аніж доля Юлікового сусіда по кімнаті Артура Завалішина після randevу з викладачкою історії середньовіччя Русаковою.

Якось у зимову сесію Артурчик складав їй залік одним з останніх. Молода доцентка подивилася на рослого блондина зі значком першорозрядника на куртці, потім замислено позирнула у вікно, за яким гуснули бузкові сутінки, і, розписавшись у заліковці, попросила студента провести її додому, позаяк вона мешкала в погано освітленому мікрорайоні.

У погано освітленому мікрорайоні нещодавно розлучена доцентка взяла Артурчика за руку і не відпускала вже до самих дверей квартири, за якими перед студентом

виник спершу коньяк, а потім і сама викладачка – вже в чомусь ефірно-прозорому.

Другий акт здачі заліку пройшов настільки успішно, що Завалішин почав цілими днями не з'являтися у гуртожитку, носити моднячі сорочки й палити *Marlboro*. На всі запитання він, як і було йому наказано, відповідав, що перебуває на спортивних зборах. Однак щасливий учасник зборів, у якого вже ніколи не мало б виникнути проблем з вивченням історії середньовіччя, на жаль, не зберіг свого щастя. Він якось напився, похвалився друзям спортивними досягненнями й почав дозволяти собі вирази на кшталт: «Піду свою стареньку трахну».

Заздрісники й злостивці зробили свою справу. На екзамені в доцента Русакової Артурчик відхопив таку несподівану двійку, що так і не спромігся перескласти курс ані своїй «старенькій», ні комісії, й тому опинився спершу на заочному відділенні, а потім і взагалі кудись здимів.

Нещодавно один наш колишній однокурсник нібито впізнав Завалішина у верховоді рекетирів, котрі відбирали долари у співвітчизників потойбіч польського кордону. Якщо це і справді був колишній фахівець з історії середньовіччя, то на своїй слизькій стежині він має не одну нагоду зустрітися з підполковником білоруської міліції Віктором Кішком, який, за чутками, свою другу зірку отримав за успішну боротьбу з тими, що наприкінці вісімдесятих розмахували на площах біло-червоно-білими стягами і заперечували науку, яку викладав Алік Канапацький.

Віра Крапелька, згідно з одними чутками, вийшла після університету заміж за мадагаскарського князя, а згідно

з іншими – за лепельського сільгосптехніка. Будемо сподіватися, що в кожному разі – чи то в мадагаскарському гамаку з матрацом зі страусового пуху, дивлячись у темне, ніби дьоготь, південне небо з чужими сузір'ями; чи то на мульткому лепельському ліжку виробництва спільного білорусько-ізраїльського підприємства з прогресивною назвою «Погоня», з якого видно тільки низьку стелю стандартної панельної квартири, – Віра належить виключно своєму чоловікові. Можливо, при цьому вона ностальгійно пригадає майбутнього (і вже минулого) викладача наукового комунізму Юліка Канапацького, котрий одного разу, як геній чистої краси, виник перед нею на порозі вбогого, оздобленого арабесками цвілі гуртожитківського душу. Можливо, саме цей спомин у темряві задушливої мадагаскарської ночі найміцніше поєднує Віру з далекою холодною батьківщиною.

Звістки про Ніну Мороз вірогідніші. Вона стала дружиною офіцера-танкіста, якого закинули виконувати інтернаціональний обов'язок до Афганістану.

Про чоловіка мені розповіла сама Ніна, коли ми зустрілися з нею в місті нашого дитинства і зайшли до кав'ярні «Бусли». Я довідався, що чоловік уже двічі приїздив у відпустку і привіз цілий склад афганських кожушків-дублянок та японської апаратури, і що їй видається, ніби він колеться наркотиками, спить з афганками марксистської орієнтації і хоче її, Ніну, покинути, а може, просто хоче загинути – підірватися після каральної акції на міні чи пірнути в туманну гірську улоговину на підбитому гелікоптері.

Після кав'ярні ми послухали привезений з Афгану магнітофон, і якось саме собою сталося те, що не вдалося мені

колись у кінотеатрі «Космос». Моя рука опинилася на теплому і ще не постарілому, на відміну від обличчя, Нінчиному коліні й легенько слизнула вгору.

— Я хочу на підлозі, — сказала, дивлячись кудись убік, Ніна.

Ми кохалися на м'якому, певно, так само трофейному ворсистому килимі під зеленим торшером. Її велика родимка на лівій щоці кололася трьома підстриженими волосинками, її руки й ноги вміло обіймали мене, а уста шепотіли незаслужені мною слова ніжності. До зеленого кола торшерного світла підійшов і спокійно дивився на нас персидський кіт, а мій погляд знову й знову натикався на залишені танкістом після відпустки криві кинджали, і я не міг позбутися думки, що саме такими кинджалами добивали десь під Гератом мого найкращого шкільного товариша Юрка.

Від того вечора, коли нам з Ніною світив зелений торшер, залишалося ще зо два роки до того часу, коли скасували науку Юліка Канапацького, а вождеві трудящих, який стояв біля нашої школи, хтось відбив носа. Риба ніякого стосунку до цього вже не мав, бо працював партійним секретарем у закритому казахстанському місті, звідки щось запускали, і гірко жалкував за своє ідеологічно грішне дитинство, через що не міг йти угору швидше, ніж у нього виходило.

Щодо носа Володимира Ілліча, то йому зліпили і прикріпили нового, проте в зимові морози він сам собою знову відпав, що надало злим язикам нагоду пригадати про бридку вождеву хворобу. Врешті міські власті утворили комісію,

і та видала довідку про низьку естетичну вартісність монумента. В акті експертизи фігурувала прикметна фраза: «У пам'ятника утрачен нос».

Одним словом, від Володимира Ілліча, як за тридцять років до того від Йосифа Віссаріоновича, котрий стояв по інший бік школи, залишився тільки порожній постамент.

1995 р.

ПРОРОЦТВА РОЗИ ГЕРЦИКОВИЧ

Це, звісно, патологія, та мушу вам зізнатися, що, провівши ревізію у своїх спогадах, я остаточно переконався: ні у дитинстві, ні потім я, за гамбурзьким рахунком, не позаздрив жодній людині.

У третьому класі я був опанований мрією поселитися з однокласницею Віруською на власному атолі в тропічних широтах, та чомусь ні крихти не заздрих американським мільярдерам, які могли собі дозволити купити десь в Індійському океані цілий архіпелаг. З дитинства маючи схильність до фаталізму, я хворобливо не заздрих хлопцям, котрі «ходили» з красивішими за моїх дівчатами. Я (що взагалі непростимо) жодного разу – які б шедеври вони не створили – не відчув заздрості до колег-літераторів.

Але шкодувати мене за обділеність одним із найміцніших, найдивовижніших і найбарвистіших людських

почуттів ви не поспішайте. Що таке заздрість, я знаю не гірше, а може, і краще за найзавзятіших заздрісників. Їхні емоції скеровувалися на собі подібних, мій же діапазон був незрівнянно ширшим: об'єктами заздрості мені служили речі, рослини, стихії...

Я заздрих першому на нашій вулиці телевізоріві й із радістю перетворився б на незграбний і, з сьогоднішнього погляду, убогий чорно-білий «Нёман», навколо якого збиралося вечорами народу стільки само, як і в малому залі кінотеатру «Батьківщина». Іще раніше я відчував пекучу заздрість до сомів, які жили у Двіні таким недосяжно цікавим і таємничим життям, що проти нього моє суходільне існування здавалося суцільною недоречністю. Я не відмовився б перетворитися на автомобіль, або на першу подаровану мені книжку «Русские богатыри», або на теплий шкіряний фотель у батьковому службовому кабінеті. Кожна з цих заздростей мала свою історію, варту новели, а може, й цілої повісті.

Однак нікому й нічому я не заздрих так, як собаці. Точніше – сучці.

Її звали Лайка. Вона, якщо хтось пам'ятає, була першим радянським космонавтом.

Лайку запустили восени, коли в нашому саду опадали останні антонівки, майже такі самі солодкі, як пепінки, а в сусідки Хведорівни, яка жила через город від нас, наливалися гіркуватим солодом калинові грона. Калина і три молоді вишні позначали початок сусідчиних володінь; плоту поміж городами не ставили, і коли Хведорівна спускала з ланцюга рябого кунделя Дуная, той міг увяляти себе господарем величезного обширу.

Правда, він, цей обшир, миттєво мізернів перед тим, яким володіла хвостата космонавтка.

Задерши голову, я стояв на осінньому холоді й намагався розгледіти у просвітах між хмар космічну будку з великими, вже знайомими мені літерами: СССР. У тій будці летіла до болю рідна і близька істота.

О, як мені хотілося хоча б на день опинитися у її шкурі, аби так само мчати над Землею, натискати лапами кнопки управління, радісно гавкати на зорі й досхочу їсти з консервних бляшанок кільки в томаті, якими – я був у цьому переконаний – Лайку щедро забезпечили до кінця космічної експедиції.

«Марш до хати! Досить яблука пасти!» – гукала мама.

Авторство другої фрази належало не мамі, а моїй бабусі Авгінії, яка жила в придніпровському селі під Шкловом, куди мене відвозили у травні на всі канікули.

Улітку пасти яблука було приємніше. Я лягав біля стодоли на розтрушене шурхотливе сіно, мені під бік підмощувався кіт (бабуся ніколи не давала своїм котам імен, називаючи їх просто Котами чи Кицями), й ми годинами дивились на пухнасті білі, неначе безліч кульбабiniх голівок, яблука. З-за куштів агрусу й порічок медово пахла конюшина, голова, чи то нагріте сонцем сіно під нею приємно пливло кудись у просторі, безіменному котові снилися смачні товсті миші, і він щасливо муркотів, раз по раз посмикуючи обрубаним за надмірну шкідливість хвостом... Дрімота підкрадалася й до мене, але я боляче щипав себе за литку, боячись, що саме тоді, як я на мить засну, на одній з таких м'яких, наче збитта перина, хмарин і пропливе над бабусиною стодолю Бог.

Бабуся Авгінія встигла вже не тільки напівлегально охрестити мене в Кописицькій церкві, а й розучити зі мною «Отче наш». Я знав, що «Отче наш» – це і є Бог, а «на небесі» – означає «на небі».

Тлумачити, що таке «іже еси», бабуся, сподіваючись на онукову тямущість, вважала зайвим. виправдовуючи її надії, я й хотів підстерегти, чим там «Отче наш» харчується. Може, кільками в томаті й картоплею в мундирах?

Чудово пам'ятаю, що заздрість до Бога – нехай він собі й харчувався виключно моїми улюбленими міськими стравами – у моїй маленькій душі навіть не ночувала. Коли я ще й не розумів, то вже відчував, що долі в нас із Богом – цілковито різні. Він був дуже вже старим і мусив, незважаючи на добре харчування, невдовзі померти, а мене переповняв кураж невмирущості. Він був великий начальник, а я ніяким начальником робитися ніколи не збирався. Окрім усього іншого, я страшенно боявся височини й мав слабкий вестибулярний апарат: вистачало двох кіл на каруселі, щоб рот мій наповнювався бридкою солодкою слиною і мене починало нудити.

Тоді, восени, шукаючи в небі космічної будки, яку різні мудрагелі називали біологічним штучним супутником Землі, про свій вестибулярний недолік я зовсім забув, бо, мабуть, підсвідомо був переконаний, що, перевтілившись у собаку, миттю позбудуся й усіх людських вад.

Доки Лайка літала, а я пас серед хмар свої яблука, на землі розпочиналися різні пов'язані з космосом події.

У нас першим безпосереднім наслідком Лайчиного польоту стала загибель Дуная.

Посаджений до вкраденої на пивзаводі порожньої бочки, сусідчин собака вирушив у космос зі старої червоної водогінної башти на березі Полоті.

На останньому земному притулку космонавта №2 було так само написано «СССР» і ще кілька коротких, часто бачених на сценах і площах слів, сенс яких у ті часи залишався для мене загадкою.

Трагічне Дунаєве приземлення, мушу сказати, викликало в мене більше втіхи, ніж смутку. Річ не у тім, що я від народження був хлопчиком недобрим і злостивим. Просто за місяць до того Хведорівнин кундель зжер на підвечірок мого привезеного зі села зайця Колю, який пару тижнів встиг порозкошувати у скриньці з-під яблук, а потім утік і три дні дихав свободою, гризучи на городі моркву й капусту.

Запуск Дуная здійснювали Ілько Шеф і Вітя Бундель. Вони вже ходили до школи, і в них прокидалися таланти, які пізніше допровадять обох до в'язниці. Вітя пограбує в Лепелі квартиру й отримає свій перший термін у десятому класі, а Ілько сяде за щось вже в Ізраїлі, куди від'їде з батьками і зі своєю прикметною мусульманською кликухою – Мустафа.

Цей Ілько Шеф навчить мене віршика, через який я вперше збагну силу поетичного слова.

Того вечора батько приведе на вечерю перевіряльника з області, й за столом, щоб похвалитися сином, мама попросить почитати чужому дядькові що-небудь напам'ять. Я виставлю одну ніжку наперед, закладу руки за спину і гучно й виразно продекламую:

*Вот к чему пришла наука:
В космосе летает сука,
Прославляя до небес
Мать твою капэээс.*

Батько зміниться на виду і, не спускаючи з гостя очей, витягне з формених прокурорських штанів довгого паска. Але дядько лише зарегоче, порадить мені не читати цього віршика в дитячому садку й остаточно зніме напругу, підливши до чарок.

Забігаючи наперед, зауважу, що успіхи СССР у дослідженні космосу будуть у моєму житті й надалі пов'язані з поетичною творчістю – чи народною, чи й власною.

Після польоту Терешкової на дошці в нашому класі з'явиться новий твір невідомого автора. Великими літерами й без помилок хтось вивів крейдою чотири достатньо професійних рядки:

*Валентине Терешковой
За полет космический
Подарил Хрущев Никита
...автоматический.*

Якого подарунка припас космонавтці Хрущов, було, звісно, написано дослівно.

Цього віршика батько знайшов у моєму скінченому зошиті з арифметики. Ми носили тоді прив'язані до портфелів торбинки з чорнильницями-каламарями й писали дерев'яними ручками з металевими перами. Ці пера вічно

заїдали, плювалися і пирскали, тому старанно переписаний твір на космічну тематику оздоблювало пів дюжини ляпок.

Історичні джерела свідчать, що за часів Великого Князівства Литовського прикордонна сторожа батьківщини наших предків, аби закріпити у пам'яті громадян точну лінію кордону, практикувала досить ефективний метод. Місцевих підлітків з усією щирістю сікли різками саме на межі держави. Як після тієї езекуції у свідомості до скону залишалися «сфотографовані» під різками межові камені й дерева, так після важкої батькової руки з попругою в мені назавжди закарбувалася сторінка з поганим словом і подібною до незнамого космічного сузір'я чередою ляпок.

Мій власний віршик, складений з нагоди кружляння навкруг земної кулі першого тримісного корабля «Восток», вирізнявся первісною ідеологічною і лексичною цнотливістю. Але про це трохи пізніше. Повернімося в осінь, над якою лунало відлуння гавкоту знаменитої радянської сучки.

Серед тих, кого її політ вразив якнайглибше, я передусім пригадую іще одну нашу сусідку – Розу Соломонівну Герцикович, яка часто заходила до моєї мами поскаржитися, що її невістка, жінка її сина Фіми «погулює», і яка вперто кликала мене не Вовою, а Бобом.

Тепер буквально з неба впала нова тема.

Товста, як дві чи навіть дві з половиною мами, тітка Роза Герцикович не любила розмовляти стоячи й велично опускалася на нашу зелену канапу, яка під раптовим тягарем угиналася і жалібно стогнала, зовсім як живе створіння.

Влаштувавшись зручніше, Фіміна мати починала розповідати неймовірні речі. Вона чула, що невдовзі в космос запустять супутника з мухами, комарами, тарганями і блощицями. На це мама зазначала, що тарганів і блощиць у нас, дякувати Богові, немає. Пустивши нетактовне зауваження повз вуха, тітка Роза Герцикович продовжувала розробляти космічні родовища. Згідно з її словами, услід за комашнею в міжпланетний простір стартане супутник з котами, потім, як вона казала, «зафугують» козу.

Я несміло цікавився про акваріумних рибок. «Вода розплюскається», – відмахувалася сусідка й після кози пророчила політ корові.

В її словах я відчував певні суперечності, бо – якщо виводити на орбіту всіх по черзі – тоді починати слід було не з Лайки, а справді з мух чи навіть і з мікробів. Але сусідку такі тонкощі нітрохи не бентежили, і вона пророкувала, що услід за коровами в космос почнуть «фугувати» карних злочинців.

Тітка Роза не знала, що за кілька років її Фіма одного нещасливого вечора застане дружину з коханцем і заріже невірницю кухонним ножом, а тому, не стримуючи своєї фантазії, стверджувала, що над кримінальниками в космосі ставитимуть різноманітні експерименти: годуватимуть самою кукурудзою чи самим часником з цукром, з'ясовуватимуть, скільки днів людина витримає без їжі та скільки без води; алкашів нібито триматимуть на самій горілці, а гвалтівників підвішуватимуть у космічних кораблях за яйця.

Понура сусідчина уява широко розгортала крила, і наступного дня, на додаток до попередніх жахів, ми довіду-

валися, що космічні кораблі з кримінальниками на борту стануть мішенями для радянських льотчиків, або що вона, тітка Роза Герцикович, напише куди слід, аби до кримінальників для якихось незрозумілих мені досліджень запустили її невістку.

На жаль чи на щастя, натхненні пророцтва Фіміної матері не справдилися. Услід за Лайкою в космос полетіли не мухи чи кози, а Білка зі Стрілкою. Котів, корів і злочинців так само оминули й на орбіту одразу закинули просто чоловіка.

Одного дня на деяких будинках нашої тихої вулиці поміняли таблички з назвою. Тепер і наш дім, і школа, де я вчився, стояли, як сказала вчителька, на вулиці першого радянського космонавта, і тому ми мусили пишатися й бути гідними.

Може, саме з тієї причини, що вирізаний з журналу «Огонёк» Лайчин фотопортрет, як і раніш, висів у мене над ліжком, несправедливість учительчиних слів сприймалась особливо загострено. Я отримав перший урок офіційної брехні. Всі чудово знали, що першим космонавтом була Лайка.

(Оскільки контрапунктом у нас йде тема заздрості, зауважу, що, думаючи про Юрія Гагаріна, я знову не знаходив у душі ані дрібочки згаданого почуття. З тієї самої причини я відчував глибоку людську симпатію до тітки Розі Герцикович. Її оповіді, присвячені космонавтиці, незаперечно свідчили, що сусідка так само ні разу не позаздрила захмарному героєві й ніколи не побажала його долі своєму улюбленцеві Фімі.)

Улітку в мене з'явилися додаткові аргументи: від свого двоюрідного діда, а маминого рідного дядька Гриця я довідався, що Гагарін не був першим космонавтом і серед людей.

Попереднього разу дід Грицько відвідував рідне село, коли ще не був мені жодним дідом, бо мене ще не існувало на світі, й мій тато жив не з мамою, а зі своєю першою дружиною, яка тоді ще не захворіла на невиліковні сухоти. Дорослі казали, що дід Грицько «засекречений», і, щоб переконатися в цьому, досить було побачити посилки, які він надсилав нам з Москви перед кожним Новим роком. Ум'явши ту товстелезну червону рибину з веселковим переливом на перерізі, я цілий місяць не згадував про кільок, а чудові родзинки в першокласному шоколаді поруч із обсипаними цукром крамничними «подушечками» були мов привітання з іншої планети, яка у своєму розвитку випередила нашу не на сторіччя, а назавжди.

Дід Грицько був абсолютно лисий, і я любив потайки розглядати його ущерть вкриту синіми, червоними й зеленими прожилками кавуноподібну голову, яка сильно скидалася на глобус. Свояки стверджували, нібито про свою московську працю дід не скаже ані слова навіть на якомусь Страшному суді. У пам'ять врзалося, як суворо зиркнув він на мою тітку, а свою племінницю Ольгу, коли та, почувши по радіо популярну тоді обіцянку наздогнати й перегнати Америку, підтвердила, що так, наздоженемо, бо ж босим бігти легше. Одначе я добре запам'ятав і те, як перед бабусею Авгінією дід одного разу трішки розсекретився, повідомивши, що має справи з небесною канцелярією.

Другим разом дід розсекретився переді мною, коли, прослухавши радіопередачу про Гагаріна, раптом хапонував без закусі склянку двічі перегнаної бабусиної самогонки і притишено проказав – точніше, не проказав, а схлипнув: «Ех, Вовка, скільки хлопців до Гагаріна на запусках попалили...» І далі ще декілька слів, яких мене вчили ніколи не казати.

Я пережив мить, яку називають моментом істини. Моїй дитячій душі відкрилося, що сльози на дідові, так само лисі, майже без вій, очі навернулися не від могутнього бабусиноного самогону, а від того, що дід не тільки знав тих «хлопців», а й сам – страшно подумати – палив їх...

Злякавшись своєї відвертості, дід Грицько попросив мене забути почуте, інакше його можуть вигнати з роботи, а то й посадити у в'язницю. Я хотів і надалі отримувати перед Новим роком московські посилки, а тому дав «чесне жовтеньцьке» і підкріпив його тим, що перехрестився, як вчила мене бабуся, на образ Миколи-чудотворця.

Посилки з лагоминками приходили ще років зо п'ять. Повернувшись із дідового похорону в село, тітка Ольга повідомила, що на поминки звідкись привезли два автобуси генералів.

Ні тоді, ні пізніше, коли літали Биковський з Терешковою, і тітка Роза Герцикович, розповідаючи, що їх запустили задля космічного розмноження, передрікала обов'язкове народження потвор, я так і не відчув жодної охоти хоч би на мить зробитися космонавтом. Проте, піддавшись масовому психозові, після польоту першого багатомісного корабля, написав свій перший віршований твір:

*Мчитья тройка, мчитья быстро
В корабле «Восход»,
И ведёт его уверенно
Капитан вперёд,
Там инженер-полковник,
Врач, учёный,
Отчизны верные сыны.
Вокруг земного шара
Вперёд летят они.*

Потім я довідаюся, що ціла когорта відомих закордонних політиків, серед яких був і один американський президент, взагалі не вірила у реальність деяких космічних кораблів із серії «Восход», сприймаючи їх як звичайну ідеологічну туфту.

Невдовзі після завершення польоту трипілотного «Восхода» Фіма Герцикович і зарізав свою жінку. Певно, через переживання біологічний механізм, від якого залежала повнота тітки Рози, почав нарощувати її кілограми з катастрофічною швидкістю. З таким самим ефектом, як вона, на нашу нещасну канапу міг, мабуть, сісти сам привокзальний залізний Ленін. Коротко кажучи, канапі, попри колосальні успіхи СРСР в освоєнні космосу, настав кінець, а на нову батькам бракувало грошей.

Коли під час випробування крупновантажного корабля «Союз» загинув космонавт Комаров, тітка Роза Герцикович до нас уже не завітала. Вона не читала історика Фернана Броделя, який колись сформулював свій знаменитий постулат, згідно з яким «коли євреї приїздять до певної країни,

то це означає, що життя там іде добре чи піде краще, а коли від'їздять – що життя йде погано або зміниться на гірше». Фіміна мати просто дочекалася сина з тюрми і виїхала з ним до Ізраїлю.

Моїй тітці Ользі, тій самій, яка колись афористично висловилася стосовно нашого бігу наввипередки з Америкою, не було куди виїздити, і вона хоч-не-хоч мусила зайняти якесь місце у всесоюзних багатомісячних розмовах про долю космонавта Комарова.

Ходили чутки, ніби командир «Союзу» не загинув при посадці, а лише покалічився. Одні знали людей, які на власні очі бачили, як Комаров приземлився на полі під Новосибірськом, вибрався з кабіни й попросив пива. Інші божилися, що чули про те саме по «ворожих голосах»...

Я був певен, що така масштабна подія не омине на її історичній батьківщині й носійку стародавнього і славного прізвища Герцикович.

Мені уявлялися смагляві мешканці бетлеємських передмість (зрештою, дуже подібні до наших недавніх сусідів), які чують з масних тітчиних вуст, що коли Комаров і вцілів, то його все одно спіймають і вб'ють або, у найліпшому разі, назавжди кудись запроторять, аби ніхто не подумав, що радянські газети, радіо й телебачення збрехали радянському народові.

Позиція тітки Ольги у всій цій історії відзначалася іще більшою безкомпромісністю. Іконописно підібгавши вуста, мамина сестра сказала, що Бог нарешті взявся карати літунів, які без його дозволу нарабили у небі дірок і зіпсували погоду й життя взагалі. Зроблю примітку: з тіткою була

солідарна більшість жінок з її шкловського села Кописиця, яке квітло під сонцем колгоспного ладу за три кілометри від тоді ще нікому не відомої Александрії, мешканці якої гнали не гіршу за кописицьку самогонку й не підозрювали, що за чверть століття один їхній землячок розпочне всенародне змагання з якимось страшним закордонним Натом.

Ні, нікому з них – ні колишньому александрійцеві, ні першому космонавтові-білорусові Климукові, ні другому, Ковальонку, в якого у дебютному польоті щось не витанцювалося, і назавтра ж з хати його матері забрали привезеного напередодні телевізора – я, хоч ви мене вбийте, не заздри.

Коли яка крапля заздрості й отруїла мою істоту, то до зовсім ненашого космонавта Ніла Армстронга. Ось у нього був справжній політ.

Це, знаєте, наче увивається навколо неймовірної красуні безліч зальотників, цілують ручки, підносять дарунки, хтось і за бочок ущипне, але не більше, а потім з'являється той, хто проводить з нею ніч і залишається першовідкривачем.

І жевріє на денці душі моєї мрія – відшукати, коли знову потраплю до Америки, старого Ніла й запитати, що ж він там таке на Місяці, в тім Морі Спокою побачив чи відчув, що, кажуть, зав'язав із космосом і навіть заховався від людей та й живе самітником.

Розумію, що мої шанси отримати відповідь близькі до нуля. Та мені подобається думати, що – якби жива ще була бабуся Авгінія – старий Ніл міг би замість їхнього

розбавленого віскі хапонути зі мною чистого, як дитяча
сльоза, перегону і, як колись мій дід Грицько, розколотися
та й послати всю цю космонавтику на...

1997 р.

ВОВА ЦИМЕРМАН

Благословен, хто має на світі дім, у якому промовив перше слово, навчився ходити під стіл, а потім дотупцяв до ґанку, гримнувся об нього і, рюмсаючи від страху та болю, поповз на збитих колінах назад.

Те місце, де стояв колись наш дерев'яний полоцький дім, вже давно зайняте приземкуватим бетонним кубиком Палацу культури Полоцького заводу скловолокна. Часом я заходжу до ненависної мені споруди, блукаю її пустими коридорами й намагаюсь уявити, що де містилося у ті роки, коли полетів у космос Юрій Гагарін і нашу вулицю назвали його іменем.

Сам дім був, здається, там, де сьогодні гардероб, «шпаківня» стояла прямо на місці теперішньої вбиральні, а під підлогою глядацької зали, можливо, вціліла жменя попелу з того, розкладеного під моєю улюбленою пепінкою вогнища, на якому ми якось спалили, попередньо виколовши

йому очі, портрет Йосифа Віссаріоновича Сталіна. Тоді мені було дев'ять років, а Вові Цимерманові, котрий разом з нами брав участь у каральній акції, – на півтора року менше, але цей рослий головатий хлопчик зі схожими на два м'ячки рожевими щічками міг легко подужати кожного з нас.

Статистика свідчить, що 1885 року з кожної сотні мешканців Полоцька євреями було шістдесят шість осіб, а на початку ХХ сторіччя – рівно половина. У роки мого дитинства загальне співвідношення вже, мабуть, відчутно змінилося, але нашого району це нітрохи не стосувалося. Довкола нас мешкали Шефи й Гофеншефери, Лівшиці та Епштейни, Рафаїловичі, Срулевичі й Герциковичі, трохи далі – Берманти, Бернштейни, Каці, Кацмани і Кацнельсо-ни. Завдяки пізнішим історичним пошукам, мені вдалося спостерегти, що деякі представники цих славних фамілій вперто зберігали вірність професіям предків. Обоє дорослі Срулевичі, наприклад, працювали у міській друкарні – щоправда, були вони не господарями, як їхній дід, а всього лиш метранпажами з вічно чорними від олова й фарби пальцями. Бермант і Бернштейн, так само, як і їхні рідні перед «великим Жовтнем», їли свій хліб з фотографії.

Чим займалися сто років тому Герциковичі, я не довідався, однак син старого Залмана Айзік, який працював завучем нашої школи, мав безперечні заслуги в боротьбі з шикарною зачіскою майбутнього білоруського літератора Вінця Мудрова, а племінник Айзіка Залмановича Аркаша Кацман керував популярною пізніше секцією аеробіки. Після закінчення загального заняття він зазвичай просив залишитись у затишній спортивній залі одну

зі своїх вихованок, аби ще з пів години позайматися індивідуально, а потім приходив я, ми різалися в пінг-понг, і я пропонував Аркаші трохи відредагувати назву секції, додавши перед «б» літеру «ё». Граючи зі мною прощальну партію напередодні свого від'їзду до Лос-Анджелеса, Аркаша Кацман вимовив сакраментальну фразу: «Не пойму я никак, Володя, почему ты вырос среди евреев, а никак приличную квартиру не получишь».

Але це сталося через багато років після дитинства, а у той щасливий час, живучи серед сусідів, яких суцільно звали Хаїмами, Абрамами, Ізраїлями та Мойшами, я від душі дивувався, що у мого тата таке нетутешнє ім'я – Олексій.

Дім моїх батьків на вулиці першого космонавта оточували будинки різних установ, де після шостої залишалися тільки сторожі та вахтери, а тому ввечері в нас було порожньо й тихо. Зате за нашим садом починалися аж три густо населені вулиці з порядковими номерами під загальною назвою Робітничка. Щоб там жили хоч які-небудь робітники, я не пригадую. Там жили євреї, і ті вулиці, принаймні старша частина їхнього населення, розмовляли на їдиш.

У теплі літні надвечір'я господарі виходили з дерев'яних будиночків, вмощувалися на лавках біля садочків, у яких росли бузок, «розбите серце» та жовті жоржини, й поважно гомоніли незрозумілою мені мовою. На розбитих вулицях, де авта з'являлися тільки коли хтось помирав, ходили кози й кури, бігали непородисті коти та собаки різної масті, а ми з єврейськими дітьми гралися в «пекаря» та в «калімба-ба».

Товста, як паляниця, тітка Роза Соломонівна любила по-частувати нас агрусом або малиною. На свята з її пухких пальців можна було отримати шматок єврейського медового пряника з екзотичною назвою «тейгелех». Тітка Роза працювала касиркою на атракціонах у парку біля Двіни і своїм людям відповідала по-своєму: «Драйсік копікес білет». З мене грошей вона ніколи не брала. З часом я, здається, зрозумів причину такої добродійності: мій тато був прокурором, а її син Фіма тягнув строк за те, що зарізав жінку. Цей злочин уявлявся мені безкінечно загадковим, бо саме майбутній злочинець дав мені почитати «Маленького принца» і ще багато цікавих книжок.

Строк Фіма отримав невеликий, бо вчинив смертовбивство, як казали дорослі, «на почве ревности». Моя дитяча спроба дізнатися, що ж це за «почва», закінчилася нічим. Ну й що з того, що він застав жінку з іншим? – розмірковував я над почутим поясненням, інтуїтивно підозрюючи, що з цієї причини можна перерізати занадто багато жінок. До того ж було зовсім незрозуміло, навіщо було – коли вже застав її з іншим – різати саме її, а не того іншого.

Звісно ж, наші сусіди-євреї не тільки продавали квитки в парку культури й відпочинку та різали жінок. Царський генерал Михайло Без-Корнілович, який видав 1855 року книжку «Исторические сведения о примечательнейших местах в Белоруссии», писав про полоцьких і взагалі придвінських євреїв таке: «Предприимчивы, любопытны, проникательны. Заранее рассчитают барыши, какие может доставить предпринимаемая операция, исчислят расходы и тогда только возьмуться за дело. Избегают утомительных

работ: между ними найдёте много портных, сапожников, шапошников, стекольщиков, лудильщиков, жестянщиков, резчиков печатей, золотых и серебряных дел мастеров; редко встретите кузнеца, плотника, пильщика. В веретверды, единомудушны, любят помогать своим, в особенности когда пострадают от пожара».

Все це правда.

Чоловік тітки Рози Ізраїль Мойсейович так само унікав брудних та «утомительных» робіт і заробляв на хліб нічим вартуванням паркових атракціонів. Хоча ім'я цього мужнього чоловіка в пам'яті полочан вже стерлося, його подвиг назавжди увійшов до анналів міста. Коли в парку встановили атракціон «Петля Нестерова», двоє патрульних міліціонерів під час чергування розштурхали сонного Ізраїля в його сторожці й наказали їх покатати. Чоловік тітки Рози слухняно натис на кнопку й пішов додивлятися сон. Міліціонери «петляли» у склепаному з бляхи літачку до світанку. Зняли їх неспритомних і ледве живих. На щастя, один з «льотчиків», перш ніж знепритомніти, встиг витягнути пістолета і розрядити всю обойму в бік сторожки, чим і порушив безжурний сон пильного Ізраїля Мойсейовича. (Перед від'їздом до Ізраїлю чоловік Рози Соломонівни, що правда, зізнався, що не заснув тієї ночі ні на хвилинку.)

І стосовно пожежі також правда. Коли в Герциковичів згоріла половина будинку, їм поприносили з усіх Робітничих вулиць стільки речей, що старий Залман був просто щасливим і хвалився, ніби у відбудованому домі втішається зі своєю Сімою не на двох, як до пожежі, а відразу на чотирьох ліжках.

Ще одна Сіма – Сімочка Музикант, дочка інспектора міськвкно, жила поруч з нами у завулку з глибокою калюжею, в яку задивлялися через паркан підв'язані синіми стьожками мальви. Смаглява, з глибоким малиновим рум'янцем і зеленими мигдалевими очима, Сіма надовго зайняла місце в моїх еротичних фантазіях і самотніх забавах. Ще й зараз, перечитуючи «Пісню над піснями» царя Соломона, я бачу торкнуті легкою засмагою Сіміні ніжки – палеві, з блакитними прожилками.

Так, варто було вийти з дому, пробігти сотню кроків – і ти неначе потрапляв до іншої країни – з її мовою, з її обличчями, іменами, незвичайними звичаями та стравами.

Неодмінною частиною цієї країни, над якою віяли далекі гарячі вітри, був дядько Грицько Цимерман, що сидів на лавці коло доглянутого, пофарбованого в теракотовий колір будиночка й замислено дивився вицвілими лавандовими очима на столітню тополю.

Удень батько Вови Цимермана працював шевцем у будці біля першого в Полоцьку універсаму. Увечері, перш ніж вийти зі свого пропахлого шкірою і клеєм закутка, щоб подивитися на тополю, він так само працював шевцем. Особливо мене захоплювало те, як спритно дядько Грицько випльовував з рота крихітні цвяшки й одним снайперським ударом заганяв їх у належні місця. На війні він служив в артилерії, де отримав контузію, і щороку, на схилку літа, ним опановувало затьмарення. Він робився балакучим, розповідав, як випивав з маршалом Жуковим, як бачився на передовій із самим товаришем Сталіном, а розійшовшись, починав викрикувати артилерійські команди. Тоді дядька

забирали на місяць за Двіну, де в колишніх мурах монастиря бернардинів містилася божевільня. Хворих лікували там не тільки медичними препаратами, а й психотерапією. Наприклад, коли медикам раптом знадобилася цегла, склепи в монастирському соборі розібрали, а кістки похованих там мерців розкидали просто під ногами в пацієнтів.

Після ліків дядько Грицько до наступного серпня губив усю свою войовничість, робився покірним та лагідним і щовечора займав свою звичну позицію навпроти тополі. Його відносини з цим деревом нагадують мені почуття, які пов'язали полковника Ауреліано Буендіа з каштаном, уткнувшись у стовбур якого лобом, герой Маркеса назавше попрощався з нашим світом.

Коли в роки «розвинутого соціалізму» будинки, лавки й садочки на Робітничих вулицях позносили, а тополі спляли і, причепивши тросом до бульдозера, кудись відволікли, Цимермани отримали квартиру в дев'ятиповерхівці, поряд з їхнім колишнім подвір'ям. Дядько Грицько щовечора влаштувався біля вікна на п'ятому поверсі й до темряви дивився у той бік, де колись шелестіла листям його тополя. Думаю, у ті хвилини він, як і раніш, подумки сидів на виковзаній штанами й спідницями лавці при теплій теракотовій стіні. У новому помешканні вже ніхто не почув від нього ні спогадів про Жукова, ні артилерійських команд. Не дочекавшись серпня, дядько Грицько одного разу широко відчинив вікно.

Але я забігаю наперед. До вікна, через яке Вовин батько замислено ступив до любого йому уявного світу, ще залишалася половина дитинства.

Ми переходили з класу в клас, починали читати братів Стругацьких і Бредбері, писати любовні записки й тискати їхніх отримувачок у шкільній роздягалці. Мені подобалась повненька однокласниця Поля Кругляк. У шостому класі я кілька разів підвозив її на велосипеді додому і пропонував «дружити». Поля червоніла, опускала очі й, картавлячи «р», казала, що вона згодна тільки на серйозні стосунки. Я не знав, що то воно таке – серйозні стосунки, і тужно позирав услід повненьким ніжкам Полі, схожим на літрові молочні пляшки.

До Сімочки Музикант Полі було, безумовно, далеко, але Сіма з батьками натовді вже виїхала до Ізраїлю. Вибрались на історичну батьківщину й багато інших сусідів. Виїхали Шефи з сином Ільком, моїм однолітком, який мав не надто, мабуть, зручне для ізраїльського громадянина прізвисько з дещо арабським присмаком – Мустафа Ягло-Ягло. Виїхали Кацнельсони зі своїм Мишком, прізвисько в якого (дане йому, до речі, Фімою-вбивцею) було набагато довшим, вишуканішим і дивовижнішим – Мабута Чомба Лея Пінзя Сквородкін.

«Жида редеют, а ряды жидеют», – зі злістю затятого антисеміта казав вчитель військової підготовки Іван Кирилович, який на заняттях із цивільної оборони навчав нас ще змалечку користуватися протигазом, що його одного разу назвав таємничим словом «гандон». Я не розумів його злості. Мені шкода було однокласників, які назавжди зникли з мого життя разом з прізвиськами, батьками, братами й сестричками. До шостого класу офіційних євреїв у нас залишилося всього троє: Поля Кругляк, Марко

Альтбрегін, якому я пекуче заздрив, бо в нього вдома було аж два телевізори, та ще Боря Гасіль.

Борі я не заздрив. Виконуючи піонерське доручення, я мусив «підтягати» його з математики.

«Підтягання» Борі відбувалося доволі цікаво. Ми займалися на кухні, де плавав настояний запах смаженої цибулі, за столом, застеленим білою цератою у блакитну клітинку. Слід сказати, що з моїх пояснень Боря ніколи нічого не розумів, та й не намагався зрозуміти, а весь час пропонував зіграти в настільний футбол. Він продовжував навчатися з математики на стабільну двійку, але я вперто приходив до Борі знову і знову. Окрім масних плям на зошитах з математики, я завжди ніс у кишені жменю дорогих цукерок типу «Мишка на севере», отриманих від Боріної матері як незаслужений гонорар. Плюс гра в настільний футбол. Плюс кучерява Боріна сестра Фірка, котра хвилювала мое серце не менш за Полю Кругляк.

Під час наших занять Фіра зазвичай влаштовувалася на дзиглику поруч і їла мене своїми великими овечими очима, аж доки я збивався й заплутувався в розрахунках. Зауваживши це, вона дарувала мені вдоволену усмішку і, струсонувши кучериками, впливала з кухні, підкреслено крутячи стегнами й залишаючи в усій моїй істоті солодку гарячу млість. У ті хвилини перед очима стояв малюнок з недавнього минулого, коли я навчався в четвертому класі, а Фіра – у третьому. Залишений на другий рік п'ятикласник Вася Шуйський пропонував Фірці за морозиво сходити з ним у зарості лопухів за ровом і там показати, що вона має під трусиками. Коли Фіра повернулася, те ж саме,

тільки вже за п'ятдесят копійок запропонував їй Васін приятель Валерка Окорков, і вона знову погодилася. Розповідають, ніби потім, вже на землі предків, Фіра почала з мажорного салону, дуже швидко пішла вгору й тепер керує величезною мережею таких кабінетів по всій країні, у що я, пригадуючи ту дитячу кухонну млість, охоче вірю.

З книги про Григорія Распутіна я довідався, що секретарем у нього служив мозирський єврей Симонович. Одного разу геніальний придворний пройдисвіт вирішив подарувати помічникові золоту таріль із написом. Текст власноручно награмузляв граверові на шматковій паперу сам Распутін: «Лутшиму ис ивреив».

Якби мені в дитинстві запропонували подарувати таріль із таким написом котромусь із моїх знайомих євреїв, я без вагань вибрав би Вову Цимермана.

У шкільні роки ми ходили один за одним, наче прив'язані. Разом годували привезеного мною зі села від бабусі молодого зайця Колю і разом, пустивши сльозу, ховали його кісточки в коробці з-під взуття, коли бідолашного Колю роздер сусідський пес Дунай. Разом обносили чужі садики, а у своїх, які обносили інші хлопчачки, пекли в багаттях картоплю. Разом лякали дівчат жовтовухими вужами, яких ловили у травні на приміських озерах і приносили до школи за пазухою.

Моя мати годувала нас дереунами, галушками і стародавньою половецькою стравою – холодною вареною картоплею з кислотою приквашеною бруслиною. Мати Вови Цимермана, вчителька молодших класів Марія Абрамівна, частувала рибою-фіш, фаршмаком і цимусом. Єдине, що

з її куховарства не подобалося – певно, з причин генетичних, – це маца.

Разом з Вовою ми перший раз перепливли туди й назад Двіну і, зворушені своїм досягненням, присягнулись один одному клятвою довічної дружби, яку написали у двох примірниках на аркушах, видертих з учнівського зошита. Присяга була по-чоловічому лапідарною: «Дружба до гроба», підписи ми поставили кров'ю, розколупавши пальця шпилькою, яка заміняла мені гудзика на рукаві зеленої – запам'яталося через урочистість моменту – сорочини.

Та й ще багато чого пережили ми разом з Вовою.

Нас не спромоглася роз'єднати навіть ізраїльсько-арабська війна 1967 року, після якої чимало полоцьких євреїв узялися змінювати імена та прізвища, перетворюючись з Ізраїля на Іллю, з Абрама на Олександра, з Макса Мойшевича на Марка Михайловича. Вова Цимерман зовсім не ображався на мої оповідки типу тієї, де герой слухає дорогою додому по радіо, що євреї наближаються до Каїра, а потім відчиняє двері, а вони вже там.

Нас – банальна історія! – розвела в різні боки білоруська дівчина Наталя Усвайська з мого колишнього десятого класу. Наприкінці школи вона з непримітної худорбини, що мала тонесенькі ноги-тростиночки й навчалася на четвірки та п'ятірки, несподівано перетворилася на прекрасну трієчницю, довкруг якої увивалися навіть льотчики зі здвінського лісового аеродрому. Я приглядався до Наталі звіддалік і, даючи волю мріям уночі, вдень готувався до іспитів у БДУ та марив про той час, коли зустріну Усвайську, повернувшись додому студентом.

Першими, кого я зустрів, повернувшись додому з Мінська, були Вова Цимерман з Наталею. На моє гордове повідомлення, що я вже студент, Вова поклав дамі мого серця долоню на талію (а насправді трохи нижче) і, театралью закотивши очі, продекламував найогидніші з усіх відомих мені доти поетичних рядків:

*Натали моя, Натали,
Утоли мою плоть, утоли...*

Перед Наталею стояв студент університету, а вона в цей час схвально підхихикувала якомусь паршивому десятикласникові. Я мовчки повернувся і з нелюдською самотністю в душі пішов геть, прямуючи у бік дороги знань, зробивши на шляху до неї короткий привал у барі «Пролісок», де вперше в житті випив алкогольний коктейль «Луна».

Коханка з моїх снів «утоляла» Вову Цимермана недовго. На зимових канікулах я зі зловтішною чорною радістю довідався, що мій суперник не витримав конкуренції з якимось задвінським льотчиком, що невдовзі зробив Наталі дитинку й поспішно перебазувався на якийсь інший лісовий аеродром неосяжної країни.

У душі моїй знову заворушилися було схололі дружні почуття, та ми з Вовою вже рухалися різними траєкторіями, і я міг стежити за ним лише звіддалік.

Звістки, які до мене доходили, тільки підтверджували мої висновки: друг дитинства був нетиповим носієм національного характеру свого народу.

Це виявлялося, наприклад, у тому, що Вова Цимерман займався не шахами, як більшість його схильних до спорту одноплемінників, а вільною боротьбою, ще й мав з неї розряд.

Після школи він не поліз до інституту, а пішов у технікум через дорогу від дому і потім працював на авторемонтному заводі з різним залізниччям.

Вова міг непогано випити, зокрема і своїм коштом.

На відміну від багатьох одноплемінників, Цимерман пішов служити в радянську армію. Щоправда, там він не стрибав з парашутом і не будував БАМу, а грав в оркестрі на ударних, але дружня армійська сім'я все ж таки невдовзі підготувала йому непросте випробування. Двоє дембелів покликали Вову з репетиції на серйозну розмову за казарму. «Слушай, жидяра пархатый, – сказав, показавши на черевики, перший дембель, родом звідкись з-під Ростова, – будеш по утрянке вылизывать нам до блеска говнодавы». Другий, витонченіший та освіченіший, бо зростав у «колисці революції», інтелігентно додав: «В противном случае, сударь, сыграем на ваших гениталиях шестую симфонию Шостаковича». Після цього Вова показав співрозмовникам кілька борцівських штучок, і до самого прощання з рідною військовою частиною ті дембелі публічно зверталися до нього саме так, як і було наказано, – «господин Циммерман».

А ще Вова був великий спеціаліст із жінок. До чуток тут додавалися й мої спостереження. Працюючи після університету в міській газеті, я отримав завдання написати репортаж про те, як містяни допомагають селу. Діставшись з фотокором надвечір до колгоспу, ми застали всіх, що приїхали допомагати, на кіносеансі в клубі. Після кожної частини

кіномеханік безкінечно довго міняв бобіну, а в залі вмикалося світло. Під час однієї з таких зупинок я угледів попереду велику стрижену голову і круті плечі Вови Цимермана, який обіймав симпатичну молодицю. Ще за кілька хвилин пропахла тютюном і запльована соняшниковим лушпинням зала почула притишений, але виразний Цимермановий басок: «Слушай, Зінка, надоело. Пойдём лучше пое...ся». — «Тихо ти!» — цикнула на нього Зінка, і дві постаті рушили до дверей.

Із сумом мушу відзначити, що саме тоді я бачив Вову востаннє. Невдовзі він спробував влаштуватися на новополоцьке підприємство під кодовою назвою «Измеритель», однак перший відділ завернув його документи. «Не прошёл по шнобелю», — весело пояснював Вова знайомим. Але в душі все ж образився і зазбирався до Ізраїлю..

Поміж днем, коли я взявся писати ці спогади, і днем, коли закінчив, була ніч, в яку мені приснився Полоцьк. Чомусь він видавався схожим на Нью-Йорк з відомого фільму «Якось в Америці», а ми з друзями — на підлітків, котрі зробилися гангстерами. Цілісіньку ніч ми ганяли вулицями, когось там мочили, грабували і гвалтували, до останнього патрона відстрілюючись від міліції.

Від цієї стрілянини я й прокинувся.

Лежав і з утіхою думав, що, дякувати Богу, нікого ми з Вовою Цимерманом насправді не згвалтували, не пограбували й не зарізали. А тому залишилися в нас на двох спогади цнотливі та чутливі, якими не шкода й поділитися.

МІЙ ЗНАЙОМИЙ УБИВЦЯ СЕРГІЙ

В один прозорий, з пасемцями павутини, день бабиного літа ми сиділи на відкритій терасі «Буслів», і для стороннього ока, напевно, мали вигляд двох давніх друзів, котрі вирішили присвятити свій вільний день молдавському каберне. Однак насправді ми були ледве знайомі, та й знайомство наше мало особливий присмак, бо один з нас колись був близький з дружиною іншого, а інший її дико і страшно убив.

Потрібно, мабуть, уточнити, що сталося це не вчора й не минулого тижня, а років через три після моєї першої зустрічі з Ліною у задушливому літньому помешканні зі заплуженими шторами, зустрічі, яка розчарувала мене, а ще ймовірніше – нас обох, і тому залишилась останньою.

Сергій убив Ліну за довгий і п'яний роман з іншим чоловіком, який назавтра ж замкнув квартиру на замок і назавжди

зник з міста. Лінина мати виступила в суді на захист убивці та просила зменшити йому термін ув'язнення.

У ті часи Сергій грав на гітарі в ресторанному ансамблі. Я дивився на його довгі музичні пальці й марно намагався уявити, як вони стискали Лініне горло, били її голову об край ванни, а потім топили ту голову в гарячій воді.

Він повернувся тільки вчора, і я виявився першим зустрінутим з тієї частки його життя, яка завершилась у ванній кімнатці.

Ми здибалися біля газетного кіоску навпроти «Буслів», і, хай як це дивно, попри п'ять років та зовсім коротку сиву зачіску, я впізнав його і без вагань згодився посидіти у кав'ярні. Мною керувала, звичайно ж, і професійна цікавість, але й іще щось істотніше, щось таке, що не відразу піддається поясненню.

Першу пляшку ми випили під знаком мовчання. Внизу, за балюстрадою, раз по раз дзеленчали трамваї, і криклива буфетниця торгувала на зупинці бочковим пивом. Бочка була жовтою, як березняки вздовж трамвайних колій, і на боці в неї якийсь грамотій гарно вивів блакитною фарбою: «Піво».

Я посмокував вино й розмірковував, що ж то може відбуватись у душі нормального сорокалітнього чоловіка, який одного разу випив пляшку горілки, убив жінку й відсидів за це п'ять років. Розмірковування ці заводили мене в безнадійний тупик.

Сергій підкликав офіціантку й замовив іще одну пляшку. Кілька крапель вина розтеклися білою скатертиною, втім, жодних ризикованих асоціацій у мене не викликали.

Я подумав, що, на відміну від Сергія, інші мої знайомі ресторанні музики полюбляли не вино, а міцніші напої. Може, якби він того вечора випив не горілки, а ось такого каберне трирічної витримки, то поблизу від могили моїх батьків не з'явився б новий графаретний пам'ятник з мармурової пресованої крихти. Після цієї думки я про всяк випадок дав собі слово ніколи не пити напоїв, яких не люблю.

Від такого рівня узагальнення мені зробилося смішно. Я спробував викликати в пам'яті Лініне обличчя, та пригадати вдалося лише її пласкі білі груди й надміру гучний голос, який повідомив мені, що його господиня ніколи не матиме дітей, а тому боятися нічого не варто. У тій задушливій квартирці ми пили тоді тепле вино, яке чомусь закушували медом, і тепер мені здалося, що саме лише це невдале сполучення вже не залишало нам ніяких шансів на продовження. На додаток пригадалась іще зелена сукня, в якій я одного разу стрів Ліну з лисуватим, нижчим за неї на цілу голову коханцем, котрому судилося стати у її житті останнім.

На порожню терасу піднялися з першого поверху дві дівчинки в однакових ефірних блузочках і однакових шкіряних натяках на спіднички. Вони влаштувалися за сусіднім столиком і без зайвих церемоній попросили запалити. Сергій дав їм по сигареті, а я налив вина. Дівчатка презирнулися, й одна запитала, чи ми випадково не круті. Я засміявся. Сергієві ж це запитання з якоїсь причини дуже не сподобалося, і він гучним шепотом сказав нашим сусідкам пару таких слів, що за хвилину про них нагадувало тільки недопите вино.

Після другої пляшки Сергій розтер у попільничці недопалка і ніби знічев'я заговорив. Напевно, випивати на зоні доводилося нечасто, і він помітно захмелів. Його короткий монолог вийшов плутаним і досить таки дивним. Він почався від кицьки, яку Ліна, підмовлена коханцем, отруїла миш'яком, та бідолашна тварина все ж вижила, щоправда, втративши при цьому зір і слух. Потім я довідався про те, як у камері Сергія хотіли згвалтувати блатні, а ще про те, куди зеки вшивають собі металеві кульки, аби не розчарувати своїх обраниць. На закінчення Сергій повідомив, що мав на зоні трьох жінок.

Я зацікавився, як це відбувається там, на зоні, але замість запитати, сказав Сергієві, що в ресторані, де він грав, нещодавно відчинили вар'єте, після чого там уже двічі стріляли.

І знову над столом запанувала мовчанка, в якій мені невідомо чому пригадалося шкільне кохання – кругленька Діна, котра приїхала до нашого міста з Архангельська й уміла солодко цілуватися в порожньому класі, а наприкінці мого першого університетського вересня зізналася, що вагітна від якогось Колі.

Третю пляшку ми пили вже з офіціанткою Альонкою, яку Сергій умовляв, та так і не вмовив, сісти йому на коліна. Трамваї унизу задзеленчали частіше й веселіше. «Пиво» в жовтій бочці закінчилося, і його шанувальники, маючи на такий випадок потаємні припаси, потяглись у найближчий гайок.

Навпроти кав'ярні спинився автобус, з якого полізли грибники з повними кошиками опеньків. Ми взяли першу

шоколадку й четверту, а можливо, вже і п'яту (бо тут я вже не зовсім певен), пляшку каберне й домовилися, що завтра вранці всі разом – я, Сергій та офіціантка Альонка – також поїдемо по гриби. Я пообіцяв показати місцини, в яких навалом молодих і товстоногих, наче боровики, бабок, а якщо їх раптом не буде, то завжди можна назбирати чорних груздів.

Тераса потрохи заповнювалася публікою, й офіціантка Альонка вже не могла довше бавитися з нами. Сергій повідомив, що сьогодні піде до жінки, яка до минулого Нового року писала йому на зону листи й надсилала посылки. Після цих слів він вийняв з кишені й підкинув угору перочинного ножика. Безневинний ножик повернувся в його долоню грізною фінкою. Сергій склав її, показав мені кнопку й попросив узяти «цяцьку» до ранку на збереження.

Офіціантка Альонка, як і слід було чекати, на автостанцію на завтра не прийшла, тож ми поїхали по гриби вдвох.

День випав такий, як і вчора, – із сонцем, павутинками й замисленим кружлянням листя над утоптаню лісовою дорогою, що зустріла нас незайманою рососою. На порослих мохом купинах у низовому рідкуватому ялиннику з домішкою беріз терпеливо чекали нас бабки. У верхів'ях дерев, спритно кермуючи пухнастими хвостами, широкими колами літала понад нами пара закоханих вивірок. Одній з них від повноти почуттів заманулося порозмовляти зі мною, й вона спустилася зовсім низенько.

Спершу ми з Сергієм часто перегукувалися, та його голос усе віддалявся й нарешті затих. Я трохи ще покричав

і заспокоївся, бо ми все одно мусили зустрітися на недалекій шосейці, яка час від часу нагадувала про себе гудінням авт.

На болотистій галяві я нарвався на цілу череду молодих підосичників і коли, навітавшись цим грибним краєвидом, взявся зрізати першого, спиною відчув чийсь погляд. Тиша вмить нап'ялася, і тріск сухої галузки пролунав, неначе постріл. Я, пригнувшись, відскочив убік і, стискаючи в руці свого кухонного ножа, повернувся обличчям до небезпеки.

За п'ять кроків від мене з фінкою в піднятій руці стояв Сергій. Мене обпекла думка, що він знає про наше з Ліною єдине в житті побачення. Мій труп він утопить у болоті, і його ніколи не відшукають. Я вирішив, що без бою не здамся і почав шепотіти молитву. Безкінечну хвилину ми стояли один насупроти одного, а тоді він засміявся і пружинисто крутнувшись, кинув фінку в стовбур старої ялини. Фінка впилась у дерево на рівні людського зросту й озвалася тонким приємним дзвоном.

Збирати гриби після такої пригоди мені вже не хотілося, і за чверть години ми голосували на шосейці. Це була дорога в бік Риги, якою ми з Діною, коли вона ще не завагітніла від Колі, домовлялися у перше наше студентське літо дійти до моря. Машини з латвійськими номерами пролітали на крейсерській швидкості. Білоруські вантажівки й легковіки йшли повільніше, але теж не спинялися. Якісь «Жигулі» почали було гальмувати, та наблизившись до нас, водій несподівано рвонув уперед. Я уважно подивився на стрижену Сергієву голову й дав йому свою кепку. Цей нескладний

маневр перемінив ситуацію, і невдовзі ми вже тряслися в кабіні попутного «ЗіЛа».

Сергій попросив зупинитися біля цвинтаря. Сонце пекло по-літньому, й на узбіччі ми скинули свої штормівки та светри, залишившись у самих сорочках. Між хрестами й пам'ятниками сям-там виникали й зникали підозрілі по-статі. Хтось, не ховаючись, призбирував пляшки, хтось – злодійкувато – квіти.

Хризантеми на маминій могилі були ще цілі.

Сергій невпевнено роззирався, і я лише тоді раптом утямив, що він не знає, де поховано Ліну. Я, звісно, також не знав би цього, якби її могила не була за п'ять кроків від пам'ятника моїх батьків. «Пішли», – сказав я, і Сергій зрозумів.

На Ліниній могилі акуратним хрестом зеленіла смолка. Біля недавно пофарбованої в синє огорожі виріс кремований підосичник. На фотокерамічному медальйоні Ліна виглядала значно цікавішою, ніж у житті. Сергій погладив відбитий ріжок у пам'ятника й витягнув плескату плящину з нержавійки.

На закуску в мене залишилися два яблука й пиріжок із сиром. «За що?» – недоречно запитав я. «Не будемо», – відповів Сергій і окропив з плящини край могильного горбочка.

У плящині виявився спирт.

Їхати додому не хотілося, і з могилок ми пішли через поле до Двіни. Стежка пливла під ногами, й, не змовляючись, ми завернули до стіжка соломи.

Сергій узявся перебирати гриби. Верхнім у його кошику лежав могильний підосичник.

Я простягнувся на спину й, відчуваючи, як м'яко погойдується піді мною земля, почав дивитись у високе небо й думати, що гарно було б померти, і щоб на могилі моїй так само виріс підосичник, і щоб хтось прийшов туди й так само випив спирту, а потім лежав на теплій соломі, слухаючи, як по трасі зі сухим шурхотінням пролітають авта, й думав, що гарно було б померти...

Я прокинувся, коли в кущах вже ворушилися сутінки й від ріки напливала прохолодна свіжість.

Сергія і його кошика не було, а мій стояв, притрушений задля маскування соломою. Сонце сідало у хмару, й день, що проминав, міг залишитися останнім сплеском тепла перед осінньою холоднечею. Я згорнув з грибів солому й побачив зверху на них того самого ножичка, який вмів перетворюватися на фінку. Це могло означати, що Сергій знову пішов до жінки – чи до тієї, яка писала йому листи, а чи ще до якоїсь іншої, тож я побажав йому, щоби вшиті куди слід кульки все ж таки не відігравали у його візиті вирішальної ролі.

Та все, що мене оточувало, тепер чомусь видавалося вибляклим малюнком зі старої дитячої книжки. Я відчув, що маю зараз пригадати щось надзвичайно важливе, щось таке, що вже стрепенулось у душі й просилося на світ.

Я спустився до ріки і змив прохолодною водою рештки сну.

На брижуватому мілководді гуляли пічкурі, а трохи далі, де течія потужнішала, пливла кудись удалечінь від Полоцька гілочка ясена з трьома листками.

І раптом я пригадав.

Я пригадав, як одного разу ми з тобою купалися у Дві-ні, ти запливла на бистрину і, несподівано відчувши міцні обійми течії, налякалась, рвонувши до мене всім своїм молодим палевим тілом...

Я стояв над рікою і, ще не зовсім протверезівши, думав, що ніколи не зможу вбити тебе.

1995 р.

РЕКВІЄМ ДЛЯ БЕНЗОПИЛКИ

Однієї, вже давно відлетілої у вирій, осені я зустрічався з жінкою, від якої у певний момент наших зустрічей обов'язково чув, що, коли я мовчу, вона думає, ніби потрібна мені тільки для одного. Вона готувала смачний глінтвейн і володіла ще кількома рідкісними якостями, а тому, уникаючи непереконливих виправдань, її чергове прохання не мовчати я зазвичай виконував.

Слід зізнатися, що метафізичні розмисли про мистецтво, як санкціоновану галюцинацію або про сон, як про анклаву смерті, де ми навчаємося майбутнього досконалого сну, не викликали в неї припливу цікавості, і, щоб якось заповнити ті проміжки часу, в які ми не займалися чимось істотнішим, була винайдена проста, але надійна схема. Я почав розповідати їй різноманітні цікаві й повчальні історії. Спершу в ролях їхніх героїв фігурували колеги, потім університетські викладачі та однокурсники, а позаяк

осінь стояла волога й прохолодна, і наші молоді істоти знову й знову прагнули глінтвейну, ті ретроспекції швидко сягнули території дитинства, і моя приятелька почула про Юрка Веселова.

На відміну від інших, ця історія не могла похвалитися завершеним сюжетом. Після усього, що відбулося з ним у Полоцьку і в Мінську, Юрко потрапив до Афганістану, звідки не повернувся ні живим, ні у цинковій труні, дарма що вічно п'яний міський военком вручив його батькам медаль «За отвагу». А невдовзі по тому в Полоцьку з'явився моложавий чоловік у супермодному тоді кримпленовому костюмі. Він рекомендувався кореспондентом московської газети і збирався писати про Веселова нарис, задля чого найперше прагнув з'ясувати, яке місце у Юрковому житті посідали жінки та спиртне. Нічого я тому «кореспондентові», звісно ж, не сказав, хоча докладно знав: жінки (точніше – жінка) і спиртне (а саме – пляшка білого сухого вина) насправді відіграли в долі Юрка Веселова фатальну роль.

Смакуючи тієї осені духмяне гаряче питво, я не міг собі й уявити, що за кілька років у Клівленді, штат Огайо, через знайомих білорусів мене буде запрошено в дім до чоловіка з янгольським іменем, янгольським прізвищем і з очима кольору волошок на його квітнику під вікном; до чоловіка, який відкоркує рукою без двох пальців пляшку віскі й, відіславши свою Пеггі на кухню, раптом перейде з англійської мови на російську, запитає без жодного акценту, чи не доводилося мені, оскільки я полочанин, чувати щось про земляка з прізвищем Веселов; а коли на дні пляшки не залишиться вже й краплі бурштинового напою, тоді Юркова

історія вже набуде безнадійної довершеності, завдяки чому сьогодні, заваривши горнятко глінтвейну, я нарешті маю змогу розповісти її до кінця. До того ж не виключено, що серед вас опиниться жінка з тих дощових осінніх днів, яка пригадалася мені, напевно, лише з причини подібності її ніжок до ніжок мешканки Клівленда Пеггі.

Якщо розповідати про все послідовно, то варто розпочати з того, що десь у Росії є місто Гусь-Хрустальний, а там — славетна гута. Я чудово міг би обійтися й без цієї географії, якби до того часу, коли мені прийшла пора йти до школи, склозавод не збудували і в Полоцьку, і якби з того Гусака-Кришталевого не приїхали до нас російські фахівці. Коротше, як співається в одній білоруській народній пісні тридцятих років ХХ століття, «нам Масква прыслала пад-крапленне».

Не знаю, яку користь отримав від тих фахівців новий завод, але їхні діти, які мешкали в нашому дворі й навчались у нашій школі, назавжди залишились у полоцькій історії фахівцями зі справ зовсім інакших.

Хлопчаки з Гуся-Хрустального розмовляли чисто по-російськи, «окали» й не розуміли, що таке «буряк» і «пічкур», але враження, ніби вони з'явилися з іншої країни, виникало зовсім не тому. У порівнянні з нами, корінними полоцькими дітьми, «гуси» були якимись дикими. Ні, вони не сторонилися нас і не були нецивілізовано простакуватими. Навпаки, у нашому дитячому світі «гуси» різко вирізнялися нахабством, винахідливістю і жорстокістю.

Я не хочу тут сказати, що ми самі нагадували до огидного пристойних матусиних синків. Одначе наші свавільства,

помсти і порахунки мали на собі, так би мовити, відбиток тутешності, відбувалися по цей бік певної завжди відчутної межі; «гуси» ж не були її, межі, тимчасовими порушниками, а від самого початку діяли по інший бік.

Бажаючи помститися за порізаного кухонним ножем і по кавалках викинутого у квартиру футбольного м'яча, ми могли крізь замкову шпарину перепомпувати великим шприцом до квартири пенсіонера Акімовича з першого поверху відро води, але нікому з нас ніколи не заманулося, вмостившись на даху нашої п'ятиповерхівки, наливати воду у здуті повітряні кульки й кидати їх згори на випадкових перехожих, від чого людина зі слабкими нервами могла на місці вмерти з переляку. Сховавшись всередину куща глоду на проспекті Карла Маркса, ми також підкидали на хідник старого гаманця на рибальській жилці, або ж поношену дамську сумочку, однак нам не приходило до голови, як Віті Бойцову з нашого класу, спустити штани і, перепрощую, просто до тієї сумочки накласти. Ми теж не мали жодного сентименту до викладача праці, який протягом уроку міг своєю важкою рукою ледь чи не кожному з нас надавати потиличників, та все ж довгого цвяха увігнав спіднизу в самий центр вчителевого стільця не хтось із наших, а «гусак» Ігор Гарачов, котрий вже у восьмому класі потрапив до шкірвендиспансеру з діагнозом «гонорея». Ми, як і «гуси», любили гасати підвалами, але вже немає потреби пояснювати, хто винайшов оригінальний спосіб відключення підвальних ліхтарів, задля чого, як з'ясувалося, достатньо було налюрити до відкрученого матового плафона, а потім обережно накрутити його на місце й клацнути вимикачем.

Вже у першому класі «гуси» запровадили звичай, ідучи на літні канікули, бити знадвору об шкільні стіни свої чорнильниці-каламарики. Це вони прив'язували котам до хвостів бляшанки з камінням і потому мастили бідакам причинні місця скипидаром. Я не виключаю аберації пам'яті, та здається мені, що це саме вони з допомогою товченого скла звели зі світу стару черепаху Тортілли в живому куточку – а вона, як розповідав нам учитель біології, народилася іще перед війною.

Слід віддати «гусям» належне – хоча з ними й так вважали за краще не ворогувати, вони, начебто перебуваючи у ворожій облозі, незмінно трималися разом і завжди були готові миттю кинутись одне одному на допомогу. Окрім уже згаданих вище Ігоря Гарачова й фахівця з дамських сумочок Віті Бойцова, до цієї гусячої череди входив також Валерка Стегнов на кличку Стегно.

Валерка був на рік старший за своїх товаришів і приєднався до них у нашому 5-А класі, залишившись із чотирма двійками на другий рік. Він приніс із собою ще одну кликуху невідомого походження – Дагестанець. Можливо, була вона пов'язана з Валерчиною смаглявістю і з його циганськими очима. Перша кличка вважалася більш фамільярною і призначалася для внутрішнього використання поміж «гусей», всі інші, аби уникнути неприємностей, мусили кликати Валерку Дагестанцем. (Тож зараз я візьму своєрідний реванш, називаючи його виключно Стегном.)

Стегно одразу ж посів у трійці «гусей» місце верховоди. До цього спричинилась і його гітара, і блатні пісеньки, і те, що він став на другий рік вже затятим курцем. Додам іще,

що був він найкрасивішим хлопцем у класі, і коли в нас почалися вечори, які тоді ще називалися «блакитними вогниками», дівчатка ставали у чергу, щоб запросити Стегна на «білий» танок, тим більше він не топтався по ногах, а гарно танцював навіть вальс, який так і залишився для мене недосяжною вершиною.

Хлопчаки побоювалися Стегна й намагалися не входити у близькі стосунки з ним. Що ж до мене, то я люто ненавидів його ще з тих давніх канікул, коли після третього класу потрапив до піонерського табору.

Табір був під Полоцьком у школі-інтернаті, звідки вихованці до осені роз'їздилися по домах. Хто не мав куди їхати, той залишався й не визнавав жодних правил, у всьому доводячи доводячи свою зверхність. Валерку Стегнова вони одразу прийняли за свого, й саме йому була доручена екзекуція над нами, коли наш наймолодший загін повели митися. Увірвавшись із диким верещанням до душевої, господарі перекрили гарячу воду, зігнали нас усіх у куток, і Стегно з двох шлангів із насолодою шмагав нашу сполохану юрму крижаними струменями. Деякі хлопці не витримували і плакали, а я тримався з останніх сил і, тіпаючись від холоду, пригадував розповідь учительки про те, як фашисти в мороз поливали зі шлангів посеред двора концтабору радянського генерала Карбишева. Неначе зазирнувши у мої думки, хтось вигукнув слово «фашисти», і ми усі підхопили: «Фашисти! Фашисти!». За це інтернатівські урки притягли з роздягалки й до нитки вимочили ще й усенький наш одяг.

З роками забави Стегна та його «гусаків» робилися дедалі ризикованішими, часом вже набуваючи й кримінального

відтинку. Пригадувати такі дрібниці, як витрушені з чужих кишень під час уроку фізкультури копійки, припасені на булочку, або винесену з книгарні «Світоч» за пазухою збірку новел О'Генрі навіть незручно. У сьомому класі «гусаки» обчистили аптечну крамничку. Того разу всемогутній інстинкт чомусь не спрацював: не спромігшись поділити 56 вкрадених карбованців порівну, трійця розпочала бійку в нічному під'їзді, де й була затримана міліцейським патрулем.

У восьмому класі нас послали в колгосп на картоплю. Там «гусаки» знову відзначилися. Їхнє колоритне тріо – широкоплечий гевал Гарачов, циганкуватий Стегно і приземкуватий Бойцов – дружно зайняло найдалші від обліковця розкриті комбайном борозни і виконало норму зібраних відер удвоє швидше за всіх інших. Секрет цього досягнення за кілька днів розкрився: кожен з «гусаків» випиляв з фанери друге дно до свого відра.

У тому самому восьмому класі молоденька і схильна без жодної причини обливатися малиновим рум'янцем вчителька історії отримала під час уроку записку з пропозицією зустрітися увечері на шкільному горіщі. Аби в неї не виникало непотрібних запитань стосовно мети зустрічі, запрошення супроводжувалося кількома виразними малюнками. Проведене класним керівником розслідування не дало жодних результатів, коли не брати до уваги надісланого вчительці (вже поштою) листа з обіцянкою захити «піську» й відрізати «цицьки». Я не уявляв, що можна було нашій історичці відрізати, проте не сумнівався: тут був замішаний Стегно.

Сюжет з горищем і «цицьками» закінчився тим, що в нас з'явився новий історик. Одного разу він прийшов на урок з незастебнутою ширінкою, а ще якимось, коли ми вивчали Велику французьку революцію, почав розповідати знічев'я про блокаду Ленінграда: як там їли людей і як його родина вижила тільки тому, що бабуся працювала у Смольному прибиральницею і їй дозволяли забирати зі столів і смітників надкушені канапки з кав'яром, плястерці вудженої ковбаси, тістечка та інші обкомівські недоїдки. У це неможливо було повірити, але наш учитель, сівши за стіл, несподівано заплакав, розмазуючи кулаками сльози, і ми, здогадавшись, що він п'яний, майже повірили в неймовірне. А невдовзі історика – за пияцтво чи за такого роду спомини – вигнали зі школи, і він влаштувався вантажником у продовольчу крамницю навпроти, де остаточно спився.

– Але до чого тут Юрко Веселов? – можете запитати ви.

А до того, що він також приїхав до Полоцька з Гуся-Хрустального, однак був поміж своїх одноплемінників білою вороною.

Для початку відзначу, що, на відміну від інших «гусей», батьки не звільнили його від білоруської мови. Отримати звільнення у ті часи було так само легко, як і купити влітку порцію молочного морозива за дев'ять копійок: одні народились у родинах військових; інші – у приміських селах, але чомусь у документах писалися росіянами; треті вважалися білорусами, але, на думку їхніх батьків, так сильно стомлювались на інших уроках, що на білоруську мову в них вже не залишалось жодних сил. У нашому класі з тридцяти учнів мову вивчали всього лиш восьмеро,

й серед них – Юрко Веселов, якому білоруська вимова давалася досить-таки нелегко.

За присутність на уроках мови Стегно й компанія погордливо охрестили Юрка «колгоспником». Та це не було єдиною причиною неприязні. Коли «гусаки» підбирали ключі до аптеки й невдало ділили на трьох 56 карбованців, Веселов читав Конана Дойля і Проспера Меріме. Між іншим, він, Юрко, як і я, мав до Стегна давні порахунки, й мені видається, що тоді, у таборі, під цівками крижаної води зі шлангів першим закричав «фашисти!» саме він.

Я не скажу, ніби ми з ним приятелювали. Відбившись на самому початку від «гусячої» череди, Юрко не пристав до жодної з наших компаній. Певно, він не надто і рвався до когось прилучатися, бо мав зроду характер типового індивідуаліста. Коли, озираючись у минуле, я хочу побачити цього високого худорлявого підлітка з акуратною стрижкою-«канадкою» і тонкими, начебто сплетеними зі самих лише сухожиль, міцними руками, на яких він з дивовижною легкістю підіймався по канату під самісіньку стелю спортзалу, поруч з ним немає нікого. До дев'ятого класу, поки в нас не з'явилася Лариса Жилкіна, Юрко й за партою сидів сам. І все ж безкінечно триматись у такому віці самотою неможливо, бо врешті можна просто з'їхати з глузду.

Розбурхане самолюбство не дає мені визнати, ніби Юрко Веселов вибрав мене. Назовімо цей вибір взаємним, хоча факт залишається фактом: саме Юрко на перерві підійшов до мене і, спокійно дивлячися своїми незмигними сірими очима, цілком несподівано для мене поцікавився, чи згоден я перевірити сміливість.

Ну що відповідають на такі пропозиції у чотирнадцять років?

Так після уроків ми з ним опинилися під мостом через Двіну.

Юрко пояснив мені, що річку можна перейти не тільки по мості, а й знизу, де на випадок війни залишено перехід для мінерів.

Гострота відчуттів того дня жива у моїх лейкоцитах та еритроцитах ще й до сьогодні.

Слідом за Юрком я видряпувався хисткими залізними драбинками з виламаними поперечинами, протискався крізь вузькі й брудні шпарини-проходи в бетоні та перестрибував небезпечні проміжки між блоками, звідки тягло вологим страхом.

Найбільш ризикованим відтинком експедиції були кілька метрів на підході до третього бика. Подорожній міг подолати їх тільки по двох перекинутих між блоками дошках.

Дошки, хоча й були достатньо широкими й товстими, помітно прогиналися. Над яким-небудь струмком я пройшов би по них із зав'язаними очима, однак тут, далеко внизу, дихаючи холодом, текла темна осіння Двіна, й моя, розігріта домішкою циганської крові, фантазія миттю намалювала вири та виямини з оброслими жабуринням топельниками. Мешканців двінських глибин змінив образ канатохідця з розкинутими над безоднею руками. Саме так, розставивши руки, і рушив уперед Юрко. Небезпека чаїлася ще в тому, що дошки мали різну товщину і пружинили під ногами неоднаково. Я заплющився й побачив, як Юрко разом з дошками летить додолу. Майнула думка,

що коли пощастить, це не буде смертельно: взимку, проламавши парапет, з мосту зірвався самоскид, але крига витримала, і для водія все обійшлося лише струсом мозку; виписавшись з лікарні, він напився як чіп і буянив посеред вулиці, а міліціонерам кричав, що він – радянський космонавт, а космонавтів не забирають.

Коли за мить я розплющив очі, Юрко вже стояв по той бік безодні. Мені кортіло опуститися на чотири кінцівки й проповзти ці кілька метрів навкарачки. Нехай у долоні й коліна увіп'ються тисячі скабок – витягати їх, як порівняти з цією миттю, буде суцільною насолодою.

Міст падав у повітряну яму, а мої нутроці стрімко підіймалися до горла. Тим часом Юрко вийняв з кишені ключа, повернувся до мене спиною і спокійно взявся щось видряпувати. Немов якийсь вихор зірвав мене з місця і переніс до нього. Озираючись, я побачив, що дошки розіхалися, і тепер звідтам до нас міг перебраться хіба що кіт.

На теплій шерехатій поверхні бика Веселов видряпав своє ім'я. Я також вийняв з кишені ключа, і поряд з «Юрою» з'явилося «Вова». Юрко поміркував і додав дату нашої мандрівки.

Ви помиляєтесь, якщо думаєте, що після того випробування сміливості ми зробилися друзями. Знадобились осінні, а за ними ще й зимові канікули, щоб Юрко знову заговорив зі мною, запитавши дозволу дивитися в нас хокейний чемпіонат світу.

Тогочасні вболівальники пам'ятають, що тоді «золото» ділили поміж собою виключно команди Радянського Союзу і Чехословаччини. Ми «вболівали» так завзято, що від

новорічних свят заощаджували хлопавки й зустрічали кожну закинуту «нашими» шайбу диким криком і вибухами. Правда, у той час, коли Юрко Веселов уместився поруч зі мною навпроти чорно-білого «Нёмана», хлопавки ми вже переросли. Починалися сімдесяті, й ігри «наших» із «чехами» набули політичного підтексту. Мине багато років, і на Старомнестскім намнесті у Празі знайомий чех розповість мені, що це в них тоді називалося «вони нас танками, а ми їх – ключками».

Я покривив би душею, стверджуючи, нібито мав тоді якесь особисте ставлення до радянських танків біля Карлового мосту. Здорового скепсису, який встиг пустити паростки у мої юній душі, в ті часи вистачало лише на те, щоб вимикати телевізора, коли на екрані з'являлася заставка новин. Батько крутив ручки нашої розбитої радіоли «Беларусь» майже щовечора, я ж налаштовував радіоприймача на «ворожі голоси» тільки задля суботніх музичних програм.

Таким чином ми – я, Юрко і батько – дивилися гру з чехами: плескали, хапалися за голови, схоплювались і нервово походжали кімнатою. Якщо не брати до уваги хлопавок, все тривало, як звичайно, як торік і позаторік, але третім оком я зауважив щось не те. Батько плескав якимось не до ладу, а перехопивши мій погляд, швидко відводив очі. Наприкінці першого періоду я остаточно переконався: батько вболіває за чехів. Мало того, на його боці, згідно з деякими прикметами, був і Юрко. Але й це було ще не все: я розгублено відчув, що якийсь спритний антипатріотичний мікроб збунтував і мою душу. Я також був долучений до

змови. Гру ми додивились у напруженій мовчанці, не наважуючись обмінятися навіть поглядами. Я чудово пам'ятаю, що, попри нашу зраду, «наші» тоді виграли. Ми потисли один одному руки, й по-чоловічому стримано кожен привітав інших двох з перемогою.

Хокей зробив те, що виявилось не під силу мостові через Двіну: на весну ми з Юрком насправді потоваришували.

Це мало цілу низку наслідків.

По-перше, я отримав доступ до Юркової бібліотеки, де накинувся на восьмитомник Конан Дойля, а потім узявся за зелені фоліанти «Всесвітньої історії».

По-друге, я довідався, що Юрко мріє стати журналістом-міжнародником і мандрувати різними країнами. (Поділившись цією таємницею, він узяв з мене письмову обіцянку мовчати.)

По-третє, завдяки Юркові, я вперше випив вина. Мій дебют відбувся у день закінчення дев'ятого класу. Ми сиділи з новим товаришем у його кімнаті з книгами, і він без жодної передмови раптом дістав з-за товстезних томів «Всесвітньої історії» довгу пляшку угорського рислінгу.

Ми пили кислуватий рислінг з коньячних келишків і заїдали його свіжим батоном з родзинками. Пляшка ще не встигла спорожніти, а я з незвички вже бачив Юрка ніби крізь товсте скло акваріума. Юрко заявив, що він тверезий, як ось ці книжки, бо щоліта їздить до родичів у Закарпаття, а там починають пити вино ще в дитсадках. Я кривних на Закарпатті не мав, а тому після пари чергових келишків з книжкової шафи мені виразно підморгнув бородастий фотопортрет Гемінгвея. Злякавшись, я запропонував

прогулятися. Юрко глибокодумно відказав, що такого дня йому хочеться подивитися на річку, і ми пішли на Верхній замок.

Там, над Двіною, котра пам'ятала про нашу відвагу, я заговорив про підземелля, які в середньовіччя утворили під Полоцьком підземне місто-лабіринт, а Юрко урочисто пообіцяв, зробившись журналістом, привезти сюди міжнародну археологічну експедицію. Я вже починав розуміти, що таке чоловіча дружба: це коли можна випити вина і відкрити другові будь-яку таємницю.

На Верхньому замку я почув, що Юркові подобається наша нова учениця Лариса Жилкіна, а на підвісному мості над Полаттю язик йому остаточно розв'язався, і мені було відкрито продовження таїни: вона, Лариса, також не байдужа до Юрка. На літо вони обоє роз'їжджаються, аби в розлуці випробувати почуття, а восени Юрко повинен, як він висловився, до кінця бути чоловіком, бо, окрім усього іншого, це надзвичайно важливо для майбутнього журналіста. Зізнаюсь, що в моїй душі Юрків намір викликав поблажливе відчуття переваги, тому що я, хоча й не куштував до того дня вина, смак інших заборонених плодів уже звідав.

Лариса була, як я це кажу тепер, зовсім не моєю філіжанкою кави, проте ця тоненька, але без жодного кута чи гострої кісточки, вся зграбненька і гнучка, неначе ласка, дівчинка з короткою каштановою гривкою, спокійними лініями правильного обличчя і несподівано свавільними зіницями у великих горіхового кольору очах могла, безумовно, подібатися не тільки Юркові. Повертаючись у ті часи, я думаю, що з них вийшла б гарна пара. Побачити в уяві

Юрка поряд з Ларисою мені доволі просто: єдине в класі вільне місце чекало на новеньку ученицю саме за його партою. Варто додати, що Юрковій обраниці вам було б важкувато розтлумачити, що таке жіноча сором'язливість. На прощальній вечірці перед канікулами вона запросила сусіда по парті на дамський танок (і це реабілітувало її в моїх очах за попереднє танго зі Стегном), ще й сама запропонувала Юркові провести її додому.

Магічним словом для того, аби воскресити головні події того літа з усіма їхніми барвами й ароматами, для мене назавжди залишиться «Одеса». Ми з батьком провели там два серпневих тижні, мешкаючи в готелі «Пасаж» на Дерибасівській, звідки приїхав до Полоцька надійно прихований зошит віршів про карі ілюмінатори, скляні очі медуз, трамваї на Аркадію і хвилерізи ланжеронських пляжів.

Більша частина згаданої римованої продукції мала страшну присвяту – ГБ, що, зрештою, розшифровувалося зовсім мирно: Галинці Білявській. Першого ж дня, причепивши до плавок ручку, я поплив до далекого буя, що його обрав для увічнення імені моєї мідноволосої коханки. У воді кулькова ручка відмовлялася писати, але, змагаючись із хвилями, я все ж таки вивів заповітне ім'я на червоному боці вертлявого буя, а потім, потайки від батька, запив добрячу порцію морської води склянкою білого вина з пляжної бочки і в щасливій хмільній знеможі заснув під сонцем на гарячій ріні.

А ще щовечора відбувався наш з батьком шпацер Дерибасівською з її багатомовним натовпом одеситів і моряків усіх кольорів шкіри, очей і волосся, з її стародавніми вагами,

які показували не кілограми, а пуди й фунти; з такими самими, в пудах і фунтах, поділками на металевих рейках силомірів у вигляді круглих плюшевих подушечок зі схованими всередині пружинками (охочі молотили по тих подушечках голими й волохатими кулаками, і на рейках угору підскакували рухомі латунні рамки з рисочкою, аж доки одного разу вулицею з кінця в кінець не прогулявся негр, який методично, один за одним, розправився з усіма силомірами – замість кулака він користувався голеною головою-яйцем, унаслідок чого рейок з поділками не вистачало, і латунні рамочки летіли кудись угору, між гілля білих акацій); Дерibasівською з її акробатом-пияком у капелюсі й у трико на голі тіло, який ходив довкола свого постеленого просто посеред тротуару плаща на руках, тимчасом як його мавпочка збирала в капелюшок мідяки, аби потім допомогти господареві розпити у сквері пляшку дешевого вина; Дерibasівською, яка здавалася моїй тогочасній романтичній натурі філією Зурбагана і Гель Г'ю з новел Олександра Гріна.

Мені хотілося, щоб це все побачив і відчув мій товариш Юрко. Наприкінці серпня ми сиділи на березі Полоті неподалік від старих Ксаверіївських могилок і по черзі пили з горлечка привезене Юрком із Закарпаття п'янке молоде вино.

З декількох обережних Юркових слів випливало, що почуття до сусідки по парті витримало випробування часом. Мене це не втішило. Тими днями я двічі зустрічав Ларису зі Стегном.

Першого разу вона лише була присутньою поміж дворової публіки, яка слухала Валерчині пісні під гітару. Коли

я проходив повз альтанку, звідти долинав його приємний чистий голос:

*У не-е-ей такая маленькая грудь,
А губы, губы алые, как маки.
Уходит капитан в далёкий путь
И любит девушку из Нагасаки...*

Другий випадок вже був не таким безневинний. До очамріння нарізавшись на даху нашого будинку в карти, ми вибралися до кінотеатру «Батьківщина». Слідом за нами поволіся син п'яниць з першого під'їзду Ваня Шпаков, учень 4-го класу з букетом найсумнівніших нахилів. Ваня вже стояв на обліку в міліції – за те, що скрутив ніпелі в автобусі з узбецькими артистами, які виступали в Полоцьку після сумнозвісного ташкентського землетрусу.

У кінотеатрі йшов один зі страшенно популярних серед мешканців нашого міста індійських фільмів, але сеанс був денний, і ми зручно розташувалися у перших рядах наполовину заповненої зали. Щойно кіногерої почали цілуватися, четвертокласник Ваня життєрадісно вигукнув: «Дивіться, смокчуться!». Білетерка покликала чергового пожежника, який вигнав крикуна, а заодно і всю нашу компанію на вулицю. У дверях я озирнувся: у порожньому задньому ряді сиділа Лариса зі Стегном.

Першого вересня нас замість занять знову на два тижні завезли до села копати картоплю. На полі класний керівник першою чергою перевірів у «гусей» відра. Того разу обійшлося без винаходів, однак невдовзі бабця, в якій поселився

Стегно з компанією, повідомила, що ті вкрали в неї з шафи п'ятнадцять карбованців і пляшку вина, після чого «гусаків» відіслали додому. Я тужив за своєю Галинкою і тихо заздрив Юркові, який тягав Ларисині відра, приносив їй з чужих садів солодкі груші та збирав на узліссі біля картопляща лілові букетики вереску.

Ця ідилія мусила мати продовження. Коли ми повернулися до міста, Юрко розкрив карти: в суботу батьки від'їздять на дачу, й Лариса прийде до нього на пляшку вина, яка вже чекає на них у відомому мені сховкові. У мене Юрко попросив транзистор «Океан», щоб упіймати музичний випуск «Голосу Америки».

З тієї суботи в Юрковій долі й зазвучала трагічна нота. Вранці після дня «Х» я потелефонував йому, та, почувши мій голос, Юрко поклав слухавку й більше не відгукувався. Я подумав, що Лариса іще в нього, і вирішив залишити товариша наодинці з його новими почуттями й переживаннями.

У понеділок Юркове місце в класі було порожнім. Що сталося тоді, як він повинен був «до кінця залишитися чоловіком», я довідався на лавці біля Двіни тільки за тиждень. Усі ті дні Юрко відсиджувався вдома й не підходив до телефона. Юркові очі провалились, а ніс загострився і став подібним на дзьоб грака-альбіноса. Пам'ятаю, що всі здогадки крутились у моїй наївній голові навкруги двох основних версій: імпотенція і бридка хвороба. Насправді ж сталося зовсім інше.

Чекаючи тієї суботи Ларису, він зробив несподіване й приголомшливе відкриття: сховок за темно-зеленими

томами «Всесвітньої історії» виявився порожнім. Хтось із батьків знайшов пляшку й забрав її на дачу. Грошей на ще одну в Юрка не вистачало. Гонор не дозволив йому ні відчинити Ларисі двері, ані з'явитись у класі. Коли Юрко розповідав мені про це, він тіпався неначе в лихоманці. Мене й досі дивує, що він спромігся тоді взагалі розповісти про свою драму.

Я не придумав нічого ліпшого, чим засміятися й сказати, що людей з таким самолюбством, напевно, один на мільйон. Це виявилось жахливою помилкою, хоча далєбі, я й сьогодні не знаю, як би мусив поводитися.

Там, на нашій лавочці над річкою, я тоді казав іще щось – що Лариса все зрозуміє, що він, Юрко, винятковий чоловік, що я вірю у їхнє кохання і в нашу дружбу. Зустрівшись із ним очима, я здригнувся: його обличчя перетворилося на мертву погордливу маску. Юрко підвівся і, легенько вклонившись мені, промовив: «Вы свободны, сударь». Я й зараз бачу, як він, рослий і сутулий, з піднятим коміром брунатного плаща, бреде берегом у сутінках, назавше віддаляючись від мене, а за ним біжить обчіпляний реп'ярами здичавілий білий кундель.

Після вихідних класний повідомив, що батьки перевели Веселова до іншої школи.

Потім ми зустрічалися лише випадково й ніколи вже не розмовляли. Та й що я міг йому сказати? Що Лариса «ходить», як це тоді називалося, зі Стегном, і що він зайняв у класі Юркове місце біля середнього вікна? Або що якось ми грали зі Стегном у настільний теніс, і, залишившись із ним сам на сам, я з холодком ненависті під серцем удавано-

байдужим тоном запитав, що в нього з Жилкіною, а він з нахабним спокоєм, допитливо позираючи мені в очі й розтягаючи слова, відповів: «Е...сь. Нае...сь и викину. А хошь – тебе отдам».

За таку відповідь варто було б кинутися на нього з кулаками, та я вже знав, що Стегно скрізь ходить з ножиком. Інший «гусак», Ігор Гарачов, той самий, що захворів у восьмому класі на гонорею і посадив учителя праці на цвях, вже сидів за групове згвалтування сорокалітньої жінки зі склозаводу, яку гвалтівники, такі самі підлітки, як і сам Ігор, упіймали перед нічною зміною і, заліпивши рота пластиром, затягли в будівельницьку підсобку. На суді він тримався героєм і відмовився визнати себе винним на тій підставі, що нічого не робив, а всього лиш тримав «тітку» за ногу.

У квітні в Лариси народилася дитина.

У нашій школі це був уже другий подібний випадок. Рік тому десятикласниця Ірка Кляпацька народила маленького япончика від котрогось з іноземців, які встановлювали обладнання на нафтопереробному заводі. Моя Галинка сказала, що дитя в Лариси народилося семимісячне і що це, як не дивно, якраз і добре, принаймні значно краще, ніж коли б воно прийшло у світ ще на місяць пізніше.

На відміну від Ірки, яка вже в пологовому будинку відмовилася від малого і складала з однокласниками випускні іспити, Лариса залишила дитину собі й до школи не повернулася. Під час іспитів її можна було побачити з возиком у парку культури й відпочинку ім. 50-річчя Великого Жовтня. Щасливий татусь тоді вже мотав свій перший термін,

бо одного разу в традиційній суботній бійці під тополями коло танцмайданчика таки пустив у хід свого ножика, але не здужав утекти від міліцейського наряду. Коли я зустрів Ларису з малим, мені завжди думалося, що її син виросте, поріже кого-небудь ножичком і слідом за батьком піде на зону.

Подальші звістки про Юрка Веселова повнотою не вирізняються.

Він також навчався у Мінську, однак не на журналістиці в університеті, як йому мріялось, а чомусь у політехнічному на архітектурі, й ми не зустрічалися. Єдиний виняток стався того разу, коли я відносив Юркові передані з дому гроші.

Усі ліжка в його гуртожитківській кімнаті були зайняті: на чотирьох спали одягнені хлопці, а на п'ятому, обійнявшись, немов каченята, — зовсім голий Юрко й так само гола руда дівчина, настільки вульгарного вигляду, що її одразу ж хотілося назвати бабою. На застеленому газетами столі сумували дві пательні з загуслим жиром і три чи чотири порожні горілчані пляшки. Мені вдалося розштурхати Юрка, а йому — якимось дивом, не зважаючи на молоденьку бороду, впізнати мене. Ледь-ледь ворущачи язиком, він пояснив, що сьогодні свято — день птахів, і, не підводячись з ліжка, показав пальцем на настінний календар юного натураліста. Його подруга перевернулася уві сні на другий бік, і тільки тоді, важко упіймавши мій погляд, Юрко погладив її по білому задкові й прикрив його разом з іншими привибами ковдрою. «А тобі — во!» — тицьнув він мені під носа дулю і поліз під ковдру сам.

Перед відходом я встиг іще зауважити, що один з Юркових сусідів не просто спав, а був міцно приторочений до ліжка мотузкою. Розпустити морські вузли я про всякий випадок не став.

Тоді я вів щоденника, де враження від цього нового Юрка втілилися в образ (думаю, не надто вдалий і точний) зламаного годинника.

Напевно, календар юного натураліста, згідно з яким жив Юрко, містив багато свят, бо за певний час до мене дійшла звістка, що, рятуючись від виключення, Юрко мусив узяти академвідпустку.

Життя вже давно крутило нас по таких далеких одна від одної орбітах, що, отримавши на останньому курсі листа з військовим штампелем, я швидше повірив би, ніби про мою персону раптом згадав сам міністр оборони, аніж у те, що до мене може написати Юрко Веселов.

Штампель був московським, але лист прийшов з Афганістану.

Можна лише здогадуватись, у яких лещатах самотності й безнадії опинився Юрко, якщо — і це з його характером — він називав мене у листі своїм єдиним другом.

Половина тексту на двох аркушах з учнівського зошита у клітинку опинилася під непроникним цензорським чорнилом. Найбільш істотною в уцілілій частині була згадка про Валерку Стегнова. Юрко писав, що, коли йому довелося уперше стріляти в афганця, він уявив, ніби перед ним Стегно.

Мене й досі гризе сумління: чому я не відповів Юркові? Можна ж було написати в той Афганістан і промовчавши

про повернення Стегна з зони, як і про те, що він жив у Лариси, доки за пару місяців знову не поїхав під конвоєм кудись у Мордовію, після чого Лариса зійшлася з підозрілим типом із Задвіння й почала торгувати біля Палацу культури склозаводу пивом.

Більше солдатських листів – ні з московським, ані з якимось іншим штемпелем – я не отримував.

Фінал цієї історії можу відновити тільки зі слів клівлендця з двома відірваними пальцями, тому моя спроба буде неминуче позначена печаткою суб'єктивізму. Але уява моя малює останні Юркові хвилини настільки виразно, що я наважуюся викласти свою версію на папері. (Певно, в цьому є й моє егоїстичне прагнення позбутися синдрому бензопилки, бо після того вечора у Клівленді я не здатен спокійно чути її звук, і краще не згадувати, що коїлося зі мною, коли днями в нашому дворі зрізали старий берест.)

Заплющивши очі, я бачу вечірню гірську ущелину в околицях Герата. Бій відгримів зовсім недавно, і в повітрі ще стоїть запах порохового диму. Юрко з туго скрученими руками лежить на спині у фіолетовій тіні гострої двоголової скелі, схожої на хижо розтулений дзьоб. У ноги йому впирається тонкий шнур, хоча ні бігти, ні навіть повзти з роздробленою гомілкою неможливо.

Втомлений, з гарячими вуглинами агатових очей, командир афганських партизанів знає ціну кожному слову й розтуляє вуста не більш як п'ять разів. «Хочеш жити – бери іслам», – гидливо пояснює перекладач. Юрко не відповідає, дивлячись у вицвіле від спеки небо, де, наче зіниця безмежного байдужого ока, повільно плаває сокіл.

Командир щось говорить знову, та цього разу перекладач мовчить, і під скелею пульсує передчуття неминучого. До Юрка кидається молодий партизан у брудному зеленому тюрбані, з-під якого очі зблискують нетутешньою волошковою блакиттю. «Соглашайся, Веселов, слышь, соглашайся, — захлинаючись і ковтаючи слова, шепоче він. — Я обрезался — и ничего... Кормёжка нормальная... бабы есть такие... закачаешься...» Юрко впізнає сержанта з їхньої роти, який зник під час каральної акції минулого місяця. Той, іще більше притишивши голос і полохливо позираючи в бік командира, продовжує вмовляти: «А там, слышь, через Пакистан на Запад мотанём... Блядь буду... Не боись... Не мы первые, не мы последние... Х...ня этот ихний ислам...»

Юрко мовчить. Можливо, він бачить Двіну і нашу з ним мандрівку під мостом. Можливо, збирає для Лариси букетик вересу. А може, від вигляду афганця йому пригадався Стегно...

Але — найвірогідніше — безжальний біль у носі не дає йому зосередитися ні на чому, і, прагнучи якомога швидше провалитися в рятівну непритомність, він просто безтямно дивиться, як високий сухорлявий афганець акуратно вдягає довгого шкіряного фартуха, і до останнього моменту не розуміє, навіщо той заводить трофейну бензопилку...

1995 р.

ЗА ЩО АВІН УБИВ КАВЕЛЯ

Сентиментальна подорож

Жоден Торквемада з усіма своїми «іспанськими чобітками» та іншим спецпричандаллям не витяг би з мене і десятої частки того, що здатен видобути червонолобий «Ікарус», який раз на місяць везе мене з Новополицька до Мінська. З перону автовокзалу махає мені син російського офіцера В. Мудров, який виріс там, де його зовсім не сіяли, і зробився білоруським письменником, а до вихололого салону, який дбайливо зберігає легкий запах паленої гуми, вже вривається веселий рій спогадів і асоціацій, давно й надійно забутих подій та імен, реалізованих і ніколи не втілених сюжетів. До мене повертаються похмурі неголені обличчя колишніх друзів, а одразу декілька пар досконало відшліфованих жіночих ніжок роблять частішим мій пульс і примушують брязкотіти ключами від таємниць. Цей начебто зовсім звичайний автобус передусім – створіння

дуже високоорганізоване і, коли хочете, навіть підступне: воно пречудово знає не тільки те, яким шляхом мене везти, а й де набрати швидкості, а де трішки пригальмувати, щоб якусь марудливу згадку часом не лишити самотою на узбіччі.

Одразу ж за автовокзалом пропливає одноповерхова кам'яниця редакції газети з досить двозначною назвою «Хімік», у якій я понад десять років заробляв на хліб і вино й де написав своє перше оповідання – про півня, котрий жив на одному з новополоцьких балконів.

Там, де тепер університетські корпуси, тоді розлягалася зовсім не міська галявина. Спершу на ній зацвітали кульбабки, потім – ромашки і смолки, серед яких просто попід редакційними вікнами засмагали під сонцем довгоногі істоти з конспектами. Істоти часто підходили до мого, облюбованого метеликами-кропив'янками, розкритого навстіж вікна попросити запалити чи позичити порожню склянку, демонструючи ледь прикриту купальником готовність ближче познайомитися з монотонними журналістськими буднями за щільними зеленими шторами, тож наприкінці кожного травня я писав головному редакторові заяву з проханням передбачити на літній період доплату за шкідливість. Унаслідок подібних візитів мій молодший колега, який чергував по номеру, назавтра разом з передплатниками і з не вельми сильним здивуванням побачив на першій шпальті фотознімок, надрукований догори ногами, а мій старший колега познайомився з установою, доти відомою в місті під безневинною аббревіатурою «НКВД», що розшифровувалось як «Новополоцький кожвендиспансер». (У ті часи

фасад НКВД прикрашало вицвіле гасло: «Имя и дело Ленина будут жить в веках».)

Вечорами у моєму редакційному кабінеті з'являлися відвідувачі, цікавіші за легковажних денних метелиць і бабок. Яюсь, у 1980-му, коли московські ідеологи заклопотано вирішували, як їм відсвяткувати 600-ліття Куликовської битви і при цьому не образити братнього татарського народу, мої двері обережненько відчинив охайного виду дідусь з розпухлим портфелем і стривоженими очима, які мимоволі приводили на пам'ять позирк пролетарського поета Івана Бездомного після відомого випадку на московських Патріарших ставках. Згадана щойно деталь примусила мене інстинктивно триматися так, щоб між мною і відвідувачем обов'язково залишався письмовий стіл. З гарячого дідусевого шепоту я довідався, що мій гість особисто брав участь у тій великій січі, а в портфелі у нього – написані до ювілею спогади.

До розряду літераторів належав і колишній моряк, якого десь за ньюфавлендською мілиною потягла за собою, боляче при цьому вдаривши об борт, штормова хвиля, що й підказало радянському рибалці ідею й фабулу майбутнього роману. Його наскрізь пропахлий оселедцями рукопис починався сакральною фразою «Стране нужна рыба», а завершувався докладним (з позначеними у валюті й у рублях цінами) переліком подарунків, придбаних у різних країнах світу для невдячної, зрадливої нареченої, котра, правда, так і не стала його дружиною.

А онде за тими трьома вікнами збиралося наше літературне об'єднання «Крыніцы», члени якого за проминулі

роки видали вже цілу бібліотеку. Однак цього разу особи, чії імена потрапили до підручників та енциклопедій, залишають мене у спокої, а з ніжністю пригадується худенька поетка, яка, грючучись край багаття своїх жіночих спогадів, мусить завжди думати про літературу з тихою вдячністю. Часом я намагаюсь уявити її обличчя і думаю, що воно не може бути ординарним, як не був ординарним і її творчий метод, котрий назавжди залишиться в анналах якщо й не всього вітчизняного красного письменства, то принаймні його полоцького відгалуження.

Річ у тім, що у дні наших досить частеньких літпосиденьок, приблизно об одинадцятій годині вечора в моєму кабінеті обов'язково дзвонив телефон. «Чоловік однієї поетки» ввічливо цікавився, коли ми будемо розходитися. Я сумлінно відповідав, що це станеться близько півночі, й запевняв дбайливця-судженого, що ми по-лицарськи відпроваджуємо всіх наших дам аж до дверей їхніх помешкань. Так тривало роки три, аж поки таємничий чоловік, відступивши від заведеного порядку, попросив переказати «нашій поетці», що сього вечора він прийде по неї особисто. Я мусив уточнити, як звуть представницю цієї ідилічної родини, й у відповідь почув цілковито не знайоме нікому ім'я...

Перед поворотом на міст через Двіну, під яким високо над темною водою, що чаїла в собі хороводи потопельників і сомів, завбільшки з біловезьких вепрів, ми склали дитячий іспит на сміливість, я востаннє кидаю оком на колишню галявину й навздогін мені плеще крилами знайомий пугач, котрий живе у гушавині крони старої ялини на узліссі.

На межі дня й сутінків пугач вибирався зі свого затишного житла на довгу гілку, щоб, отямившись і покрутивши головою, страхітливо пугукнути, зробити повільний ритуальний обліт галявини і взяти курс на лісове озеро, де тоді ще водилися теплокровні ундіни, готові сміливо віддатися нічному пловцеві на залитій місячним сяйвом піщаній міліні. Великі сірі крила мого пугача розтинали повітря безгучно, так що від них колами розходилася густа, настояна на запахах прив'ялої трави, духмяна тиша. Вона ніколи не лякала мене, а лише збуджувала у надвечірній душі бажання під час однієї з майбутніх реінкарнацій прийти на світ лупатим птахом і потім удень виніжуватись у м'якому дуплі, а ввечері поважно виходити на духмяну від розтопленої сонцем живиці гілку й, лякаючи своїм пугуканням ундін та їхніх коханців, плавно летіти на смачне нічне полювання. Того дня, коли екскаватор почав копати посеред галявини котлован, пугач виліз зі свого сховку посеред білого дня й, загубивши від світла орієнтацію, похитуючись, полетів не до лісу, а в бік міста, і вже не повернувся...

Окрім мене, «Ікарус» везе сьогодні двох пристойно вбраних молодих чоловіків, років по двадцять з гаком, а в комплекті з ними подорожує життєрадісна руденька молодичка, для якої слово «дієта», судячи з її габаритів, має такий самий абстрактний сенс, як, наприклад, і слово «синхрофазотрон».

Не встигнувши ще й вмотитися, компанія береться розгадувати газетного кросворда. «Последователь философского направления, противоположного материализму», – читає руденька пампушка. «Думай, Федя», – каже

юнак з подібними до президентських вусиками. Чисто виголений Федя думає і видає відповідь: «Пессимист». Молодичка рахує літери й утішено повідомляє: «Підходить!»

Увесь вчорашній день падав пухкий сніг; дорожній вказівник у приміському селі дбайливо вичищений, і зустріч з ним відновлює у пам'яті почуту в Лондоні історію про межовий валлійський міст, на якому ось уже кілька сторіч поспіль щоночі з'являється напис «Англійці, геть з Уельсу!». Ні, на вказівнику ніхто не вивів чогось огидного на кшталт «Росіяни, геть з Білорусі!». Підтверджуючи славетну білоруську толерантність, тутешні дотепники, як і в роки мого дитинства, не зважаючи на складні метеоумови, все ж не забули підмалювати до першої літери придорожньої назви зайву пташечку, перетворивши тривіальне Копцево на романтичне придвінське Жопцево.

Років зо двадцять тому «Беларускае тэлебачанне» любило крутити зворушливу стрічку з геніальним пасажем про те, що в юному місті великої хімії Новополоцьку життя настільки світле та щасливе, що там навіть немає цвинтаря, бо люди просто не помирають; ось уже щойно вони переступили поріг стабільності, а там, мовляв, переможе комунізм, і, не виключено, що радянські вчені відкриють таємницю вічної молодості. Не знаю, чим поїли і в яких лазнях парили творців життєствердного фільму, але добре пам'ятаю, що ген на тому зеленому островці праворуч від дороги на Полоцьк вже тоді лежали під березами двоє моїх однокласників.

Тим часом білими дзвіницями Софійського собору відкривається панорама міста, де сиділа на горщику маленька

князівна Предслава, де у Великий піст міг крадькома клюкнути чарочку вчений монах Сімеон і де зростав мій друг дитинства Вова Цимерман, який з ранніх літ своїх мав пристрасть не тільки до жінок, а й до читання, тож у книзі свого теперішнього співвітчизника Амоса Оза міг знайти зізнання у любові до Єрусалима. «Це місце, в якому ти переш шкарпетки, смажиш яєшню й увесь час відчуваєш себе на межі духовного оргазму... Таке ось зіткнення – ключ до того, що зробило мене письменником. Усвідомлення того, що існує містичність, та – з іншого боку – усвідомлення ще й того, що у пророків і в Ісуса смерділо з черевиків...»

Полоцьк снів себе нашим Єрусалимом, але в іншому місті, яке у п'яних тризнах своїх бачило себе Третім Римом, уміли розгадувати чужі сни. Тому один з августійших «римлян» і топив іновірців-полочан в ополонках на Двіні під час Інфляндської війни, другий власноруч вбивав у Софії уніатських ченців та закладав під неї порохіві бочки під час війни Північної, а третій випробував передову методику «сноса культових строений» у нібито вже мирному 1964-му.

Заплющивши очі, мені зовсім неважко побачити поруч з вежами Софії та банями Богоявленки барокові обриси собору Святого Стефана. У такі хвилини я зазвичай кажу собі: ні, краса не буває марною, вона існує хоча б задля того, щоб її ненавиділи.

Приозерне полоцьке село Гомель, яке вислало назустріч «Ікарусові» плямистого пса з обвислими вухами, мусило б добре врізатись у пам'ять одному російському лейтенантові-танкістові, котрий випив, мабуть, не менше як пляшку

спирту чи якоїсь гальмівної рідини і, ледь не втрапивши на мінській вулиці під колеса машини мого приятеля, почав вимагати підкинути його, лейтенанта, до міста Гомеля, а на випробувальне запитання, чи склав він присягу на вірність Республіці Білорусь, поділився, що «в гробу он видал эту ё...ную Беларусь вместе со всеми бульбашами», яким пообіцяв, «только рыпнутся», влаштувати «генеральную танковую утюжку» Після цієї його тиради ми, звісно ж, погодилися відвезти захисника Вітчизни прямісінько у Гомель, позаяк було нам в один бік. Ви пам'ятаєте, ваше благородіє, як одного разу отямилися холодного осіннього вечора, обіймаючи бетонного стовпчика з написом «Гомель», за яким чомусь стояло всього кілька десятків сільських хатин, а навкруги суворо шумів партизанський бір? Якщо ви досі не згоріли на «утюжках» Грозного чи Гудермеса, ви все це, звісно ж, пам'ятаєте.

Ближче до Лепеля снігу стає вже більше. На шосе виходить худорлявий мисливець у плямистому військовому комбінезоні, й ланцюжок асоціацій витягає-видобуває ім'я іншого чоловіка з рушницею – товариша Антанаса Снечкус, який у вільний від блукань лісом час керував Литовською РСР як перший секретар її компартії. Зрештою, тов. Снечкус не надто вже улягав своєму хобі, бо в литовського народу зберігся яскравий спогад про лише один мисливський подвиг свого тогочасного «батьки». Якось узимку до лісового села під Паневежисом прибився поранений лось, якого селяни виходили й надалі підгодовували. Вдячна тварина ходила вулицею і не боялася брати хліб з рук у дітей і в дорослих. Одного разу на околиці спинилося авто,

з якого вийшов чоловік у комбінезоні. Доки лось довірливо чекав хліба, чоловік підніс до плеча вінчестера й упритул завалив рогатого красеня на сніг. У всьому іншому, кажуть, Снечкус поводився здебільшого пристойно: навідріз відмовився приймати до складу своєї республіки братню Калінінградську область і вперся, коли в Москві постановили будувати Ігналінську АЕС. Правда, станцію на литовському боці Дрисвятив усе одно поставили, а місто енергетиків на честь працівника будівництва назвали Снечкусом.

«Высший сан в православии», – долинає до мене з боку аматорів кросвордів. «Поп». – «Маловато букв». – «Думай, Федя». – «Чего ты всё Федя да Федя...»

Дякувати Богові, московські товариші не здогадалися вибрати під АЕС Лепельське озеро, берегами якого саме котиться наш «Ікарус».

До останнього часу за назвою Лепель для мене ховався лише відомий із часів середньовіччя сюжет про кузена Лох-несської почвари, який гніздився на дні тутешнього озера й на десерт любив поласувати громадянами Велико-го Князівства Литовського з акуратно перекушених навіл човнів, а коли нарешті здох від нестравності, то сморід, якщо вірити хронікам, крутив у білоруських носах аж на Оглядовому Валі в Полоцьку й, напевно, був нітрохи не слабшим, аніж у лепельській вокзальній вбиральні.

Однієї осені я вирішив, що порослого баговинням нерельності напису на пергаменті (і вбиральні як постскриптуму) для знайомства з містом все ж таки трохи недостатньо, й вибрався на поетичний фестиваль «Лепельські алітерації», сподіваючись коли й не наслухатися тих самих

загадкових алітерацій, то хоч би знайти скалочку того Лепеля, що його Тамаш Зан і Ян Чечет, працюючи там у дирекції Березинського каналу, називали у своїх листах північною Венецією.

Під єдиним уцілілим ліхтарем на дощовитій вулиці імені героя «Краткого курса истории ВКПБ(б)» я втішено зауважив прикметну здоровою природною вродою красуню-лепельчанку, одного погляду на яку вистачило, аби зродилася думка, що саме таких аматорок поезії нам на цьому етапі національного відродження особливо не вистачає. Розпушивши підмокле пір'ячко, я запросив красуню на фестиваль до Будинку культури – за умови, що вона покаже мені дорогу. «Зачем тебе клуб, пашлі ка мне, у міня бутилка есть», – звабливо усміхаючись, скоромовкою запропонувала чарівна лепельчанка.

Майже без вагань я вибрав клуб, в якому з'ясувалося, що маститі акробати поетичного рядка алітераціями абсолютно не зацікавилися. В результаті під спів зведеного лепельського хору ветеранів партії, війни та праці посинілі від холоду дівчатка в національних строях вручили мені в нетопленій залі хліб-сіль на довжелезному рушникові. (Рушника одразу ж спробували забрати назад, та не на того натрапили.) Окрім усього іншого, відносно юна працівниця культурного фронту Аня отримала від начальства категоричну вказівку відпровадити мене у «міськкомівський люкс». Дорогою з ініціативи провожатої виникла ризикова розмова про джерела творчого натхнення. Ризик раптово зріс, коли з'ясувалося, що Аніне прізвище Нагулян і що приїхала вона до нас із далекого Єревану.

Хоча настінний годинник у фое показував лише початок на дев'яту, двері приземкуватого готелика були замкненими на ключ. У сутінковій глибині приміщення спинками до входу стояли два крісла, й звідтіля звішувалася чиясь гола нога. Почувши стукіт, нога сховалася. Аня Нагулян зняла черевика й замолотила ним у двері так темпераментно, що звідкись згори на нас посипалося різне сміття, а потім впало ще й пташине гніздечко. Траєкторію руху адміністраторки від крісел до дверей важко було назвати найкоротшою, однак магічні слова «міськкомівський люкс» примусили її стрепенутися і спробувати стати струнко.

Слід віддати лепельським товаришам належне: «міськкомівський люкс» мав автономний вхід, причому життя і діяльність його мешканців були дбайливо приховані від випадкових очей високим блакитним парканом із замкненою хвірткою. Замок у хвіртці вирішив, що я на такі привілеї не тягну, і заартачився. Адміністраторка кинулася за іншим ключем, а повертаючись, перечепилась у темряві через мою валізку й гепнулася на мокрий асфальт.

Набряклі вологою двері не піддавалися, і я наважився лізти через паркан. Адміністраторка розмазувала по своєму обличчю й по моїй куртці патьоки крові, намагалася відтягти мене від паркану і, рюмсаючи, стверджувала, що завтра її виженуть з роботи. «Ну, што ви мне подсоветуете?» – жалісно зазираючи мені в очі, запитувала огрядна жінка. «Нікому не розповідайте своїх снів, бо владу можуть захопити фрейдисти», – суворо відповів я і своєчасно зняв з блакитного паркану відважну доньку вірменського народу, на клубах якої вже тріщала шкіряна спідниця.

У люксових апартаментах я витяг з валізки пару книжок і сухий одяг. «Мне вийти?» – делікатно запитала Аня Нагулян і навіщось сіла на канапу. Запитання про моїх улюблених письменників сприйнялося, як домашня заготовка. Задля ілюстрації я розгорнув узятую з собою «Вежу з чорного дерева» Джона Фаулза й приречено процитував: «Генрі знав, що гріх – це виклик життю, не нерозсудливість, але акт мужності й вияву волі». – «Какой акт?» – уточнила Аня.

На вечері з дальнього кутка ресторану на мене заздрісно позирали очі поета з південно-західних рубежів нашої країни, знаного тим, що згідно з його ж власним зізнанням в автобіографічному літературно-мистецькому творі, у кожному гастрольному місті він, поет, як свого часу Ференц Ліст, залишає спокушену жінку, хоча, на відміну від свого славетного попередника, й не зачинає її про всяк випадок на замок. Я підійшов до колеги і з незбагненою зловтіхою промовив чужу фразу: «Ну що, старий? Навколо самі тобі голі жінки, але всі у глухих суkenках без декольте».

Все інше у Лепелі склалося просто чудово: відповідно до програми поетичного фестивалю відбулася екскурсія на агрофірму «Белая Русь», яка випускає популярний у трудящих північного регіону Батьківщини напій «Водар мяты» («Запах м'яти»), знаний у малоінтелігентних колах як «Морда мятая», а після передбаченої протоколом дегустації було приємно збирати над лепельськими каналами скалки тутешньої Венеції, ще нічого не відаючи про намір тутешніх рекетирів стягнути під час поетичного вечора з його заїжджих учасників символічну данину в білоруських рублях чи їх валютному еквіваленті.

За Лепелем голоси аматорів кросвордів, які раніш, нагадуючи дзижчання комашні, сприймалися переважно периферійним слухом, почали пробиватись у затишний світ моїх спогадів дедалі частіше. «Завершение фасада здания... Может, дом?» – «Дура, второе “е”». – «Главная книга у мусульман». – «Тихо, сейчас вспомню. На “кэ” – “Коран!”» – «Ты уверен?».

Коротка зупинка в Богомлі, на околицях якого народився мій знайомий поет Янка Юхнавець, котрий знову й знову бачить ці місцини у своїх нью-йоркських віршах-снах, де провадить розмови то з Мешком, то зі Скориною, то з таємничим Лісорубом, що пояснює комусь Невідомому, що Історія – це простір, а потім уточнює: це – помешкання, в якому відбуваються нелогічні випадки. Розповідь про те, як липневого дня так званої незалежності ось на цій автостанції місцевий хлопчина вивісив прапора небажаних кольорів і за п'ять хвилин вже сидів у «воронку», Лісоруб, безумовно, назвав би банальною, і тоді я додав би останню деталь: хлопець був глухонімиий.

Йдучи проходом поміж крісел, мій співпідорожник із «президентськими» вусиками кидає погляд на сидіння поряд зі мною і гучно, не без певного задоволення повідомляє: «Глянь, Зин, есть ещё чудачки, белорусские книжки читают». Я не бачу, як реагує на таке відкриття пампушка, але чую її голос: «Старший сын Адама и Евы, убивший своего брата, четыре буквы». На кілька хвилин западає мовчанка, потім Зіна невпевнено промовляє: «Кажется, Кай...» – «Дура, а буквы кто считает будет?» – «Спокойно, – підключаються вусики. – Я знаю. Авин! Точно! Авин убил Кавеля!».

Уздовж шосе торгують яблуками, картоплею й сушеними грибами. Товар пильнують діти, які в цей час мусили б бути у школі. Може, сьогоднішнє їхнє заняття і справді корисніше, аніж відсиджування уроків історії, де в душі останніх рекомендацій «Учительської газети» треба вчити, що граф Муравйов (той самий, котрий Вішальник) – це «енергійний державний діяч, який зі знанням справи робив те, до чого відчував покликання» (тобто вішав і розстрілював учасників повстання 1863 року). Юні гендлярки чіпляють низочки грибів на шиї і з такими намистами видаються молоденькими циганочками, точнісінько такими, якою була моя перша навчителька з однієї науки, якої, на жаль, ще й по сьогодні не викладають у наших школах.

Втомившись від розумових зусиль, мої сусіди покидають кросворда і лаштують перекуску. Сьогодні Бог послав їм на обід пляшку горілки «Жириновский», батона й палку вареної ковбаси. Від останнього з перелічених продуктів салоном розливається запах, котрий матеріалізується у світлий образ рідного kota моєї тітки, який не буде їсти такої ковбаси навіть під страшними тортами.

Підкріпившись, дружня компанія помітно веселішає і накидається на кросворд з новими силами. «Страна на юго-востоке Евразийского континента из четырёх букв. По-моему, Азия». – «Нет такой страны». – «Нет, есть, я сама по телеку видела». – «Небольшая ария». – «А х... её знает». – «Положительно заряженная электрическая частица. На “пэ”». – «Сама ты на “пэ”». – «Я, между прочим, могу и обидеться».

Зіна ображено замовкає, але довго залишатися бездіяльною її енергійна натура не здатна. Вона урочисто підіймає

своє тіло й переносить його на крок ближче до мене. «Мужчина, извините, у вас чого-нибудь почитать не найдётся?» Я хочу підсунути їй щось із білоруської періодики, та Зіна своєчасно попереджує: «Только по-русски, мужчина, я белорусскую мову не изучала». «Ікарус» підступно підстрибує на вибоїні, і Зінині груди плюхаються мені в обличчя двома безформними медузами. Відхилившись, я даю господині медуз прихоплений у дорогу том Генрі Міллера з двома його «Тропіками». Цікаво було б поспостерігати, які емоції намалює на її широкому і круглому, наче повня, обличчі невгамовна еротична палітра знаменитого американця, та наш автобус вже наближається до плещаницької автостанції, тож мої думки набувають дещо іншого напрямку. З'ясується, що ми їдемо не тільки до Мінська, а й назустріч «Великой Октябрьской Социалистической Революции», про що тактовно нагадують розтягнуті посеред центральної вулиці кумачеві транспаранти.

Тяжко позбутися відчуття, що кілька останніх років проминули ніби в якійсь летаргії зі спокусливо-оманливими снами, а зараз ми схопилися й побачили навколо все таке рідне і знайоме, що хочеться вткнутися у ці транспаранти носом і зайтися очищувальним плачем блудних синів.

Отямитися, щоправда, пощастило не всім. Десь зовсім неподалік гріється під сніговим пухом могила мого приятеля, архітектора Валерія Слючанки, який відновлював усі вцілілі після культурної революції полоцькі собори й помер, читаючи Караткевіча, хоча значно більше любив Басю й Унамуно. Після суботників, які ми проводили разом з реставраторами в Софійському соборі, Валерій читав

лекції про білоруський ренесанс і білоруське бароко, декламував вірші Івана Буніна і вчився не реагувати на репліки майбутнього прозаїка В. Мудрова типу: «Хорошие стишата, только вот автор – белоэмигрант». Валерій і сам писав вірші: про жінок і про осінь – російською, а про матір – білоруською. Він вчив мене жити одним днем і любив порівнювати наше суспільство з листковим пирогом, у якому шар печерних людей зовсім не найтонший.

Валерій мав хворе серце, яке не за чутками знало, що таке хірургічний скальпель. Коли ми купалися, він з винуватою усмішкою ставав на дно, не пропливши й десятка метрів. Його син навчався у художньому технікумі й одного разу його та кількох його друзів виключили звідти за художню неспроможність, а насправді – за незалежну поведінку. Людей з таким, як у Валерія, почуттям честі я зустрічав у житті разів півтора. Можна уявити, чого коштував йому похід до діяча національного відродження, який підмахнув наказ про виключення. Діяч відказав Валерієві, а потім і мені суворою відмовою, сенс якої зводився до того, що таким, як Слючанка-молодший, у національній навчальній установі не місце. Щоб заспокоїтись, Валерій поїхав додому і приліг з книгою Караткевіча. Сина за кілька днів після батькового похорону хутенько поновили у списках, а через рік я зустрів його серед реставраторів фресок у нашій Спасівській церкві, куди він напросився на практику, й ми розмовляли з ним однією мовою, у чім не було навіть мікроскопічної заслуги діяча національного відродження. Це, звісно, не по-християнськи, та коли я бачу тепер того діяча, мені хочеться вхопити його за ріденьке волосся

і вліпити обличчям у нашу рідну білоруську землю, точно так, як на Дзяди, у 1988-му, люди у формі та в цивільному спробували вліпити наші обличчя у мерзле поле Куропатів.

Щоб угамувати здорову сверблячку в руках, я задивляюся у снігову далечінь. На допомогу несподівано приходять руда Зіна й Генрі Міллер. «Слышь, Мишка, а что такое вагина?» – «Наверно, что-то с весами связано, – сонним голосом відгукуються вусики. – Может, гиря». – «Сам ты гиря, – бере реванш товстуха. – Это же по-русски!» Повня з подвійним підборіддям повертається до мене. «Мужчина, вы не знаете, что такое вагина?» – «Здогадуюсь», – уніково відповідаю я. «Ну так что?» – «Це має бути зрозуміло з контексту». – «С чего, с чего?» Зіна з ображеною міною повертає книгу й дістає газету з кросвордом.

«Известный художник-маринист». – «Шишкин». – «Не подходит». – «Репин», – знову пропонує поголений хлопець. «Козел ты, Федя, неграмотный, – незлостиво підключається до інтелектуальної гри вусатий. – Это же Айвазовский». – «Тютелька в тютельку, – порахувавши літери, захоплено вигукує Зіна. – А как ты догадался?» – «Тут же написано: маринист. Море рисует, понятно?» – «А чего напечатали с ошибками: маринист? Проверочное слово “море”, значит надо “моренист”». – «В газете козлы неграмотные сидят, а ты обзываешься», – чується голос безвусого Феді, і в пам'яті висвітлюються слова вітчизняного класика про те, що держави в часи свого розквіту народжують великих поетів, героїв і коханців, а в часи занепаду – тільки сміття й багато начальства. Другий перелік здається мені трохи закоротким.

Придорожні гендлярі то тут, то там гріються біля вогнищ. «Помещение для хранения оружия, первая “а”...» Я зауважую, що починаю думати у кросвордовому стилі: місто, до якого ми підїжджаємо, сім літер, перша «л»...

На лагойській автостанції дід із сизим носом продає сушені боровики. Стіну за його спиною прикрашає напівздертий плакат зі шматком готичного дому, половиною кінного рицаря і фрагментом заклику: «...повернення до Європи!» Дід вишмаркується у два пальці, витирає їх об своє пальто й, закінчивши підготовку до урочистого моменту, видобуває з кишені пляшку «Русской». Якщо ви давно не бачили щасливого чоловіка, спробуйте уявити того діда з горлечком біля губів. Доки він закусує свою таки нічогеньку дозу сушеним грибом, я міркую, скільки сотень чи тисяч мешканців Лагойська потрібно опитати, аби хтось із них відповів на запитання про тутешнього графа, вісім літер, перша «Т», який 1856 року відкрив у Вільнюсі музей старожитностей?

За Лагойськом снігу вже нема. Де-небудь під тим Гомелем, в який хотів потрапити російський танкіст, мабуть, іще збирають радіоактивні гриби. Все ж таки ми чимала за європейськими мірками країна і декларована п'яним лейтенантом «генеральная утюжка» бульбашів може вийти не такою вже швидкою і пройти не так гладко, як це мариться комусь зі стратегів.

Цей висновок недовго зігриває мене. «Новое европейское государство, восемь букв, — читає Зіна і сама ж пропонує відповідь: — Білорусь». Трохи почервоніти від сорому за свій снобізм я не встигаю. «Ну ты даёшь, — каже

безвусий. – Какое ж это, к чёрту, государство?» Давай, «президенте», подумки під'юджую я вусатого, але він вже докінчив «Жириновского» й мирно собі хропе.

На роль декорації до цієї мізансцени «Ікарус» пропонує ціле містечко зі сотні особняків, що вирости тут за роки нашої суверенної незалежності, ілюструючи естетичні орієнтири широкого спектра менталітетів – від мінгрельського до олександрійського. У ранніх сутінках це темне містосателіт з непідведеними комунікаціями перетворюється на розгорнуту метафору «нового європейського государства».

Ліворуч миготять боровлянські шпиталі, де чверть століття тому мій батько вислухав смертний присуд, після якого вперше з військового дитинства знову заговорив, принаймні зі мною, по-білоруськи. Аналогія вже готова відірватися від своєї протоплазми, однак дорогу їй і автобусові перегороджує прямо на в'їзді до Мінська шлагбаум з автоматниками. Щоправда, жодних тривожних асоціацій з «ніччю довгих ножів» не виникає. Душа, навпаки, ніжитьсь у теплих хвилях спокою за своїх супутників: у час, коли безкрилі розгортають крила, аматорам кросвордів ніщо не загрожує.

Мій «Ікарус» ще не зумів звикнути до людей з автоматами на знайомій мирній дорозі, тому на першому перехресті ледве встигає зупинитися перед червоним оком світлофора. Так і не давши ради «вспомогательной исторической дисциплине, изучающей гербы» (десять літер), зате несподівано блискуче подолавши «человека с одновременными признаками мужского и женского пола» (одиннадцать літер), Зіна з двома своїми бодігардами граційно

вивантажується в районі вулиці імені «партийно-правительственного деятеля БССР» (шість літер, перша «к»), який, кажуть, аж до свого відходу в ліпший світ так і не навчився правильно вимовляти назву «машины для езды, колёса которой приводятся в движение ногами с помощью педалей» (дев'ять літер), уперто іменуючи її «лісапедом».

Бувай, мій «Ікарус». Поки що я не цілююся з тобою, як одна відома особа цілувалася з конем на туринських вулицях. Тому далі мене повезе не авто з широкоплечими санітарами, а звичайний зачуханий тролейбус. Повезе аж до самого гастроному, біля якого днями в моєму житті – на щастя кульгавому голубові й на біду голодному алкашеві – знайшлося місце для подвигу.

На зупинці я старанно відганяю думку про кількість нулів, яка в результаті дає зовсім не нуль, а загрозово велику цифру. Я вірю газетам, відомим публіцистам і живим народним письменникам: ось виросте нове покоління з новими ідеалами, стягами, *etc...* Один з цього покоління вже виріс настільки, що просить у мене запалити. Хто сказав, що нова генерація молодих наших громадян при всіх своїх високих ідеалах не матиме права випити? Понадто коли реалізація такого права сприяє непорушному зв'язку батьків і дітей, доказом чого є таке миле звертання до мене – просто «борода». Окрім того, я вже довідуюся, що мій новий знайомий – архітектор. Можливо, хлопець скоро замінить Валерія Слючанку й відновить корпуси Полоцької езуїтської академії чи вітебську церкву Благовіщення.

Майбутній зодчий без надмірної сором'язливості готовий поділитися своїми творчими планами. «Вот мы с тобой,

борода, на каком проспекте стоим?.. То-то и оно, что Рокоссовского. А где, я тебя спрашиваю, памятник? Где? — переможно допитується в мене Валеріїв спадкоємець. — Я думаю, большой ставить не будем. Метров двадцать пять хватит. Ну что, борода, скажешь?»

Нове покоління чекає, і я відповідаю запитанням з кросворда: «А ти знаєш, як звали старшого сина Адама і Єви, який убив свого брата?..»

1995 р.

ОРДЕН БІЛОЇ МИШІ

В одній невеликій, як на європейські виміри, конституційній монархії населення складалося з одного короля, одного прем'єра, одного шефа служби безпеки, одного міністра поліції, одного прокурора... У тій країні був один карний злочинець, один політв'язень та один політичний утікач. Один генерал командував одним полковником, одним майором і одним капітаном. На обліку в єдиній профспілці стояли один будівельник і один підривник, один професор і один студент, один академік і один цілком неписьменний громадянин. Таке становище зберігалось абсолютно в усіх сферах. У країні були наявні один алкоголік і один наркоман, один сутенер і одна представниця найдревнішого фаху, один хворий на СНІД і один хворий на пранці. По сусідству з єдиним володарем шикарної вілли, у сміттєвому контейнері мешкав один-єдиний бомжик. Серед етнічних меншин перепис зафіксував одного єврея, одного татарина, одного

поляка, одну особу кавказької національності, одного росіянина та одного албанця. Сексуальні меншини також нічим не вирізнялися: на одного гомосексуала припадала одна лесбійка. Відповідні служби тримали на оці одного громадянина, якого підозрювали в педофілії, а також одного таємного зоофіла. Такий самий баланс зберігався і серед представників творчих професій: країну цілком задовольняли один композитор, один архітектор, один художник, один актор, один журналіст і один письменник.

Варто зазначити, що ходили глухі чутки, начебто в цій країні не завжди все було впорядковано так досконало. Наприклад, казали, нібито колись в університеті кілька професорів читали лекції кільком студентам, яким одного разу заманулося разом зі своїми викладачами зачинитись в аудиторії і скласти бунтівницьку петицію. Та це вже інша історія. А наша відбувалась у країні, де усіх, повторюю, було по одному, і цю деталь незаперечно підтверджували секретні реляції, таємно прослухані розмови, здійснені прихованими камерами зйомки, перлюстровані листи та інші письмові, аудіо- і відеоматеріали, на основі яких автор і реконструював події.

Раз на день з доповіддю до короля з'являвся шеф національної безпеки – невисокий товстун з вусиками й борідкою-еспаньолкою, який більш нагадував не людину свого суворого фаху, а лікаря, котрий має прибуткову практику і схильність до епікурейства.

З ранкової доповіді неодмінно виникало, що у країні панує стабільність і відбуваються винятково позитивні

процеси. А саме: зростають обсяги виробництва, загальний освітній рівень і споживання корисних для народу продуктів харчування (зокрема алкоголю); так само неухильно повзе вгору показник народжуваності, від якої (що надзвичайно важливо у справі стабільності) не відстає і смертність.

Король зазвичай спиняв шефа безпеки, не дослухавши. Та одного разу давній порядок було порушено.

Річ у тім, що єдиний у країні ювелір саме виготовив на замовлення монарха єдиного ордена, аби королівство нарешті набуло і свого єдиного кавалера найвищої державної нагороди.

Нагорода ця називалася орденом Білої Миші I-го ступеня. Зауважити в цій назві щось незвичайне міг лише чужоземець, абсолютно не обізнаний з минулим цієї країни, бо зі шкільних років кожен її громадянин знав, що миша – стародавній символ місцевої державности. Історичні джерела свідчили, що зображення гризуна з гостреньким писком і довгим хвостом з'явилося на державному гербі понад п'ятсот років тому, за часів володарювання одного з далеких і найвизначніших предків теперішнього монарха, який всі свої укази незмінно завершав традиційним наказом-зверненням: «Отож сидіти усім тихо, як миша під віником».

Єдине, що улягло змінам на державному гербі за п'ять століть, – то це колір. Стародавня сіра миша потрохи світлішала і вже у минулому сторіччі набула шляхетного білого кольору, що в геральдиці, як відомо, відповідає срібловій й означає чистоту, добро й незалежність.

Орден лежав перед королем на пурпуровій шовковій подушечці й веселково переливався усіма своїми емалями та діамантами.

Король, як заведено, не дослухав доповіді, але й не відіслав свого візаві далі зміцнювати безпеку, а запитав, кого він бачить кавалером першої і єдиної державної нагороди. Шеф головної служби країни кілька разів торкнувся до своєї еспаньйоки, що могло означати легке збентеження. Старий надійний соратник монарха, він добре знав, хто заслуговує ордена найбільше за всіх, однак вирішив змовчати.

А король або ж іще не визначив найдостойнішого, або сумнівався, бо й надалі зосереджено переглядав список громадян своєї держави. У глибокій задумі він навіть не зауважив, що його перука збилася й лисина заблищала у промінні ранкового сонця, хоч і не так яскраво, як орден. Тут потрібно, користуючись моментом, зазначити, що король, не зважаючи на щойно згадану лисину, був іще чоловіком доволі молодим, привабливим і сповненим сил. Він регулярно грав у теніс і, одягнувши задля скидання ваги бронезилята, ганяв на роликівих ковзанах навколо своєї резиденції.

Нарешті король відвів очі від папери й уголос подумав:

— А якщо ми нагородимо нашого письменника?

Шеф безпеки знову поторкав свою борідку. Однак тепер ситуація нарешті набула конкретності, яку він любив і в якій почувався, наче вугор в росяній ранковій траві.

— Це визначна кандидатура, ваша величносте, — сказав володар еспаньйоки. — Але...

Король підняв брову й почув продовження:

– ...у нашій країні немає жодного читача.

– Справді? – не йняв віри монарх. Він знову зазирнув до списку і знайшов там одного астролога, одного канібала, одного чорносотенця й одного чукчу, а ось читача там і справді не було.

Та мешканці країни недаремно вважали королівську думку непохитною.

– А чому ти думаєш, – почув шеф безпеки, – що це суттєво? Ми ж збираємося нагороджувати письменника, а не читача. До того ж він, сам письменник, напевно читає власні твори. Принаймні тоді, коли їх пише.

Шеф безпеки зиркнув на орден і знову промовчав.

– Сьогодні я запрошую письменника на вечерю, – оголосив король.

Увечері король і письменник сиділи один навпроти одного за витончено сервірованим столом. Вони були приблизно одного віку, десь поміж сорока і п'ятдесятьма роками, саме в порі чоловічого розквіту, але якщо король мав каштанового кольору перуку, то письменник – розкішну природну зачіску такого самого кольору, хоча й торкнуту вже шляхетною сивиною. У бароковому інтер'єрі зали для банкетів з близькими гостями рівно горіли у старовинних срібних канделябрах великі свічки з невловно тонким ароматом. Камін дихав духмяним теплом, а поряд з каміном, на зграбній мармуровій консолі чекав на свого володаря орден Білої Миші.

Затишності додавала і присутність молоді гарної жінки, яка також сиділа за столом, але не поруч з королем

і письменником, а трохи віддалік – так, що могла й чути розмову, і губити її нитку, коли б раптом господар з гостем притишили голоси. Густе кучеряве вогняно-руде волосся жінки, яке вільно спадало на її оголені плечі, дивовижним чином поєднувалося з глибоким аквамариним очей, приводило на пам'ять героїв Гофмана і Проспера Меріме. Король дипломатично називав жінку «господинею», і про її дійсний статус залишалося тільки здогадуватися, зважаючи на ту деталь, що монарх вже кілька років як овдовів.

– Я сподіваюсь, ти подаруєш мені свої останні книги, – сказав король.

У звертанні до письменника на «ти» не було нічого образливого, бо король називав на «ти» геть усіх підданих, і до цього всі давно вже звикли, як звикли до традиційних літніх неврожаїв і до осінньо-зимового хляпотиння.

– Ні, ваша величносте, не подарую, – відказав письменник, з насолодою допиваючи келиха бордо.

– Чому? – незворушно поцікавився король і подав пахолкові знак наповнити письменникові келих.

– Мої книги вже багато років не виходили, – відказав письменник, піднісши келиха й по черзі глянувши на монарха й на жінку.

На язика в короля, напевно, крутилося запитання, від якого це часу письменникові рукописи вже не перетворюються на книги, але його величність був наділений державною мудрістю, і тому його співрозмовник почув інші слова:

– Але ж ти все одно письменник.

– Можливо, – відповів письменник. – Бо я й надалі пишу. Пишу в шухляду...

– Тим більше, – задоволено підхопив король. – Так і му-
сить жити справжній письменник. Як то казали римляни:
Habent sua fata libelli. І книги мають свою долю. Я втішений,
що не помилився, і хочу підписати указ про нагородження
тебе орденом Білої Миші.

Останні слова король вимовив урочистим тоном і підніс
свого келиха, чекаючи, що й гість зробить те ж саме. Але
письменник чомусь не поспішав.

– Хочу тобі конфіденційно зізнатися, – притишив голос
король, – що твої недоброзичливці не дрімали. Підсунули
мені, розумієш, списки населення, відшукали якісь фор-
мальні підстави...

– Я хотів би поцікавитись, які саме, – повільно цідячи
вино, так само притишено промовив письменник. – Коли
це, звісно, не є таємницею.

– Якою таємницею! У списках населення в нас нібито
немає жодного читача.

– Вагомий аргумент, – сказав письменник, і голос йо-
го ледь-ледь забарвився глибоко прихованою радістю. Та
врешті, це могло тільки здатися.

Король зареготав, і його сміх лунав цілком щиро.

– Аргумент... Ти – письменник. Перед тобою – Вічність.
Підлий-но нам вина, – король обернувся до пахолка, який
непримітно стояв біля вікна, перетворившись на персона-
жа історичного сюжету зі стародавніх барокових шпалер,
що ними було оздоблено стіни.

Пахолок відліпився від стіни й наблизився до короля,
потім – до гостя, а ще потім – до рудоволосої жінки, яка не
брала участі в розмові, хоча й неприховано прислухалася

до неї. Письменник замислено слідкував за відточеними до автоматизму рухами пахолка, аж поки зустрівся поглядом з володаркою дивовижних очей. Жінка збентежено відвела їх і вступилась у тарілку.

– А якщо Вічність – не безкінечність часу, а лише його відсутність?.. – промовив письменник, не зводячи погляду з обличчя й напіввідкритих грудей рудоволосої. – Може, Вічність вимірюється тільки людським життям?

Король вкинув до рота оливку.

– Ти гідний ордена вже тільки за ці слова.

– Але ж, ваша величносте, у списках і справді немає жодного читача.

– Ти мене дивуєш, письменнику. У списках також нема... ну, наприклад, жодного підданого. То й що з цього випливає?..

Монархові сподобався такий несподіваний хід, і він почав розвивати свою думку:

– Серед мешканців нашої країни є один король і один письменник. Водночас немає жодного підданого і жодного читача. Який висновок? А такий, що ми з тобою у чомусь рівні. Ти в чомусь так само король, а я в певному сенсі – письменник. Пропоную за це випити.

– У вас пречудове вино, – підніс келиха письменник.

Король так само підняв свого келиха і, примруживши око, подивився крізь нього на співрозмовника.

– Ти мусиш знати, що світ змінюється залежно від того, якими очима ми на нього дивимось. Тверезе сприйняття – лише одне з можливих. Стародавні германці недаремно всі важливі рішення обмірковували двічі: на тверезу голову і – трішки напідпитку.

– Не заперечуватиму. Один мій знайомий філософ колись також сказав, що тверезість – це мати міщанства, а мистецтво й науку породили п'яна блудниця з голодним аскетом.

– Знаменито сказано, – погодився з письменником король. – Я також мав знайомого філософа. Пригадую, якось ми довго розмовляли з ним про життя і смерть. *Memento mori...* Але не будемо про це перед головною стравою королівського столу.

Тут король уперше звернувся до жінки:

– Люба, розпорядися подавати гаряче.

Рудоволоса підвелась і пройшла залом, лишаючи за собою майже невідчутний струмінь якогось витонченого парфуму. Володарка прегарного волосся виявилася також і власницею пречудової фігури, приваби якої підкреслювалися обтислою сукнею зі зеленого адамашку.

– Я не почув твоєї відповіді, – обернувся король до письменника, погляд якого ще проводжав круті стегна рудоволосої і її перетягнуту золотим пасочком талію балерини.

Але жінка саме знову з'явилася в залі, і вслід за нею двоє пахолків урочисто внесли й поставили на столі величезну срібну тацю зі смаженою бараниною під чорносливом.

– Твоя відповідь... – нагадав король, накладаючи собі смаженю. Його очі засвітилися втіхою справжнього гурмана. – Наполегливо рекомендую. Це традиційна страва нашої династії. Від того часу, коли королівські війська у XVI сторіччі доценту розбили армію нашого заклітого друга, великого князя Івана Івановича, й захопили у полон його самого і всіх його баранів. Злі язики стверджують, що

переможці скуштували тоді смажених мудів самого Івана Івановича...

Письменник підозріливо пригледівся до смажені й запив свої перші, ще не смакові, а слухові враження ковтком вина.

— Здається, — заговорив він, кладучи на тарілку кілька чорносливин, — здається, хтось із французьких класиків писав, що людина — це те, що вона їсть. Стендаль полюбляв яечню. Гофман створив свої найвдаліші оповідання, прив'язавши до носа кавалочок житнього хліба з кмином, аби увесь час відчувати його пахощі. А іще він писав добряче напідпитку, і що більше пив, то вище злітала його фантазія. Лев Толстой страшенно любив свіжі, щойно зірвані огірки. А російський художник Саврасов, пам'ятаєте, ваша величносте, той, який намалював граків, котрі прилетіли, майже нічого не їв, а тільки пив горілку і закусовав її журавлиною...

— Кажуть, у нашій країні граки вже не літають у вирій, — перебив гастрономічну тираду король.

— Я також зауважив, — погодився письменник.

— Чим це пояснити? — у голосі короля несподівано прорізалася нотка підозрливості.

— Думка орнітологів мені невідома, — ухильно відказав письменник. Краєчком ока він зиркнув на жінку й помітив, що та напружено ловить розмову з усіма її несподіваними відтінками й поворотами.

— До чого тут орнітологи! — роздратовано смикнувся у кріслі король. — Я хочу знати, як це пояснюють у ваших колах.

— Ви мене трохи дивуєте, ваша величносте...

– Можеш не відповідати. Я чудово знаю цю байку. Граки буцімто бояться, що їх зіб'ють на кордоні з зеніток або не пустять назад, коли вони повертатимуться з вирію.

– Ваша величносте...

– Ну, що, ваша письменницька мосць? Я нагороджую тебе найвищим державним орденом, а ти крутишся, наче в'юн на пательні!

Від зік рудоволосої красуні відхлинула кров, і гостре письменницьке око миттєво відзначило цю деталь. Потенційний кавалер ордена Білої Миші з'їв чорносливину, ковтнув вина й вимовив:

– Я маю чотири правила: не вірити, не боятися, не просити й не дякувати.

Король зосереджено жував. Здавалося, ніби разом зі шматком баранини він хоче пережувати і свою роздратованість. І справді, проковтнувши м'ясо і запивши його бургундським, монарх заговорив майже доброзичливо:

– Ми, королі, – виняток з правил. Письменники, сподіваюся, так само. А правила, мій любий, бувають і в королів. Я, наприклад, міг нагородити самого себе, але це не в моїх правилах. Рекомендую келиха божоле.

– З приємністю... Але факт залишається фактом: я не маю жодного читача, і від цього нікуди не сховаєшся.

– А я не маю жодного підданого.

– Це різні речі. Ви, ваша величносте, можете видати указ і призначити своїми підданими всіх мешканців держави, за винятком дипломатичного конкурсу.

– Послухай, письменнику... – від вина, смачної їжі та тепла, що струменіло від каміна король трохи захмелів

і почав розтягати слова. — З таким самим успіхом я міг би призначити всіх наших громадян твоїми читачами. Але існують справи, які не вирішуються указами. Сказати, де я бачив таких підданих? Справжній підданий пишається своїм монархом. Він називає на честь монарха своїх дітей...

— Багато в кого бачив я ваші портрети... — обережно озвався письменник, який раз по раз кидав невловимо швидкі погляди на помітно стурбовану таким перебігом розмови жінку.

— Бачив ваші портрети... — передражнив його король. — *Res suis vocabulus nominare!* Називай речі своїми іменами!

— Ваша величність має сентимент до латини...

— Перевитрати класичної освіченості! — відмахнувся монарх. Його обличчя налилося червінню, а язик розв'язався остаточно. — Ти знаєш, хто вмовив мене змінити конституцію? Змінити, тобто внести туди статті про скасування смертної кари і про те, що у нашій країні знаходиться географічний центр континенту? Той чоловік першим повісив у своєму кабінеті мого портрета. А потім він першим і зрадив мене. Перед тим, як утекти через каналізацію за кордон, він залишив листа. Ти чув, що він там написав? Зрештою, звідкіля ти міг чути? Мій перший прем'єр-міністр писав, що ніколи не любив мене. Що ступінь його поваги до мене вже давно опустився нижче колін. Він писав, що якби центр континенту і самого Всесвіту містився б не просто в моїй країні, а безпосередньо в моїй задниці, і навіть коли про це свідчила б моя конституція, він все одно не сів би зі мною навіть поср... на одному полі...

— Ваша величносте, тут жінка...

– Де? А, вона... Вона все знає. Ну то й що ти, письменнику, скажеш про цього листа?

– Полишаючи його зміст на совісті автора, скажу, що сформульовано досить хвацько. Відчувається стиль.

Почувши останні слова, жінка ледь помітно здригнулась.

– От-от, – продовжував король. – Ти не здогадуєшся, хто міг йому допомогти? Хто цей стиліст?

Письменник замислено посмоктавав вино й мовчав. Але король, певно, й не сподівався нічого почути. Він дожував оливку, виплюнув кісточку на долоню і стрелив нею в полум'я каміна.

– Назовімо речі своїми іменами, – голос монарха знову зазвучав спокійно, ніби недавній сплеск емоцій був просто театральною картинкою. – Тебе ніхто не читає, а мене ніхто не любить. Я пропоную вигідні умови. Твоїм читачем буду я...

– А я – вашим підданим?

– Не вгадав. Моїм улюбленим письменником. Я гадаю, разом нам не буде сумно. Зустрічатимемося ось тут, біля каміна. Ти кажеш, Вічність – це відсутність часу. А що в такому разі смерть? Мій знайомий філософ вважав, що смерть – ніщо, але що ми, ну *там*, відчуватимемо це ніщо. Одним словом, ти згоден.

Король ковтнув вина й наказав подавати десерт. Пахолок з обличчям шпалерного персонажа нечутно вийшов.

– Ваша величносте... – заговорив письменник, нічим не виявляючи своєї згоди.

Король застережливо підніс руку.

– Більше жодного слова. З твого дозволу я на хвилину відлучуся. Візьми до уваги іще й ту деталь, що найвища державна відзнака дасть тобі можливість видати свої книги.

Коли двері за монархом зачинилися, письменник через стіл послав жінці красномовний погляд, в якому відбилася ціла гама емоцій – від неприхованого захоплення до сподівання поради.

Рудоволоса якось невпевнено хитнула головою, що можна було потрактувати і як пересторогу, і як заохочення. Після цього мовчазного діалогу письменник підвівся і, зробивши кілька кроків, простягнув їй свою візитку.

– Як вас звати?

Він хотів сказати щось іще, але жінка приклала пальця до вуст і, швидко заховавши візитку, вказала письменникові очима на його крісло. Той ледве встиг сісти і взяти келиха до рук, як у дверях з'явився господар.

– А ось і я! – весело сповістив він, помахуючи мобільним телефоном. – Ви тут не сумували? Як справедливо казали в часи Томи Аквіната, а також і значно пізніше, *solus cum sola non cogitabuntur orare* «*Pater noster!*» Залишившись наодинці, вони не читатимуть «Отчечашу». Хоч ви мене заріжте, люблю я латину! Ясність думки, чеканність фрази... А де це забарився наш десерт?

Розчервонілий пахолок, намагаючись не зустрітись очима з господарем, поставив на стіл фрукти і високі кришталеві вазочки зі збитими вершками.

– Пішов геть! – наказав король. – На кухню!

Він влаштувався у своєму кріслі, ковтнув вина і продовжив розмову, ніби й не полишав зали:

– Той філософ, з яким ми обмірковували проблеми життя і смерті, чомусь вважав, ніби смерть – субстанція синього кольору. А траплялося, він узагалі починав говорити готовими афоризмами. Як то?.. «Навіть переправляючись через Стікс, люди бояться втопитися». Непогано, еге ж? А ти, письменнику, ти б не боявся, правда ж?

– Що ви хочете цим сказати, ваша величносте?

Письменник не міг не помітити, що рудоволоса всім своїм обличчям випромінювала тривогу.

– Та так, пригадалося... Якось він пішов з приятелем до лазні... Цікаво, до чого це проти ночі пригадуються філософи?..

Король іще раз відпив з келиха і без жодного зв'язку з попередніми фразами промовив:

– Часом варто стати Кантом задля бюста якоїсь блондинки. Або Гегелем задля дупці якоїсь брюнетки.

Наступні слова так само засвідчили, що думки монарха рухалися звивистим і важко пояснюваним шляхом.

– Скажи, письменнику, ти маєш дружину?

– На жаль...

– На жаль, маєш, чи, на жаль, не маєш?

– Я пригадую давню сентенцію. Погана дружина – не причина філософії. Погана дружина – її наслідок. Я ж ніколи не мав дружини. Можливо, тому що я не філософ.

– А як стосовно дітей? Діти в тебе є?

– Напевно, є...

– Ах ти, старий сатир! – схвально зареготав король. – Як то написав хтось із вашої братії: знає дам і вірить у їхнє призначення. – Й одразу, знову порушуючи логіку розмови,

поцікавився: – А ти дорогою сюди не заходив випадково до WC?

– Як мені пам'ятається, ні, – відказав письменник. Він кинув погляд на жінку і, зауваживши в її очах веселі вогники, заохочено продовжив: – А що, ваша величносте, там зберігаються якісь державні таємниці?

– Там з'явилася наліпка. Уяви, що ти сів на очко, підвів очі, а навпроти – твій портрет з ідіотським підписом: «Руки геть від наших дітей!» Чхати я хотів на їхніх дітей!

Король одним духом осушив келиха, не пропонуючи зробити цього письменникові, але той неусвідомлено взяв приклад з монарха. Після повної розслабленості з жартівливою, як видавалося, пікіровкой атмосфера за столом помітно змінювалась, що засвідчив і голос короля, який, не зважаючи на випите, зазвучав цілком тверезо – твердо й навіть жорстко.

– Значить, так. Радий повідомити, що в тебе з'явився читач. Я попросив шефа безпеки подивитися, що ти там понаписував до шухляди. З цього виникає принаймні одне: формальну причину твоїх сумнівів ми ліквідували. Пропоную випити за твого читача і за твій орден!

Жінка цілковито перетворилася на слух.

Тим часом письменник нітрохи не знітився, а, навпаки, виглядав навіть чимось ніби вдоволеним.

– Можу прийняти цю пропозицію тільки частково.

Король підвів очі й затримав келих біля вуст.

– Я передбачив такий розвиток подій, ваша величносте. У цю мить мої рукописи вже за кордоном. Письменник може не мати читача, але мусить мати відданого друга.

– О! Відданий друг – це неоціненний скарб, – іронічно промовив монарх. – А ти, я бачу, невиправний оптиміст.

– Ваша величносте, різниця між оптимістом і песимістом – лише у прогнозованій ними даті кінця світу.

– Непогано сказано. Зрештою, це не міняє суті справи. Якщо твої рукописи і справді за кордоном, значить у тебе з'явився закордонний читач. Тим ліпше. Це визначне свідчення досягнень вітчизняної літератури. Я підпишу указ про твоє нагородження сьогодні ж.

Письменник, як і раніше, виглядав спокійним. Хвилювання виказували тільки трохи сильніше, ніж зазвичай, стиснуті вуста. Напевно, він зрозумів, що час для жартів вичерпався.

– Але я можу не з'явитися на церемонію нагородження. Буде скандал.

– А мені до фені. Та й ніякого скандалу не буде. Наша газета надрукує указ і повідомлення, що вручення ордена відбулося безпосередньо в палаці. У теплій, майже родинній атмосфері. Ти сказав спіч з подякою урядові й особисто королеві за турботу про національну літературу. *Mundus vult decipi, ergo decipiat.* Світ хоче бути обманутим, тож нехай обманюється. Про те, що не встиг я вийти відлоти, як ти почав не без успіху клеїти мою жінку, я накажу не писати.

Келих у руках рудоволосої затремтів і кілька крапель пролилося на білу скатертину, створивши на ній хитромудрий візерунок, схожий на якесь незнайоме сузір'я.

– Ось вона, вдячність підданих! – з удаваною прикрістю вимовив король. – Я вважав її найкращим доказом того, що

жінки моєї країни – найпрекрасніші у світі. Її вії були для мене крилами очей, а уста – стежкою до Едему. Я називав її втіленням жіночості й вірності. Виявилось ж, що за сумісництвом вона є втіленням зради. Підійди сюди...

Рудоволоса красуня наблизилася до монарха, але спиналася за плечима в письменника.

Та король ніби вже й забув про її існування. Він поколупався срібною ложечкою у вазочці з вершками й заговорив про інше:

– Ти не врахував одного, письменнику. Коли я казав про вашу подібність до королів, то нітрохи не кривив душею. Але ми, королі, маємо справу з реальними людьми. А ви, письменники, – з народженими вашою фантазією фантомами. І який це йолоп назвав вас інженерами людських душ? Це ми – інженери людських душ. Мені було цікаво спостерігати, як ти намагатимешся вислизнути... Але я високородний і милостивий монарх. Тому крім ордена я нагороджую тебе ще й цією жінкою. Забереш її зі собою. У жилах її предків не було блакитної крові, але трахається вона, як королева. А коли згадати нашу небіжчицю королеву, – король театральньо звів очі д'горі, – то незрівнянно ліпше...

Письменник підвівся.

– Я не дозволю говорити про жінку в такому тоні.

– Спокійно, письменнику, – втомлено промовив король. – Ти ж не хочеш, щоб завтра у столичній каналізації знайшли свіженький труп молодої красуні. До того ж якщо вона трахається, як королева, – з неприхованим задоволенням повторив він. – Ось бачиш сам, не хочеш. І я тебе розумію. Такі екземпляри – наш національний скарб.

Жінка притулилася до письменника. Він теж обійняв її за тремтливі відкриті плечі.

– Я не маю чого сказати вам, ваша величносте. Окрім того, що... Ви знаєте, книги, як і діти, народжуються в письменників від жінок. Ми можемо йти?

– Йди і пам'ятай, що ти, як єдиний наш письменник і єдиний кавалер ордена Білої Миші, – завжди перебуваєш під моїм патронатом і захистом.

– А вона? – письменник узяв жінку за руку.

– А вона – під твоїм. Ти ж сильний. У чомусь ти майже рівний королеві. Але існує й різниця. Король може потурбуватися про письменника краще, ніж письменник – про короля. Ти пам'ятаєш, що відповів іспанський король на запитання свого французького колеги про те, як ся має Сервантес?.. Ідіть з Богом.

Залишившись сам, король хвильку посидів у задумі, потім зі смаком з'їв персика і викликав до себе шефа служби безпеки. Чоловік з обличчям родинного лікаря-епікурейця вже чекав за дверима. Він поставив біля каміна дві шкіряні валізи, витяг нотатника і приготувався до позачергової доповіді, але король жестом зупинив його.

– Письменник живе сам?

– Єге ж.

– Це добре. Коли чоловік позбавлений сімейної метушні, він зосереджується на вічних проблемах. До речі, церемонія нагородження вже відбулася. Завтра в газеті з'явиться повідомлення. Письменник виступив з подячною промовою.

– Не зробити цього було б вершиною невдячності, – миттю відшукав потрібний тон шеф безпеки.

– До того ж отримавши додаток до ордена у вигляді колишньої королівської наложниці. Зрештою, тобі вже доповіли. Сідай.

Король налив співрозмовникові вина й підсунув тарілку.

– Де рукописи?

Шеф безпеки, пережовуючи шматок схололої баранини, вказав очима на принесені пузаті валізи.

– Проблем з відданим другом не виникало?

– Ми задушевно порозмовляли, і я відіслав його до письменника за п'ять хвилин до того, як потелефонував про ваше запрошення. Писака, звісно, одразу насторожився, і за годину відданий друг сів до таксі з двома цими валізами. Єдине, що на них кодові замки. З естетичних міркувань я вирішив їх не чіпати. Можете провести дефлорацію власними руками.

– А що, не можна було спитати код?

– Ми не встигли, – трохи занепокоївся шеф безпеки.

– Що значить, не встигли? – підозріливо запитав король.

– Працювали в цейтноті, – уникливо відповів володар борідки-еспаньйолки і непомітно змінив тему. – Ваша величність, істотна деталь: письменник не визнає комп'ютера й пише лише звичайною кульковою ручкою.

– Мені завжди подобалися люди консервативного складу, – зауважив король. – Їх краще розумієш. З ними менше клопотів. Але нема у світі досконалості. Ці люди переобтяжені своїми старомодними уявленнями. Тому клопотів вистачає. Які варіанти розвитку сюжету ти пропонуєш?

Шеф безпеки вирвав з нотатника аркуша, списаного з обох боків. Король перебіг його очима і невдоволено поморщився.

— Ти перевтомився. Перше абсолютно неприйнятне. І друге. І третє. Поповзуть чутки. Пункт четвертий... Ти що, зовсім з'їхав з глузду? Сьогодні я вішаю тобі на груди орден, а завтра ти сам... До речі, я підписав таємний указ. Насамперед орден отримаєш ти.

Начальник безпеки з невластивою йому, як здавалося б, спритністю пружно встав і по-військовому виструнчився.

Орден Білої Миші, як і раніше, лежав на шовковій подушечці, переливаючись діамантами, які від зблисків вогню в каміні набували червоного кольору. Король підвівся услід за своїм пізнім гостем і пришпилів йому нагороду прямо навпроти серця.

— Ну а тепер скажи, чи хочеш ти завтра вчинити суїцид? Монарх сів і перегорнув аркуша з пропозиціями.

— Вже краще... А що? Старий добрий засіб, випробуваний на філософі. Тільки не просто тривале відрядження, а — творче. Тривале творче відрядження. Берлін, Рим, Париж... Що там іще?.. У повідомленні для преси обов'язково підкреслити: державним коштом. І це — свята правда.

— Коли відсилатимемо, ваша величносте?

Відповідь у короля була наготові:

— Я гадаю, оптимальний час — сьогоднішня ніч, — монарх позирнув на стародавній годинник з двома амурами. — Скажімо, о першій. Оформим від'їзд власноручно.

— Жінка?..

— Щоб йому не було сумно...

- А ви дозволите?..
- Ах ти, старий гріхороднику!
- Ваша величносте, хіба не ви казали, що гріхи – це вчинки, про які потім приємно згадувати?
- Вона ж буде іще тепленька після його обіймів...
- У цьому є свій шарм. Водночас покажемо письменникові цікаве кіно. Так би мовити, на доріжку...

Останні слова королеві чомусь не сподобалися. Він демонстративно знову позирнув на годинника. Золоті стрілки-алебарди саме лаштувалися зустрітися на позначці XII.

Почувши, як від палацу від'їхав «мерседес» шефа безпеки, король наказав негайно викликати міністра поліції.

Головний поліціант країни був повною протилежністю шефа безпеки: високий, худорлявий, виголений до блиску. Король сердечно привітався з ним за руку, посадовив гостя за стіл і наповнив келихи.

– Ні, нічого такого не сталося, – відповів монарх на запитальний погляд. Просто захотілося посидіти з чоловіком, котрому довіряєш, як самому собі. У країні двоє таких: ти й начальник служби безпеки. Він щойно пішов. Державні справи... Залишилося кілька нюансів, яких ми не встигли обміркувати. Я не затримаю тебе надовго. За годину вже обійматимеш свою пухкеньку жіночку, чи кого вже захочеш. А поки що збадьорись-но старим добрим бургундським. Баранина, щоправда, вистигла.

Міністр поліції акуратно спорожнив келиха, промокнув вуста серветкою і огледів стіл.

– Рекомендую лосину ковбаску, – сказав король.

Головний поліціант підсунув до себе тарілку і з апетитом узявся їсти. Тим часом король підсів до бюрка в стилі ампір і став швидко писати. За кілька хвилин на покладеному перед ним аркуші начальник поліції прочитав: «Сьогодні тобі не доведеться спати. Надійшла інформація, що близько першої години ночі в столиці планується скоєння зухвалого й цинічного вбивства. Про подробиці поговоримо в палацовому парку. Стіни мають вуха навіть у королівських резиденціях».

Міністр налив собі келих бургундського, зосереджено випив і підвівся. Король узяв його під руку і вже у дверях додав до написаного:

— В одних людях живе Бог, в інших — диявол, а в деяких — тільки глисти та мікроби.

Повернувшись за чверть години до зали, король налив собі вина, та пити не став. Він підійшов до двох принесених шефом безпеки шкіряних валіз, зважив їх у руках і вибрав більш напаковану. Поклав її перед каміном, трохи покрутив замки і, переконавшись у їхній надійності, дістав з шухляди під бюрком великого мисливського ножа. Перевіривши його на гостроту, король залишився задоволеним і з розмаху увігнав лезо у бік валізи. Ніж акуратно розітнув світло-брунатну шкіру по периметру.

Валіза була напхом напхана звичайними паперовими течками на зав'язочках. Король підсунув ближче до каміна своє важке, оббите зеленим оксамитом крісло, поставив біля валізи келиха з вином і поклав на коліна течку, яка лежала зверху. Він, не поспішаючи, розв'язав білі зав'язочки,

та раптом схопився і з люттю пожбурив течку в камін. З наступною течкою все повторилося так само. Другу валізу він розпанахав ножом навхрест і рвонув шкіру руками. Результат був такий самий.

У цьому місці джерела, якими користувався автор, починають суперечити одне одному, причому різночитання набувають настільки принципового характеру, що змушують навести тут обидва варіанти.

Згідно з першим, у течках лежав незайманий білий папір. Згідно з другим, папір у течках так само являв собою чисту білість, але посеред кожного верхнього аркуша було каліграфічним почерком виведено: «А ось тобі х...»

Проаналізувавши всю цю інформацію, читач може самостійно вибрати найімовірніше продовження.

2001 р.

Зміст

Краєвид з ментоловим ароматом 5

Сибірська повість 79

ІЗ ЦИКЛУ «ПОЛОЦЬКІ ОПОВІДАННЯ»

Молекула 141

Риба та інші. 153

Пророцтва Рози Герцикович 170

Вова Цимерман 185

Мій знайомий убивця Сергій 199

Реквієм для бензопилки 208

За що Авін убив Кавеля. 232

Орден Білої Миші 253

Літературно-художнє видання

УЛАДЗІМЕР АРЛОВ
**КРАЄВИД З МЕНТОЛОВИМ
АРОМАТОМ**

Переклад з білоруської *Олександр Ірванець*
Головна редакторка *Мар'яна Савка*

Відповідальна редакторка *Ольга Горба*
Літературна редакторка *Вероніка Гоменюк*
Обкладинка *Іван Шкоропад*
Технічний редактор *Дмитро Подолянчук*
Макетування *Альона Олійник*
Коректорка *Уляна Мусієвська*

Підписано до друку 14.04.2021. Формат 84×108/32
Гарнітура *Diaria Pro, Circe*. Друк офсетний. Умовн. друк. арк. 14,70
Наклад 1000 прим. Зам. №

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців
ДК № 4708 від 09.04.2014 р.

Адреса для листування: а/с 879, м. Львів, 79008

Книжки «Видавництва Старого Лева»
Ви можете замовити на сайті starylev.com.ua
☎ 0(800) 501 508 ✉ spilnota@starlev.com.ua

Партнер видавництва

Віддруковано на ПрАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»,
09117, м. Біла Церква, вул. Леся Курбаса, 4.
Свідоцтво серія ДК № 5454 від 14.08.2017 р.
Впроваджена система управління якістю
згідно з міжнародним стандартом DIN EN ISO 9001:2000